58ste vergadering: Vaste commissies voor Landbouw* en voor het Milieubeheer**

Maandag 30 mei 1988

Aanvang 11.15 uur

Voorzitter: Smits

Aanwezig zijn 9 leden der Kamer, te weten:

Van der Vlies, Te Veldhuis, Eisma, Swildens-Roozendaal, Esselink, Feenstra, Franssen, Schartman en Smits,

en de heren Braks, minister van Landbouw en Visserij, Nijpels, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, en Evenhuis, staatssecretaris van Economische Zaken, die vergezeld zijn van enige ambtenaren.

Aan de orde is de behandeling van:
- **de nota Natuur- en milieu-educatie (20487)**;
- **het Rijksmeerjarenprogramma Natuur- en landschapsbehoud 1988-1992 (20203)**;
- **het Rijksmeerjarenprogramma Openluchtrecreatie en toerisme 1988-1992 (20208)**.

De **Voorzitter**: Ik stel voor dat wij eerst de eerste en tweede termijn van agendapunt a, vervolgens agendapunt b en tot slot agendapunt c afhandelen, mede gelet op de aan- en afwezigheid van verschillende bewindslieden. Ik mag aannemen dat de kamerleden zich ongeveer houden aan de totale spreektijden die gereserveerd zijn voor de eerste en de tweede termijn en dat zij de onderlinge verdeling in de gaten houden.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Natuur- en milieu-educatie is door de regering aangeduid als derde hoofdlijn van beleid in het structuurschema natuur- en landschapsbehoud. Voor de uitwerking van die hoofdlijn werd verwezen naar de nota waarover wij nu praten. Ook in de IMP's-Milieu is steeds aan natuur- en milieu-educatie grote waarde gehecht. Aangekondigd werd de onderhavige nota om te komen tot een samenhangende visie van de rijksoverheid op dit punt. Afgezet tegen de aldus gewekte verwachting, is de nota – ik zeg dat met spijt – ronduit teleurstellend. Nog daargelaten dat de nota tevens de regeringsreactie is op de motie-Tommel c.s. van 1985, waarin kamerbreed gevraagd is om gestalte te geven aan de uitbouw van instrumenten en activiteiten voor natuur- en milieu-educatie en dat nog interdepartementaal ook.

De CDA-fractie is van oordeel dat, gelet op de milieuproblemen, wellicht nu meer dan ooit gewerkt moet worden aan natuur- en milieuvriendelijk gedrag van mensen in alle sectoren van de samenleving. Zonder een gedragsverandering op grote schaal is het milieubeleid gedoemd te mislukken. Natuur- en milieuvriendelijk gedrag is niet alleen of zelfs in de eerste plaats af te dwingen door regelgeving. Het middel daarvoor is natuur- en milieu-educatie. De mensen moeten leren zien wat de gevolgen van hun handelen zijn en hoe kan worden voorkomen door menselijke activiteiten meer ecologisch inpasbaar te doen zijn dat het ecosysteem aarde verder afbrokkelt.

Het doel van natuur- en milieu-educatie is om mensen te helpen zich bewust te worden van en zich verantwoordelijk te voelen voor het behoud en beheer van een gezond leefmilieu voor mens, dier en plant door het verwerven van kennis en inzicht op het terrein van natuur en milieu. In een verantwoordelijke samenleving moeten mensen in de gelegenheid worden gesteld om zelf door gedragsverandering in hun rol als consument, als producent en als burger te kiezen voor een natuur- en milieuvriendelijker maatschappij.

Milieuvriendelijk gedrag kan onder andere worden bevorderd door de invoering van de milieukeur. De CDA-fractie heeft in het verleden aangedrongen op stappen in die richting, maar dat was toen tevergeefs. Tot ons genoegen is minister Nijpels kortgeleden toch ook zover gekomen. In antwoord op schriftelijke vragen van mijn collega Ria Oomen heeft hij toegezegd, alsnog met een notitie te zullen komen na afronding van een haalbaarheidsstudie. Kan de minister al wat meer zeggen over die studie en welk tijdschema hij voor ogen heeft?

Mensen een milieubewust gedrag aanleren is de meest effectieve weg om de nationale en internationale milieuproblemen het hoofd te bieden. Mobiliteitsbeperking, terugdringen van afvalstromen, zuiniger omgaan met energie en grondstoffen en milieuzorg in bedrijven – om een paar voorbeelden te noemen – moeten in de eerste plaats dichterbij een oplossing worden gebracht door een verandering in de levensstijl van mensen en daardoor van de totale samenleving. Mensen zijn in de visie van het CDA in de eerste plaats zelf verantwoordelijk voor hun eigen handelen. Natuur- en milieu-educatie moet hun de inzichten verschaffen om die verantwoordelijkheid in een complexe samenleving als de onze ook te kunnen nemen. Op die wijze wordt bovendien een maatschappelijk

draagvlak gecreëerd voor het overheidsbeleid op het gebied van natuur en milieu.

De taak van de overheid op het gebied van natuur- en milieu-educatie is in de eerste plaats voorwaardenscheppend. De inhoud van natuur- en milieu-educatie dient, kwaliteits- en kwantiteitseisen daargelaten, vooral te worden bepaald door de daarvoor aangewezen particuliere organisaties en het onderwijsveld. De plaats van natuur- en milieu-educatie in het onderwijs is beschreven in de nota Milieu-educatie van minister Deetman uit 1986. Verdere inbouw in het basisonderwijs en meer aandacht ervoor in het voortgezet onderwijs worden nu aangekondigd. Er wordt niet of slechts summier aangegeven op welke manier deze beide goede voornemens gestalte zullen krijgen. Inzicht daarin klemt te meer daar de minister van Onderwijs de onderhavige nota niet mede-ondertekend heeft. Het is dus de vraag op welke wijze de voortgang ter zake aan de Kamer zal worden gerapporteerd.

Opbouw van kennis binnen het onderwijs dient naar ons oordeel plaats te vinden via de reguliere instrumenten die het onderwijsveld zelf daarvoor ter beschikking heeft, zoals de SLO. Particuliere organisaties, zoals het IVN, de LSNME en de SME, kunnen daarbij behulpzaam zijn. De nota had duidelijker moeten zijn over de inbouw van natuur- en milieu-educatie in het landbouwonderwijs. De landbouw is één van de belangrijkste doelgroepen in het beleid. Landbouw is immers als economische activiteit sterk afhankelijk van schoon water, een schone bodem en schone lucht, maar is tegelijkertijd in zijn huidige verschijningsvorm een aanzienlijke belasting voor natuur en milieu. De rol van het Centrum voor landbouw en milieu blijft onderbelicht, terwijl de activiteiten van deze organisatie zowel ten aanzien van het landbouwonderwijs als daarbuiten, ten aanzien van boeren, voorlichters, landbouw- en plattelandsorganisaties, sterk toenemen. Opmerkelijk is ook dat het CLM van VROM wel, maar van Landbouw geen instandhoudingssubsidie ontvangt. Met de projectmatige wijze van subsidiëren van de activiteiten van ondersteuningsorganisaties is de CDA-fractie het eens. Voorwaarde daarbij is wel dat een structurele subsidie voor de instandhouding van de basisorganisatie geregeld is. In de nota wordt niet aangegeven hoe Landbouw en VROM samen en samenhangend een en ander voor de toekomst denken te regelen. De gegroeide subsidierelaties zijn historisch weliswaar verklaarbaar, maar zij zijn niet de meest logische en wellicht zelfs niet de meest gewenste. Ik hoor hier graag een reactie op van beide ministers, zowel op het punt van het landbouwonderwijs als op de doelgroep boeren van de minister van Landbouw in het bijzonder.

Voorzitter! Voorts is onze fractie benieuwd hoe de bewindslieden van bij voorbeeld Verkeer en Waterstaat, van Economische Zaken en voor Ontwikkelingssamenwerking naast die van Onderwijs betrokken worden in de gewenste interdepartementale benadering. De nota zwijgt hierover. De motie-Tommel c.s. vraagt daar echter expliciet om. Door Landbouw wordt met ingang van dit jaar 1 mln. extra voor natuur- en milieu-educatie uitgetrokken. Dat doet ons uiteraard deugd. Helaas blijft VROM – dit departement is bij de begrotingsbehandeling al door de Kamer gecorrigeerd – opnieuw achter. Dat stelt ons teleur. Ik hoor graag van de minister van VROM hoe dat zo gekomen is. Hij verwijst in zijn benadering, ook en public, immers nogal eens naar de natuur- en milieu-educatie als een heel effectieve vorm van beïnvloeding van menselijk gedrag.

In de nota wordt niet uitgewerkt hoe de beleidsverantwoordelijkheid van de verschillende overheidsniveaus voor het onderhavige beleidsterrein gestalte moet krijgen. De zorg voor beleidsimplementatie in het reguliere onderwijs is uiteraard een rijkstaak. De CDA-fractie is van mening dat overigens naar analogie van de verdeling van verantwoordelijkheden in de welzijnssector voor de uitvoering van activiteiten het lokale niveau het geëigende is en dat de gemeenten daar dus voor behoren op te komen. Tal van gemeenten doen dat ook. Voor de steunfunctiestructuur die in opbouw is, zal de provincie verantwoordelijkheid moeten nemen. Overdracht van de bestaande subsidiemiddelen met de beleidsverantwoordelijkheid zal binnen afzienbare tijd moeten plaatsvinden. De uitbouw van en het brengen van samenhang in de provinciale of bovenlokale steunfunctie zullen door de provincies ter hand moeten worden genomen. Sommige provincies zijn daar ook mee bezig. Andere wachten af of het Rijk soms nog verder wil gaan met het optuigen van de provinciale steunfunctie. Naar ons oordeel dient het Rijk zich echter te concentreren op de uitbouw van de landelijke ondersteuningsstructuur door het scheppen van financiële voorwaarden daartoe en op het aanbrengen van samenhang in het overheidsbeleid, zowel van Rijk, provincie als gemeente. De inhoudelijke uitbouw is bij de particuliere organisaties, daartoe gestimuleerd van onderaf, in goede handen. De scheiding die in het verleden bewust door de particuliere natuur- en milieubescherming is aangebracht tussen actie in enge zin enerzijds en educatie anderzijds, dient onzes inziens blijvend in de subsidiëring bevestigd te worden. Meer samenhang in het beleid van vooral VROM en Landbouw en Visserij kan de particuliere organisaties uitnodigen tot een meer effectieve en efficiënte inzet van mensen en middelen. De historisch gegroeide organisatiestructuur van dit werk hoeft niet de meest effectieve te zijn. Een duwtje van de overheid in de rug van deze organisaties naar meer samenwerking en wellicht zelfs samengaan kan geen kwaad. Voorzichtigheid is uiteraard geboden om niet het omgekeerde te bereiken.

De inzet van duizenden vrijwilligers op dit terrein verdient grote waardering. Zij hebben recht op een adequate ondersteuning door professionele werkers. De overheid dient door herschikking van middelen de voorwaarden te scheppen om die ondersteuningsstructuur uit te bouwen. De belangstelling voor natuur en milieu in de samenleving is groot, doch de kennis is gering. Het ijzer dient te worden gesmeed nu het heet is. Een mentaliteitsverandering bewerkstelligen is een zaak van lange adem. Met de actie N'70 werd in 1970 de eerste grote stap voorwaarts gezet. Tal van maatschappelijke organisaties – niet in de laatste plaats de kerken, op dit moment via het conciliair proces – maken zich op, een volgende stap voorwaarts te zetten die tot daadwerkelijke veranderingen in het omgaan van mensen met natuur en milieu moet leiden. De overheid moet daarbij als stimulerend worden ervaren. In het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan verwacht de CDA-fractie een concrete uitbouw van het beleid met betrekking tot natuur- en

milieu-educatie, met name vanuit het departement van VROM, terug te vinden. Kunnen de beide bewindslieden dat toezeggen? Zo nodig zullen we aan de Kamer een motie voorstellen, waarin èn de decentralisatie èn de uitbouw worden bepleit.

De onderhavige nota bevat veel waardevolle informatie om tot de genoemde uitbouw te komen. Ze is evenwel niet compleet. Door mij is in hoofdlijnen aangegeven, waar de nota te vaag is dan wel geen uitwerking laat zien. Bij de opstelling van het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan kan met onze opmerkingen – indien de regering het daarmee eens is, als dat niet zo is horen wij dat graag – rekening worden gehouden.

□

De heer **Feenstra** (PvdA): Voorzitter! Ik wil de beide bewindslieden uitnodigen, mee te doen aan een gedachtenexperiment. Stel dat bij de behandeling van in dit kader relevante nota's meerdere malen aan de Kamer is toegezegd dat de regering een nota zal opstellen over het beleid dat de diverse betrokken ministeries willen voeren op het terrein van natuur- en milieu-educatie. Laten we tevens aannemen dat de Kamer ervan overtuigd raakt, dat natuur- en milieu-educatie een belangrijk instrument kan zijn voor het creëren van een voldoende draagvlak voor de zo noodzakelijke voortgang van het beleid van natuurbehoud en milieubeheer en dat de Kamer unaniem de volgende uitspraak in een motie vastlegt: natuur- en milieu-educatie is een belangrijk beleidsinstrument, het leent zich voor verdere uitbouw en bij deze uitbouw zouden diverse departementen moeten worden betrokken. Laten we er ten slotte van uitgaan dat in het IMP wordt aangekondigd dat onderwijsinstellingen en natuur- en milieu-organisaties een belangrijke rol spelen bij het vergroten van het milieubesef bij particulieren en het bedrijfsleven, dat dit werk financieel moet worden ondersteund en dat er een nota zal worden uitgebracht, waarin de uitgangspunten en activiteiten van de verschillende bij dit werk betrokken departementen zullen worden beschreven. Kunnen de bewindslieden zich tegen deze achtergrond voorstellen dat met grote belangstelling naar de nota Natuur- en milieu-educatie (NME) is uitgekeken en dat de verwachtingen van de Kamer en het werkveld hooggespannen zijn?

Tot zover het gedachtenexperiment, nu de praktijk. Als men de praktijk in ogenschouw neemt, blijkt de eerste aanname heel realistisch te zijn. Zowel bij de behandeling van het structuurschema natuur- en landschapsbehoud als bij de UCV van Landbouw en Visserij – beide uit 1985 – is een NME-nota toegezegd, voor de beïnvloeding van gedragspatronen ter vermindering van de negatieve effecten op het natuurlijk milieu en het landschap. Verder is de nota bedoeld om een samenhangend beleidskader te scheppen voor de meest betrokken ministeries.

Ook de tweede aanname heeft realiteitswaarde. In november 1985 is kamerbreed – jawel, kamerbreed – de motie-Tommel aangenomen, die pleit voor een samenhangende en structurele uitbouw van het NME-instrument, waarbij andere departementen zouden moeten worden betrokken. Ja, zelfs aan de derde aanname is voldaan: het IMP 1987-1991 bevat niet alleen de bovengenoemde inhoud, het IMP geeft zelfs prioritaire thema's en doelgroepen aan: verzuring, vermesting, verspreiding, verwijdering en verstoring. Mijn college Henk Veldhoen heeft deze door minister Pieter Winsemius geïntroduceerde en zeer werkbaar gebleken indeling terecht wel eens aangeduid als "verpietering". Als prioritaire doelgroepen worden landbouw, raffinaderijen, elektriciteitscentrales en wegverkeer genoemd. Zelfs specifieke bedrijfstakken worden hieraan toegevoegd.

Gelet op hetgeen inmiddels is voorafgegaan met betrekking tot de totstandkoming van deze nota kunnen wij helaas niet anders dan een hard oordeel over deze nota uitspreken. Ik gebruik hiervoor dezelfde bewoordingen als collega Esselink heeft gedaan, namelijk dat de nota ronduit niet voldoet aan hetgeen de Kamer heeft gevraagd. Wat nu voorligt, kan hooguit worden gezien als een zevende deel van de gevraagde beleidsnota. Immers, de nota omvat hooguit de omschrijving van het NME-beleid van het departement van Onderwijs en Wetenschappen, een omschrijving waarbij ook duidelijk gebruik is gemaakt van het in 1986 opgestelde informatiestuk over NME in het onderwijs. Zelfs de omschrijving van het werkveld van L & V is incompleet, tenminste als men dit plaatst tegen de achtergrond van de motie-Tommel. Het beperkt zich eigenlijk alleen tot het deel van de directie NMF, natuur-, milieu- en faunabeheer. Een samenhangende inspanning richting landbouwbedrijfsleven en consumenten wordt node gemist. Dat geldt ook voor een op de IMP-prioriteiten gerichte aanpak vanuit VROM. Ook de inbrengen van Buitenlandse Zaken, Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, Verkeer en Waterstaat en Economische Zaken ontbreken. Van deze zeven in de IWN, de interdepartementale werkgroep natuur en milieu-educatie deelnemende departementen hebben dus zes hun huiswerk nog niet afgerond. Als men slechts een zevende deel van een klus heeft geklaard, dan verdient men een onvoldoende. Blijkbaar hebben de beide bewindslieden dit harde oordeel al voelen aankomen. In de inleiding van de nota wordt namelijk opgemerkt, dat de nu voorliggende nota een eerste uitwerking van een meer samenhangend beleidskader vormt en dat de nota in het kader van het nationaal natuurbeleidsplan – waar is het milieubeleidsplan? – nader zal worden uitgewerkt. Dat is handig bedacht, maar nadat inmiddels drie jaren na het aannemen van de motie-Tommel zijn verstreken, is dit excuus ontoereikend. De onvoldoende blijft dus staan.

Wat staat de Kamer nu te doen? Wij zullen het niet bij het uitspreken van een negatief oordeel laten. Wij pleiten in dezen voor een constuctieve opstelling. Dat betekent, dat wij aan de verdere afronding van het proces van een samenhangende en structurele uitbouw van het NME-werk willen meewerken en meedenken. Dat is niet primair en zeker niet uitsluitend de taak van de Kamer. Ons realiserende, dat nu drie jaar zijn verstreken en kijkende naar de kwaliteit van de nu voorliggende nota, is het noodzakelijk dat wij ons nu ook heel expliciet en gedetailleerd over de verdere gang van zaken uitspreken. Onze fractie is van mening, dat de uitbouw van het NME-werk op zeker drie punten bijstelling, c.q. aanvulling behoeft, wil alsnog recht worden gedaan aan de inhoud van de motie-Tommel. Deze punten zijn, de werkvelden van L & V en VROM, de samenwerking met de

andere departementen en de structurele uitbouw van het NME-werk.

Ik begin met het eerste punt, namelijk de omschrijving van de werkvelden. Zoals gezegd, zijn feitelijk alleen de werkvelden van O en W en de directie NMF van het ministerie van Landbouw en Visserij omschreven. Onder het laatste moeten wij verstaan, activiteiten met betrekking tot bezoekerscentra, boomfeestdag, educatie voor sportvisserij en recreanten, dierentuinen, volkstuinen, kinderboerderijen, hobbydieren en natuurhistorische musea. Wij hebben veel waardering voor dit, veelal door enthousiaste en gemotiveerde vrijwilligers verrichte werk. Door het financieren van enkele organisaties en structuren kan met relatief weinig middelen een veelheid aan activiteiten tot stand worden gebracht. Ondanks onze nadrukkelijke en nu bij herhaling uitgesproken waardering voor dit werk vragen wij ons wel af in hoeverre de met deze activiteiten tot stand gebrachte directe contacten tussen onze veelal sterk verstedelijkte samenleving en de natuur nu daadwerkelijk bijdragen aan hetgeen de beide bewindslieden verstaan onder natuur- en milieu-educatie. Immers, zij menen dat natuur- en milieu-educatie moet omvatten — ik citeer nu uit de nota — "het vergroten van inzicht in en betrokkenheid bij ecologische verbanden en processen; het vergroten van het inzicht in de vaak ingewikkelde processen die tot verstoring in en aantasting van de omgeving leiden; dat zodoende natuur- en milieu-educatie een wezenlijke bijdrage kan leveren aan het oplossen van natuur- en milieuproblemen; dat de eigen verantwoordelijkheid onderdeel van het dagelijks handelen wordt; dat natuur- en milieu-educatie bijdraagt aan de algemene bewustwording van wetenschap en technologie; dat natuur- en milieu-educatie een gevoel van medeverantwoordelijkheid ontwikkelt die stimuleert tot het verwerven van invloed op de besluitvorming".

Als men deze nobele begrippen, motieven en doelstellingen overziet, zou het dan — zo wil ik graag van de minister van Landbouw en Visserij vernemen — niet voor de hand liggen dat L & V meer aandacht gaat besteden aan prioritaire natuur- en milieubedreigingen, zoals de verzuring, de vermesting, de verdroging, de kwaliteit van landschap en milieu en de kwaliteitsaspecten bij produktie en consumptie? Moeten natuurbeleving en de meer recreatieve activiteiten niet elders gefinancierd worden en moet het accent niet verlegd worden naar doelgroepen in en rondom het bedrijfsleven in de landbouw?

Ik illustreer dit met een praktisch voorbeeld. De landbouw is een sector die momenteel sterk in beweging is en onder druk van tal van bedreigingen ook in beweging wordt gebracht. Veel boeren zijn vooral in de wintermaanden via cursorisch onderwijs bezig hun kennis en hun vaardigheden te actualiseren. Juist hier ligt een goede mogelijkheid om in samenwerking met natuur- en milieu-organisaties, landbouwvoorlichting, landbouwonderwijs en landbouwbedrijfsleven aan de slag te gaan op het punt van natuur- en milieubehoud. Het is mij gebleken dat er een groot tekort is aan onderwijsprogramma's en -faciliteiten. Enkele particuliere organisaties krijgen alleen de vergaderkosten vergoed. Dat betekent dat de ontwikkeling en aanmaak van de programma's elders moeten worden gefinancierd. Zou het niet goed zijn om, zoals het Landbouwschap al voorstelde, 21 mln. van de compensatiegelden voor de WIR voor landbouwonderwijs en dus ook voor natuur- en milieu-educatie aan te wenden?

Dit brengt mij bij het werkveld van het ministerie van VROM. Gelet op de zojuist genoemde nobele begrippen, motieven en doelstellingen mag van dit departement een bij de thema's en doelgroepen van het IMP passend activerend beleid op het gebied van natuur- en milieu-educatie verwacht worden, gericht op bewustwording, betrokkenheid, eigen verantwoordelijkheid en eigen handelen. Is de minister van VROM van mening dat zijn educatiebeleid, bij voorbeeld met betrekking tot de verzuring, bij de landbouw, de raffinaderijen, de elektriciteitscentrales en het verkeer tot zoveel bewustwording en betrokkenheid heeft geleid, dat uit welbegrepen eigenbelang deze sectoren nu met een minimale financiële en wettelijk aansporing tot een maximaal eigen handelen overgaan om de verzuring terug te dringen? Indien dit — zoals ik helaas moet veronderstellen — niet het geval is de minister het dan ook met mij eens dat het werk voor natuur- en milieu-educatie zich bij uitstek leent voor een verdere uitbouw teneinde een voldoende draagvlak te kunnen creëren voor de zo noodzakelijke voortgang van het milieubeleid?

Ook op dit punt noem ik een voorbeeld. Het is mij bekend dat een aantal particuliere organisaties met een educatief project bezig zijn voor vakorganisaties en leden van ondernemingsraden en medezeggenschapscommissies. In dit project worden twee aspecten verenigd, te weten het uitwisselen van bestaande kennis en ervaring tussen onderzoekers en mensen uit de praktijk — in de nota wordt dit aangegeven als "knelpunt d" — en de directe verinnerlijking van het milieubeleid in de ondernemingen. De minister heeft vorig jaar bij een bezoek aan het landelijk steunpunt voor natuur- en milieu-educatie van dit project kennis kunnen nemen en, naar ik heb begrepen, zich daarover lovend uitgelaten. Het project sluit aan bij ontwikkelingen in de FNV — vooral bij die in de industriebond FNV — en het CNV. Toch is voor dergelijk veelbelovend project per jaar slechts bijzonder weinig geld beschikbaar. Met dit voorbeeld — dit is er slechts één uit velen, dus hang mij niet hieraan op — illustreer ik dat het huidige budget van vooral de projectmatig gefinancierde activiteiten dermate beperkt is, dat de riemen te kort zijn om ook maar enigszins te kunnen roeien. Het werkveld van VROM en de mogelijkheden om dit effectief uit te breiden om de IMP-doelstellingen en naderbij te brengen zijn in de nota te summier weergegeven. Feitelijk wordt alleen op een tweetal pagina's in hoofdstuk drie hieraan aandacht besteed. Ik verzoek de minister deze achterstand in het natuurbeleidsplan en vooral in het milieubeleidsplan weg te werken.

Voorzitter! Ik kom nu op het volgende punt, namelijk het bij de ontwikkeling en uitbouw van het NME-werk betrekken van andere departementen. In de motie-Tommel is hier met nadruk om gevraagd. Wij moeten helaas constateren dat op dit punt te weinig voortgang is geboekt. De nota wordt ons nu aangeboden door twee departementen met instemming van de minister van Onderwijs en Wetenschappen. Waarom heeft deze minister de nota niet ondertekend? Minister Deetman heeft in 1984 al zelfstandig een notitie over milieu-educatie aangebo-

den. Deze notitie is in 1986 geactualiseerd en werd toen mede namens Landbouw en Visserij aan de Kamer aangeboden. Het beleidsterrein is de minister van Onderwijs dus niet vreemd.

In de IWN zijn behalve Landbouw en Visserij, VROM en Onderwijs en Wetenschappen, ook Buitenlandse Zaken, WVC, Verkeer en Waterstaat en Economische Zaken vertegenwoordigd. Geheel in overeenstemming met de inhoud van de motie-Tommel meen ik te moeten bepleiten dat deze departementen behalve bij het overleg ook bij het daadwerkelijk ontwikkelen en uitbouwen van het NME-werk betrokken worden. Dit heeft natuurlijk ook financiële consequenties. Voor niets gaat alleen de zon op en als wij niet in staat zijn met een gezamenlijke inspanning binnen afzienbare tijd de aantasting van natuur en milieu te beëindigen, mijnheer de Voorzitter, dan nadert het moment dat – strikt menselijk gezien – de zon inderdaad voor niets opgaat! Juist door het betrekken van andere departementen bij het NME-werk, kan inzicht worden geboden in de genoemde ecologische verbanden en processen, in de processen die tot verstoring en aantasting van het leefmilieu leiden. Terecht wordt bij de uitgangspunten gewezen op het feit dat men zich bij natuur- en milieu-educatie niet alleen met natuur en milieu moet bezighouden, maar ook met de samenleving en juist ook met de relaties tussen beide. Dit laatste wordt aangeduid als de ecologische invalshoek. Gelet op deze beleidsuitgangspunten en gelet op de in het IMP genoemde thema's en doelgroepen, ligt verbreding van het NME-werk tot andere departementen niet alleen voor de hand, maar is het zelfs een bittere noodzaak voor de diverse departementen om bij voorbeeld aan de World Conservation Strategy of aan het Brundtland-rapport op een samenhangende en evenwichtige wijze aandacht te kunnen besteden.

Vervolgens vraag ik aandacht voor de middelen voor het NME-werk. In de motie-Tommel wordt gepleit voor een structurele uitbouw van dit werk. Als ik de tabel in de nota juist interpreteer, wordt nu volstaan met een verhoging van het budget in de begroting van Landbouw en Visserij van 1 mln. tot 9 mln. Bij VROM stijgt het budget met 0,7 mln. tot 5 mln.

Bij deze presentatie plaats ik enkele kanttekeningen. Ten eerste is in de begroting van Landbouw en Visserij nog niet de korting van 1,7 mln. verwerkt, die bij de laatste begrotingsbehandeling, via artikel 133, is doorgevoerd. Ten tweede zijn bij VROM sinds 1984 geen extra middelen gereserveerd, zelfs niet voor een trendmatige verhoging. Wel zijn enkele, voorheen door provincies aangestelde functionarissen, naar de rijksbegroting overgebracht. Collega Esselink heeft over dit punt ook al de nodige opmerkingen gemaakt. Ten derde is de verhoging van de begroting van VROM met 0,7 mln. bij de begrotingsbehandeling op verzoek van de Kamer tot stand gebracht, met als bestemming de uitbouw van de activiteiten van particuliere NME-organisaties.

Ik moet echter constateren, dat deze budgetruimte is aangewend voor natuur- en milieu-educatie in de tweede fase van opleidingen in milieukunde en voor een tweetal leerstoelen binnen het wetenschappelijk onderwijs. Het gaat hierbij ongetwijfeld – dat staat buiten kijf – om nuttige aanwendingen. Maar hadden deze activiteiten niet gefinancierd moeten worden vanuit de reguliere onderwijsbegroting en hadden deze gelden in plaats daarvan niet bestemd moeten worden voor particuliere organisaties op het gebied van natuur- en milieu-educatie? Die organisaties hebben indertijd ook hun nood geklaagd bij de Kamer en zij hebben daarbij aangedrongen op deze begrotingswijziging. Als deze interpretatie juist is, kan gesteld worden dat de budgetruimte niet is toegenomen met 1,7 mln., maar gelijk is gebleven. Voor de activiteiten van particuliere organisaties is de budgetruimte zelfs met 0,7 mln. afgenomen. Dat kan de Kamer niet voor ogen hebben gestaan bij het aannemen van de motie-Tommel.

Zoals gezegd, moet de Kamer zich op dit punt expliciet en gedetailleerd over de verdere gang van zaken uitspreken, als zij tenminste niet meer tijd wil verliezen en het risico wil lopen om nog een keer te worden teleurgesteld. Ik neem aan dat de bewindslieden dat met mij eens zijn. Ik verneem dan ook graag van de ministers op welke wijze men de andere en de eigen departementen bij de verdere uitbouw van het NME-werk zal betrekken.

□

De heer **Franssen** (VVD): Voorzitter! De toonzetting van mijn inbreng zal een wat andere zijn dan die van de voorgaande sprekers, omdat ik niet zo negatief ben over de nota. Maar ja, als je verwachtingen erg hoog gespannen zijn en je toch met beide benen op de grond moet blijven staan, kan een en ander wel eens wat anders uitkomen dan je had verwacht.

De regering heeft een belofte ingelost door deze nota op verzoek van de Kamer toe te sturen. En wie als het om educatie gaat, gegeven de verantwoordelijkheden van overheden, een verderreikende nota wil dan slechts een inventariserende, zal al heel snel bedrogen uitkomen, omdat de verantwoordelijkheden van de overheden niet anders liggen dan in het besturende, bekostigende en voorwaardenscheppende vlak. Nu wil ik daarmee niet zeggen dat ik diep onder de indruk ben van deze nota. Ik vind ook dat de nota op dit moment niet veel meer kan bieden dan zij biedt.

De inventariserende tendens die in de nota sterk tot uitdrukking komt, leidt wel tot een aantal conclusies en vragen. Wie de natuur- en milieu-educatie zo goed mogelijk zou willen aanpakken, moet uitgaan van een gebundelde aanpak. Mij is in de nota sterk opgevallen, dat de versnippering doordat allerlei instanties zich met dit werk bezighouden, gigantisch is. Daarbij dient zich allereerst de vraag aan of de regering wellicht initiatieven zou kunnen dan wel zou willen ondernemen om aan die versnippering een einde te maken en tot een wat meer gebundelde aanpak van het beleid in het kader van de natuur- en milieu-educatie te komen.

Daarbij stuit men op verschillende aspecten. Tot nu toe is natuur- en milieu-educatie door veel particuliere instanties buiten het educatiecircuit opgepakt. Nadat zij een aantal jaren hiermee ervaring hebben opgedaan, worden zij gedwongen om samen te werken met veel instanties binnen het onderwijs. Het risico dat ik zie, is dat er een gigantische spraakverwarring ontstaat tussen de mensen van het werkveld en de mensen van de pedagogische provincie waar het gaat om de vertaling van de inhoudelijke wensen, verlangens en doelstellingen in de richting van het onderwijs. Dit dilemma zal naar mijn inzicht levensgroot naar voren komen, maar

de regering blijft daarover vaag. Ik zou dan ook op het terrein van de gewenste bundeling en op dat van de in te brengen ervaringen van de genoemde organisaties graag een nadere reactie van de regering vernemen.

Vervolgens vraag ik aandacht voor de verhouding tussen milieu-aandachtsgebieden en de aandacht voor het natuurvraagstuk. Wie nagaat, hoe tot nu toe in het reguliere onderwijs natuur- en milieu-educatie aan de orde komt, constateert dat voor het basisonderwijs in de wet wordt aangegeven dat er onderwijs wordt gegeven in "kennis der natuur". Dat geldt ook voor het LBO, maar voor MAVO, HAVO en VWO worden afzonderlijke vakken aangegegeven: schei- en natuurkunde en biologie, geënt op traditionele kennisgebieden en met primaire aandacht voor de natuur. Voorzitter! In toenemende mate zal er, op grond van maatschappelijke ontwikkelingen, een nadere definiëring moeten plaatsvinden van de relatie tussen natuurbeheer en milieubeleid. Het milieubeleid, als onderdeel van natuur- en milieu-educatie in het reguliere onderwijs, is een nog tamelijk onontgonnen gebied. De vraag rijst, welke aandacht hieraan op grond van de verantwoordelijkheid van de minister van VROM op dat punt – ik denk aan het feit dat hij continu het belang van een zo goed mogelijke milieu-educatie onderstreept – kan worden gegeven. De geschetste verhouding moet worden veranderd. Wellicht moet er sprake zijn van een meer geïntegreerde benadering dan tot nu toe in het onderwijs heeft plaatsgehad in de onderscheiden aandachtsgebieden.

Wat dit betreft zou de nota aan waarde hebben gewonnen wanneer de regering een duidelijke reactie had gegeven op de onderliggende studie van de WRR in het kader van de rapportage over de basisvorming. De regering heeft de keuze van die raad gevolgd om de onderscheiden vakken in stand te houden in plaats van het doorvoeren van een meer geïntegreerde benadering. Wanneer de bedoelde verhouding in toenemende mate in een andere context moet worden geplaatst, dient de regering in dit verband toch duidelijk een oordeel te vellen.

Het is jammer dat in de nota het werk van de schoolbiologen onderbelicht blijft. Hierover is in de Kamer al eerder gesproken. Wij willen op dit terrein méér, maar er is gebrek aan geld. In de aanhef van de nota wordt vermeld dat het stuk is ingezonden met de instemming van de minister van Onderwijs en Wetenschappen. Dat is voor mij voldoende; daarmee behoeft zijn handtekening er niet onder te staan. De vraag rijst echter, wat de regering op dit punt van plan is. In de praktische confrontatie met natuur- en milieuwaarden is het naar mijn gevoelen belangrijk dat dit element van het beleid meer aandacht krijgt.

Verder is het een gemiste kans dat de rol van de media volstrekt onderbelicht blijft. Wie naast het reguliere onderwijs de burgers in dit land met natuur- en milieu-educatie wil confronteren, zal niet alleen hebben te bevorderen dat zich tal van praktische elementen in de samenleving manifesteren zoals dat in de nota wordt aangeduid. Hij zal ook de media in een veel sterkere mate bij de natuur- en milieu-educatie moeten betrekken. Het gaat daarbij niet alleen om de schooltelevisie, maar ook om Teleac, om overleg met de minister van WVC om na te gaan in hoeverre Nederland 3 hier een rol kan spelen en om mogelijke activiteiten van de NOS.

Een belangrijk onderdeel van de bijdrage van collega Esselink heeft betrekking op de decentralisatie die door hem is onderstreept. Het accentueren van het belang van decentralisatie staat hoog in het vaandel van een liberale partij. Echter, als de fractie van het CDA met opmerkingen over decentralisatie op het terrein van het onderwijs komt, moet ik daar met de grootst mogelijke reserve naar kijken. Misschien kan de heer Esselink in tweede termijn aangeven in hoeverre hier sprake is van oprekking van artikel 23 van de Grondwet. Op welke punten wil de CDA-fractie de decentralisatie als een speerpunt van beleid hanteren? Wellicht breken er glorieuze tijden aan!

De heer **Esselink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Er groeit een misverstand bij de heer Franssen. Toen ik het over decentralisatie had, doelde ik op steunfuncties voor buitenschoolse natuur- en milieu-educatieve activiteiten en niet op steunfuncties die zich binnen het reguliere onderwijs bezighouden met dit soort zaken. Bij dit laatste valt dan te denken aan de Stichting Leerplanontwikkeling. Overigens is implementatie van dit soort zaken iets voor het onderwijs zelf, hetgeen ik in mijn bijdrage nadrukkelijk heb aangegeven.

De heer **Franssen** (VVD): De heer Esselink wil kennelijk twee gescheiden circuits tot stand laten komen. Daar heb ik de grootst mogelijke bedenkingen tegen, te meer daar in het onderwijsbeleid in toenemende mate wordt nagegaan hoe voor buitenschoolse activiteiten van onderwijsvoorzieningen gebruik kan worden gemaakt. In het landbouwonderwijsbeleid is dat een toetssteen voor de minster als hij de vraag moet beantwoorden welke activiteiten zullen worden aangepakt.

Mijnheer de Voorzitter! De minister van Landbouw en Visserij heeft een relatief forse financiële bijdrage gegeven aan de natuur- en milieu-educatie. Ik vind dat het beleid van de minister van VROM op dit punt daar wat magertjes bij afsteekt. Als milieu-educatie in de toekomst van toenemend belang wordt geacht, zou het geen kwaad kunnen als de minister van VROM eens naging of hij aan milieu-educatie in financiële zin niet wat meer aandacht zou kunnen geven.

Minister **Nijpels**: In december 1987 is al een verhoging van zeven ton op mijn begroting tot stand gekomen. Dat het in mijn sector een paar maanden eerder is aangekondigd, geeft een wat vertekend beeld. De nota had er eigenlijk ook eerder moeten liggen; dan waren beide zaken wellicht in elkaar overgevloeid. In feite is dus dezelfde operatie aan de gang, maar uw warme belangstelling voor deze materie zal ik straks nog graag op een andere manier honoreren.

De heer **Feenstra** (PvdA): De zeven ton, waarmee de VROM-begroting vorig jaar is verhoogd, is tot stand gekomen op initiatief van de Kamer. Als de minister dat nu ook nog eens wil doen, is mij dat natuurlijk zeer welkom.

Minister **Nijpels**: Tijdens het debat in december bleken een aantal misverstanden te leven over de financiering. Ik heb gezegd, dat ik best bereid was een financiële tegemoetkoming te plegen; als zodanig was het dus een gezamenlijke beslissing. Omdat er nogal wat misverstanden bestaan over het

geheel van uitgaven op mijn begroting zal ik straks uiteenzetten wat er nu precies wordt uitgegeven en hoe die zeven ton wordt besteed. Er moet geen enkel misverstand over bestaan, dat de intenties van een en ander mij buitengewoon aanspreken.

□

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Gelet op de in de nota neergelegde hoofddoelstellingen van het rijksbeleid in combinatie met de voorgestelde doelgroepenkeuze is sprake van een ambitieuze positie van het beleidsonderdeel natuur- en milieu-educatie. De reikwijdte van de concrete beleidsvoornemens is echter teleurstellend. Noch de minister van Onderwijs en Wetenschappen, noch die van WVC, Verkeer en Waterstaat, Economische Zaken en noch de minister voor Ontwikkelingssamenwerking dragen politieke verantwoordelijkheid voor de uitvoering van dit beleidsonderdeel. Mobiliteitsbeperking, energiebesparing en zuinig omgaan met grondstoffen vragen ook om natuur- en milieu-educatie. Ik kom straks nog even terug op de rol van O & W, maar wijs erop, dat de afwezigheid van met name de minister van EZ op deze terreinen langzamerhand structureel wordt. Zijn betrokkenheid bij de zure neerslag-problematiek en het Brundtlandrapport is praktisch nihil. Ik betreur dat. Wij vrezen dat de voorgestelde beleidsvoornemens niet tot een structurele implicatie hiervan in onderwijs, vorming en scholing zullen leiden. In de nota gaat men bovendien veel meer in op het werk en de inhoud van de door het ministerie van Landbouw gesubsidieerde instellingen dan op dat van de door VROM gesubsidieerde instellingen. Met zijn motie wilde mijn fractiegenoot Tommel, die aan de wieg van deze nota stond, meer dan door beide ministers is gegeven. Anderen hebben daarop ook gewezen. In die motie werd namelijk nadrukkelijk gevraagd om ook de natuur- en milieu-educatie op andere ministeries erbij te betrekken.

De verhoging met 1 mln. van het projectenbudget beperkt zich dan ook alleen tot het ministerie van Landbouw. Voor het ministerie van VROM constateren wij dat sinds 1984 geen extra middelen zijn gereserveerd voor nieuwe voorzieningen van het ondersteuningsapparaat. Ook voor de komende vijf jaar zijn zij niet voorzien. Ik hoor graag de reactie van de minister op deze stelling. Bovendien zal wel in het natuurbeleidsplan, doch niet in het nationale milieubeleidsplan de vorming van een toekomstig overheidsbeleid voor de natuur- en milieu-educatie worden uitgewerkt. En dat bevreemdt ons. Wij vragen derhalve aan de bewindslieden waarom de reikwijdte in de uitwerking naar de door mij genoemde ministeries, dus andere ministeries dan van VROM en van Landbouw en Visserij, zo beperkt is gebleven. Met name voor het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen wordt geen enkele garantie gegeven dat een ontwikkeling en inbouw van natuur- en milieu-educatie in het basisonderwijs vorm krijgt. Daarmee kan niet nog eens vijf jaar worden gewacht. Ook vragen wij waarom de nadruk van beide ministeries zozeer is komen te liggen bij Landbouw en Visserij en of minister Nijpels alsnog bereid is, zijn financiële inspanning te verhogen. Ook zouden wij graag vernemen of de natuur- en milieu-educatie nader wordt uitgewerkt in het nationaal milieubeleidsplan.

In samenhang met de eerste vraag verzoeken wij de ministers, er bij hun collega's van Onderwijs en Wetenschappen, WVC, Verkeer en Waterstaat, Ontwikkelingssamenwerking en Economische Zaken op aan te dringen om jaarlijks een nader te bepalen bedrag op hun begroting te bestemmen voor de ontwikkeling van hun beleid met betrekking tot de natuur- en milieu-educatie. Wij verzoeken de ministers om ons daarover binnenkort te rapporteren.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Aan het beleidsonderdeel natuur- en milieu-educatie wordt niet ten onrechte een ambitieuze positie toegekend. Natuur en milieu hebben voor de SGP-fractie heel uitdrukkelijk te maken met een goed rentmeesterschap, waarvan de kern is dat wij deze schepping weliswaar mogen bouwen en gebruiken, maar dat wij haar ook hebben te bewaren voor nu en later. Deze dimensie moet en mag in de educatieve activiteiten doorklinken. Daarbij gaat het dan inderdaad om gedragsbeïnvloeding, maar ook om instrumentering en ondersteuning van allen die daarin werkzaam zijn en al of niet vrijwillig taken op zich nemen. Wij vinden het een goede zaak dat de educatieve activiteiten planmatig zijn geïnventariseerd en zijn voorzien van stimulerende beleidsvoornemens. De vraag is dan natuurlijk of dit pakket voor de komende paar jaren toereikend is. Dan ervaart ook mijn fractie op onderdelen wel enige teleurstelling, als het gaat om bepaalde budgettaire knelpunten, toedeling van verantwoordelijkheid over de diverse bestuurslagen etcetera. Anderen — ik wijs op de natuurbeschermingsraad — leggen de vinger bij reikwijdteproblemen, nationaal naar komende generaties toe en mondiaal naar de afhankelijke landen toe. Graag ook daarop een reactie van de bewindslieden.

Het zwakke punt in de nota die voorligt, is onzes inziens de samenhang en de samenwerking tussen de departementen en met de andere overheden. Dan gaat het natuurlijk ook om de financiële bijdragen aan het gehele pakket van maatregelen. Ook wij leggen de vinger bij de versnippering die er nog altijd is. Laat echter geen misverstand ontstaan: het particulier initiatief, doorgaans als bundeling van vrijwilligerswerk, en ook het onderwijs zijn sectoren met volstrekt eigen verantwoordelijkheden, moreel, maar ook werkinhoudelijk. De rijksoverheid heeft slechts te ondersteunen en moet zich niet mengen in die eigen verantwoordelijkheden en de vormgeving ervan. Dat heeft natuurlijk te maken met het gehele decentralisatievraagstuk op dit gebied.

De nota geeft vooral aandacht aan de positie van het onderwijs in dezen. Ook ik vraag mij af welke waarde werkelijk, dus materieel en functioneel, mag worden toegekend aan de mededeling dat de nota de instemming van de minister van Onderwijs en Wetenschappen heeft. Welke maatregelen van de bewindslieden hier aanwezig zijn nodig om natuur- en vooral milieu-educatieve activiteiten een structureel aandachtsveld te doen zijn in de diverse onderwijssoorten, overigens met behoud van de inhoudelijke verantwoordelijkheid van de bevoegde gezagen in het onderwijs?

De vergadering wordt van 12.04 uur tot 12.10 uur geschorst.

□

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Namens de indieners zal

ik als eerste reageren. Daar waar ik in eerste instantie antwoorden schuldig blijf, zijn deze gereserveerd voor mijn collega van VROM dan wel zullen zij in tweede instantie beoordeeld worden, omdat wij in de afstemming op dit moment niet al te veel tijd hebben willen vragen.

Bij de zorg voor natuur en landschap kan inderdaad niet volstaan worden met alleen beheerstechnische en bestuurlijke maatregelen. Daarbij is het nodig dat er een draagvlak gaat ontstaan bij de bevolking. Vooral moet een houding en een gedrag worden bevorderd, die positieve effecten hebben op de waarden van natuur en landschap. Daaraan gaat vooraf het wekken van belangstelling voor die waarden en ook het vergroten van de kennis hierover, omdat een en ander in elkaars verlengde ligt.

Van oudsher heeft de natuureducatie een nauwe relatie gehad met het natuurbeleid. Bewust werd hierop dan ook in het structuurschema natuur- en landschapsbehoud ingegaan, en werd in dat kader een verdere ontwikkeling van dit beleidsonderdeel in het vooruitzicht gesteld.

Aan een educatieve vertaling van het natuurbeleid hecht ik groot belang. Dit is reden dat ik de betrokken particuliere organisaties – dit is onder de huidige omstandigheden zeker het vermelden waard – steun met relatief omvangrijke subsidiebedragen. Financiële steun werd en wordt ook gegeven aan incidentele en meerjarige projecten, die de nodige impulsen kunnen geven aan vorm en inhoud van de natuureducatie. Ik denk daarbij aan de beleidsonderbouwende studies, aan methodiekontwikkeling en aan deskundigheidsvergroting van hen die de natuureducatie in de praktijk moeten brengen.

De kwaliteit van de natuur wordt mede bepaald door milieufactoren. Dat is duidelijk. Dit inzicht heeft ertoe geleid, dat gaandeweg ook de natuureducatie mede aandacht is gaan besteden aan de educatieve aspecten van het milieubeheer. Voor zover de zogenaamde milieu-educatie expliciet bijdraagt aan behoud, beheer en ontwikkeling van natuurwaarden, heb ik ook initiatieven in dezen gesteund en zal ik dit in de toekomst ook blijven doen.

In veel gevallen zijn natuureducatie en milieu-educatie, ook wel eens populair de groene en de grijze educatie genoemd, onlosmakelijk met elkaar verbonden. De term "natuur- en milieu-educatie" is dan ook ingeburgerd geraakt en ik heb deze inmiddels tot de mijne gemaakt. In de praktijk betekent dit dat onze beide departementen vaak gezamenlijk projecten met beide invalshoeken steunen, soms ook met het departement van Onderwijs en Wetenschappen als participant.

De invalshoeken natuur en milieu komen nadrukkelijk tot uitdrukking op een beleidsterrein waarvoor ik eveneens verantwoordelijkheid draag, dat van het landbouwonderwijs. De bijdrage van deze tak van beroepsonderwijs aan natuur- en milieu-educatie is naar mijn mening vrij duidelijk in de nota beschreven. Zij wordt door mij op dit moment ook nadrukkelijk gestimuleerd. Ik deel dan ook niet de visie van de geachte afgevaardigde de heer Esselink en de opmerkingen van de geachte afgevaardigde de heer Feenstra, als zou de huidige en toekomstige rol van het landbouwonderwijs onderbelicht zijn. Ik kom daar dadelijk nog nader op terug.

Natuur- en milieu-educatie kan op veel plaatsen en op veel wijzen bedreven worden: in de kleuterklas maar ook op de politieschool, om maar eens iets te noemen. Het kan geschieden in de vorm van een excursie in een natuurgebied tot aan een diapresentatie in een bezoekerscentrum. Met een aantal activiteiten worden thans al velen bereikt, maar natuur- en milieu-educatie krijgt nog lang niet overal die aandacht – daar ben ik het met velen over eens – die wij nodig achten.

Mijnheer de Voorzitter! De nota Natuur- en milieu-educatie bestrijkt het brede terrein van binnenschools en buitenschools, van kinderen tot volwassenen. Het zal u duidelijk zijn dat realisering van natuur- en milieu-educatie niet alleen een zaak is van de ondertekenende ministers. Verschillende sprekers hebben daarom ook uitdrukkelijk de aandacht gevraagd voor andere betrokkenen. Diverse andere departementen zijn er ook bij betrokken. Deze betrokkenheid krijgt gestalte in de interdepartementale werkgroep natuur- en milieu-educatie waarin, naast Landbouw en Visserij en VROM, ook Onderwijs en Wetenschappen, WVC, EZ, Verkeer en Waterstaat en Buitenlandse Zaken zijn vertegenwoordigd. Het verheugt mij dan ook, dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen zijn instemming heeft betuigd met de hoofdlijnen van de nota. De rijksoverheid richt zich vooral op vernieuwing, ontwikkeling en ondersteuning op nationaal niveau. De lagere overheden hebben mijns inziens de taak om feitelijke uitvoering van concrete activiteiten mogelijk te maken. Het ligt immers niet op de weg van de departementen om voorzieningen voor lokale en regionale educatieve activiteiten in stand te houden. Hoewel de nota Natuur- en milieu-educatie vooral ingaat op de rol van de rijksoverheid, stel ik mij voor dat onze beide departementen met de lagere overheden, met name de provincies, in contact treden, ten einde de verantwoordelijkheden tussen de verschillende bestuurslagen nader inhoud te geven en zo nodig de verschillende taken af te bakenen. Wederzijdse stimulering lijkt mij daarbij voor de hand te liggen.

Voorzitter! De particuliere organisaties spelen onmiskenbaar een centrale rol in de natuur- en milieu-educatie. Zij moeten daartoe ook in staat worden gesteld. Ik zal dat steeds tot de taak van mijn departement blijven rekenen. In het verlengde van de reeds gemaakte opmerkingen over de taak van de departementen ligt het voor de hand, dat onze financiële ondersteuning zich concentreert op voorwaardenscheppende en stimulerende activiteiten. Juist met het oogmerk, de verdere ontwikkeling van natuur- en milieu-educatie te bevorderen, heb ik een structurele verhoging van het desbetreffende budget met ƒ 1 mln. weten te realiseren; en dat in tijden van ernstige budgettaire krapte. Dit wordt nog eens onderstreept door de actualiteit!

De voorgestane ontwikkelingsprojecten zullen in nauw overleg met de betrokken instellingen vorm worden gegeven. Waar mogelijk zullen de betrokken instellingen deze ter hand nemen. Natuurlijk is het een goede zaak, dat reeds zoveel organisaties in ons land bijdragen aan natuur- en milieu-educatie. Ik ben het met de heer Franssen eens, dat ervoor gewaakt moet worden, dat pluriformiteit niet leidt tot versnippering van krachten en het verwaarlozen van de samenhang tussen de diverse activiteiten. Dit aspect zal dan ook zeker de volle aandacht krijgen bij de uitvoering van het pakket van beleidsmaatregelen.

Voorzitter! De status van de nota

Natuur- en milieu-educatie behoeft enige verduidelijking. Ik wijs er overigens wel op – de heer Feenstra liep mij hier al enigszins voor de voeten – dat dit de eerste nota is waarin een samenhangend beleid wordt gepresenteerd. Gelet op de toenemende aandacht voor deze zaak is dit beslist niet het laatste wat erover gezegd wordt. Uitgaande van deze nota zal er verder geborduurd moeten worden. De nota heeft niet voor niets als ondertitel gekregen: een meerjarenvisie. Op basis van een analyse van de huidige situatie en de gewenste ontwikkelingen wordt een aantal speerpunten genoemd, waarop de betrokken departementen de komende tijd met name hun inspanningen willen richten. Deze nota moet worden gezien als een globaal vaarplan dat tijdens de reis nader moet worden ingevuld en zo nodig aangepast. De nota is een eerste aanzet voor de ontwikkeling van een meer geprogrammeerde aanpak op dit terrein. Hiertoe zullen ook lijnen worden doorgetrokken in het op stapel staande natuurbeleidsplan, dat ik in het najaar hoop te presenteren. Ik stel mij inderdaad voor, mijnheer Feenstra, aan de beleidsvoornemens uit de nota Natuur- en milieu-educatie in het natuurbeleidsplan verder inhoud te geven. Ik wil dit doen door deze in een expliciete relatie te brengen met de voornemens met betrekking tot natuur en landschap in ons land en met de factoren die hierop van invloed zijn. In het jaarlijks uit te brengen uitvoeringsprogramma voor het natuurbeleidsplan zal in het vervolg tevens de natuur- en milieu-educatie worden opgenomen.

Voorzitter! Ik zal thans een meer gedetailleerde reactie geven op de opmerkingen die door de diverse commissieleden zijn gemaakt. Verschillende afgevaardigden hebben gevraagd, waarom de minister van Onderwijs en Wetenschappen slechts instemt met de nota en niet heeft mede-ondertekend. Wij kunnen er niet omheen te stellen, dat in dit stadium het ministerie van Landbouw en Visserij en het ministerie van VROM de meest betrokken departementen zijn als het gaat om landelijk voorwaardenscheppend beleid. Ik herhaal dat er uitvoerig overleg is geweest – dit zal ook worden voortgezet – met andere betrokken departementen, onder andere in de interdepartementale werkgroep die ik zojuist noemde. Dit heeft geleid tot de vermelding van de expliciete instemming met de nota door de minister van O en W. Ik ben het met de heer Franssen eens, dat een dergelijke instemming heel dicht bij de ondertekening ligt, ook al gaat daar een politiek signaal vanuit. Dat zie ik wel, maar daartoe kan ik natuurlijk niet verplichten. Ik ben op dit moment zeer tevreden met deze instemmende presentatie. Ik streef er overigens naar, in de toekomst de betrokkenheid van O en W, en evengoed vanuit hun eigen invalshoek de andere genoemde departementen, niet alleen te behouden, maar ook nog te versterken. De plannen die wij op stapel hebben staan, zullen vaak aanleiding zijn tot nader interdepartementaal overleg.

De heer Esselink sprak over de betrokkenheid van de overheid en zei dat die primair voorwaardenscheppend zal zijn. In grote lijnen is het juist, dat de overheid hier een voorwaardenscheppende taak heeft. Een verantwoorde vervulling van deze taak impliceert echter ook, dat een visie op de genoemde doestelling met betrekking tot natuur- en milieu-educatie en de wijze waarop dat inhoud moet krijgen, ontwikkeld moet worden. De vele voorstellen die op de departementen afkomen, dienen toch steeds getoetst te worden op relevantie en kwaliteit. Daar waar gemeenschapsmiddelen beschikbaar worden gesteld, is een eigen oordeel van de overheid derhalve absoluut noodzakelijk. Overigens past het binnen de Nederlandse verhoudingen om een grote terughoudendheid te betrachten waar het gaat om de feitelijke inhoud van leerstof et cetera met betrekking tot het in te richten onderwijs.

De heer Esselink stelde een vraag over de subsidiebenadering van CLM. Ook de heer Feenstra heeft daarover gesproken. Laat ik vooropstellen, dat het CLM een organisatie is die veelal creatieve impulsen geeft aan de beleidsontwikkeling in het raakvlak tussen natuur en landbouw. Beide departementen steunen dan ook de activiteiten van het CLM en er vindt zeer veelvuldig overleg plaats, naast het veelvuldige overleg met andere natuur- en milieu-organisaties.

Ik heb hier uitdrukkelijk gekozen voor subsidiëring van relevante projecten die onder meer een adequate toeslag bevatten op de overhead-kosten van deze projecten; zij is dus gericht op de projecten met inbegrip van toeslagen voor de daaraan verbonden overheadkosten. Ik ben van plan daarmee verder te gaan.

Er wordt naar voren gebracht, dat de beschrijving van het werkveld incompleet is. Ik wijs erop, dat de nota tot stand is gekomen in nauw overleg met andere departementen. Daarop heb ik zojuist al gewezen. Ten aanzien van de beschrijving van de activiteiten en de voornemens op dit terrein – en waar het mijn eigen verantwoordelijkheid betreft – acht ik de door de geachte afgevaardigde geuite kritiek niet geheel terecht. De beschrijving zal niet altijd compleet zijn, maar de stelling dat de knelpuntenanalyse en de voorgestelde maatregelen zich beperken tot onderzoek en onderwijs, is onjuist. Er wordt naar mijn gevoel daarentegen relatief zeer ruime aandacht besteed ook aan volwassenen-, beroepsmatige betrokkenheid et cetera. Ik verwijs naar de pagina's 32 en 33 van de nota. Misschien moeten wij bedoelde passages meer accentueren. Het departement van Landbouw heeft echter in dezen een zeer bijzonder invalshoek, ook ten aanzien van het landbouwonderwijs en de daaraan gekoppelde organisatiestructuur.

De heer Feenstra vroeg of natuurbeleving en recreatieve activiteiten niet ook elders gefinancierd moeten worden. Moet het accent niet worden verlegd naar doelgroepen binnen en rondom het landbouwbedrijfsleven, zo vroeg hij zich af. Een aantal recreatieve activiteiten heeft inderdaad educatieve kanten, maar wordt daarvoor niet primair ontwikkeld. Ik acht het een goede zaak, dat de educatieve aspecten in de beschouwingen worden betrokken. Zoals ik in mijn inleiding al heb opgemerkt, acht ik natuurbeleving een onmisbaar element op de weg naar een goed ontwikkeld natuur- en milieubesef. Ik ben het graag eens met de geachte afgevaardigde, dat een bijzondere inspanning in relatie tot het bedrijfsleven gewenst is. In de nota wordt op dit punt ingegaan en bij de uitwerking zal dit aspect nader gestalte krijgen.

Terzijde wil ik overigens opmerken, dat ik in toenemende mate onder de indruk geraak van de wijze waarop met name het georganiseerde agrarische bedrijfsleven via hun eigen publiciteitsmedia – denkt u maar aan de landbouwbladen – constructief voorlichting geeft over

natuur- en milieubeleid. Dat gebeurt zeer indringend. Het is opvallend, welk een accentverschil er in de bladen te bespeuren valt. Bovendien kom ik in hun eigen cursorische aanpak bij voorbeeld tegen, dat men een heel winterprogramma wijdt aan natuur- en milieu-educatie van de boeren zelf in relatie tot hun bedrijfsmatige activiteiten. Wij ondersteunen dat, voor zover onze instrumenten daarvoor geschikt zijn.

De opmerking van de heer Feenstra, dat de WIR-gelden nu ook maar hiervoor moeten worden aangewend, wil ik van een kritische kanttekening voorzien. Wij hebben inderdaad in relatie tot de WIR 100 mln. op onze begroting gekregen. Het was echter niet alleen in relatie tot de WIR. Ook de aanpassing van de structuur voor de BTW brengt met zich dat de sector een belangrijke financiële aderlating moet doen. Het is een sectorale aderlating. Het is sectorgeld dat ter compensatie vertaald is naar budgettaire middelen, omdat andere instrumenten daarvoor niet toereikend waren. Er is uitdrukkelijk afgesproken dat die middelen worden besteed in overleg met de desbetreffende sector. Ik sluit de door de heer Feenstra bedoelde besteding niet uit, maar ik wijs er heel uitdrukkelijk op dat er sprake is van een sectorale achtergrond. Dat overlegkader brengt met zich dat de gelden niet zo vanzelfsprekend hieraan kunnen worden besteed als bij de vraagstelling werd vermeld. Als er prioriteiten moeten worden gesteld, dan denk ik dat wij eerder terechtkomen bij de overige posten van de rijksbegroting. Daarbij hebben wij een grotere zelfstandige invullingsbevoegdheid. Dat is dan ook de belangrijkste reden geweest waarom ik binnen mijn begroting additioneel geld beschikbaar heb gesteld voor een projectmatige aanpak bij deze educatieve activiteiten.

In het landbouwonderwijs, met inbegrip van het universitaire onderwijs in Wageningen, worden belangrijke middelen gereserveerd voor natuur- en milieu-activiteiten. De vakgroep van de heer Stortebeker valt niet onder deze financiële programmering, maar het is wel een belangrijke vakgroep in het onderwijsprogramma van de landbouwuniversiteit. Wij hebben vergelijkbare vakgroepen en keuzevakken in andere vormen van het landbouwonderwijs, zeker in het middelbaar en hoger agrarisch onderwijs. Ook daar zijn aanzienlijke accentveranderingen opgetreden die bepaald niet uit het oog moeten worden verloren. Maar dat zijn activiteiten die buiten de prioriteitsstelling liggen die ik zojuist heb genoemd. Ik ben er ook bijzonder over verheugd dat de verantwoordelijken binnen dat agrarisch onderwijs zelf voortdurend aandringen op meer activiteiten in deze richting. Dat geldt zelfs voor instellingen die gedecentraliseerd zijn, om even in de discussie te treden die zich hier straks ontspon.

Eigenlijk alle afgevaardigden hebben gezegd dat de nota onvoldoende tegemoet komt aan de wens tot een structurele uitbouw van activiteiten die was neergelegd in de motie-Tommel c.s. De structurele subsidies aan de NME-organisaties zijn vrij omvangrijk. De verhouding tussen structurele en projectmatige subsidies helt inderdaad over naar het eerste. Daarover hebben wij eerder in deze Kamer van gedachten gewisseld. De NME-organisaties zijn primair op de uitvoering gericht. Daar blijft dan natuurlijk minder ruimte over voor de noodzakelijke ontwikkeling en vernieuwing. Daarom heeft een verhoging van het projectenbudget bij mij ook zo'n hoge prioriteit gekregen. Door middel van dat budget wordt structureel de situatie geschapen dat nieuwe ontwikkelingen mogelijk worden. De uitvoering van die activiteiten vindt vooral op regionaal en lokaal niveau plaats.

Ik kom dan op de decentralisatie en op de motie die de heer Esselink min of meer heeft aangekondigd. Samen met de provinciebesturen bekostigt Landbouw en Visserij — ieder voor 50 procent — in 11 van de 12 provincies een IVN-consulent. In Overijssel is dat niet het geval. Deze consulenten zijn in dienst van het IVN en maken deel uit van het landelijk ondersteuningsnetwerk. Decentralisatie van deze schakelfuncties tussen de landelijke en provinciale ondersteuningsstructuren zal naar mijn mening eerder een afbraak dan een versterking van de samenhang betekenen en dient daarom niet bevorderd te worden. In het algemeen zal ik met de lagere bestuurslagen in overleg treden omtrent een adequate taakverdeling van de natuur- en milieu-educatie.

De heer Franssen merkte nogal uitdrukkelijk op dat de rol van de media onderbelicht is. Ik denk dat daar terecht aandacht voor wordt gevraagd. De media spelen een belangrijke rol bij het onder de aandacht brengen van natuur en milieu. Het gaat bij media echter vaak meer om voorlichting dan om educatie in strikte zin. De media spelen in heel veel gevallen wel een belangrijke rol als intermediair in educatieve activiteiten. Er worden ook projecten van de media in de subsidiëring meegenomen. Ik ben blij met de aandacht van de heer Franssen voor dit punt. De media zijn wat verbreed. Zij hebben speciale opdrachten gekregen. Ik ben eigenlijk blij dat er een zekere concurrentie bestaat tussen Nederland 1, Nederland 2 en Nederland 3. Mijn departement wordt daar nogal eens bij betrokken. De voorlichtende activiteiten van de media zijn over het algemeen zeer positief gericht. De verschillende zenders mogen daarbij graag gebruik maken van de kennis en de mensen die op het departement aanwezig zijn. Overigens, wij zullen deze activiteiten uitdrukkelijk meenemen bij het natuurbeleidsplan. Wij kunnen daar dan nog eens nader op ingaan.

Ook de heer Franssen heeft gezegd dat er op het terrein van de natuur- en milieu-educatie sprake is van grote versnippering. Het is nu eenmaal een uitermate complex beleidsterrein, waar velen bij betrokken zijn. Diverse departementen, lagere overheden en vele particuliere instellingen vervullen binnen- en buitenschools belangrijke taken. Bundeling op rijksniveau — ik kom hier iedere keer weer op terug — heeft plaats in de toch vrij goed functionerende en breed opgezette werkgroep natuur- en milieu-educatie. Op het particuliere terrein wordt ernaar gestreefd het landelijke steunpunt voor natuur- en milieu-educatie verder gestalte te geven. In het Platform Milieu in het agrarisch onderwijs wordt bevorderd dat er in het genoemde onderwijs intergratie plaatsvindt van natuur- en milieu-activiteiten. Het gaat dan niet zozeer om de voorlichting, maar om de educatie. Ik denk dat wij met dat platform een aardige vorm hebben gekozen om de activiteiten zo goed mogelijk te stroomlijnen en te bevorderen.

Er is nog een vraag gesteld over de manier waarop in het landbouwonderwijs aandacht wordt gegeven aan de natuur- en milieu-educatie. Ik ben daar al à l'improviste op ingegaan. Ik wil mij daartoe beperken. In het natuurbeleidsplan en in de beschrij-

ving die wij hier gegeven hebben, hebben wij eigenlijk al alles genoemd. Ik wijs erop dat het hierbij niet alleen gaat om het landbouwonderwijs voor de primaire sector. Dat is landbouwonderwijs in de traditionele zin, het geven van onderwijs aan toekomstige boeren en tuinders. Ook de opleidingen met betrekking tot levensmiddelentechnologie, bosbouw, cultuurtechniek, aanleg en onderhoud tuinen en groenvoorzieningen hebben een belangrijke invalshoek voor de natuur- en milieu-educatie, ook wat betreft hun externe uitstraling. Ik moet eerlijk zeggen dat ik er altijd van onder de indruk ben hoe de traditionele "groene" betrokkenheid van deze vormen van onderwijs in de maatschappij steun hebben ondervonden. Ik neem de voor dit punt gevraagde aandacht zeer serieus. Ik denk evenwel dat het landbouwonderwijs, zoals zich dat nu ontwikkeld heeft met drie vormen van beroepsonderwijs en universitair onderwijs, bij uitstek een instrument is om daaraan aandacht te geven. Er wordt bijzondere aandacht gegeven aan cursorisch onderwijs en volwassenenonderwijs. Het cursorisch onderwijs wordt georganiseerd door de boerenorganisaties zelve. Het blijft echter onderwijs dat beroepsmatig gericht is. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat de natuur- en milieu-educatieve activiteiten gaan domineren over de noodzaak om van de leerlingen bekwame ondernemers te maken. Mocht dit antwoord niet voldoende zijn, dan ben ik graag bereid daar in tweede termijn op terug te komen.

□

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik maak eerst een paar algemene opmerkingen, waarbij ik ook iets wil zeggen over de relatie tussen het onderwerp dat vandaag aan de orde is en mijn departement, meer in zijn algemeenheid over de relatie tussen natuur- en milieu-educatie (NME) en het milieubeleid dat wij voorstaan, met name het milieubewust maken van de samenleving.

Het is volstrekt duidelijk – er is terecht gerefereerd aan uitspraken die ik daarover in de afgelopen jaren heb gedaan – dat NME een erg belangrijk instrument is voor het milieubewust maken van de samenleving. Het is niet alleen goed dat er binnen de samenleving aandacht ontstaat voor de kwaliteit van het milieu, maar vooral ook dat er wordt nagedacht over de manier, waarop burgers daarbij een rol kunnen spelen.

Er wordt wel eens te gemakkelijk – althans in mijn ogen – verondersteld dat de samenleving milieuvriendelijker wordt, naarmate het milieubeleid beter is. Voorzitter! Ik denk dat het van veel meer realiteitszin getuigt als wij er van uitgaan dat het milieubeleid beter wordt en beter kan worden uitgevoerd, naarmate de samenleving milieubewuster is. Dàt is de daadwerkelijke relatie. Als je een goed milieubeleid wenst te voeren, moet de samenleving bereid zijn, milieumaatregelen te accepteren, terwijl zij ook milieubewust moet zijn. Het verhaal is bekend: zo'n driekwart jaar geleden werden de resultaten van een onderzoek van de Universiteit van Nijmegen gepubliceerd, waaruit bleek dat de gemiddelde Nederlander zich buitengewoon bewust is van het milieu, maar dat een daadwerkelijke vertaling daarvan in milieubewust gedrag slechts in 5% van de gevallen plaatsvindt. Er is dus sprake van een grote kloof tussen enerzijds milieubewust zijn en anderzijds milieubewust handelen.

NME heeft in onze optiek vooral tot taak, de mensen duidelijk te maken hoe het milieu in elkaar zit, zodat men weet welke effecten bepaalde activiteiten hebben en men zicht heeft op de mogelijkheden om veranderingen aan te brengen in het eigen gedrag of in dat van de organisatie waarin men werkzaam of mee bezig is. Dat klinkt buitengewoon simpel en het oogt buitengewoon overzichtelijk, maar het is duidelijk dat de samenhangen en dwarsverbanden tussen effecten en bronnen, tussen milieubewust zijn en milieubewust handelen, een veelvoud bedragen van wat we in het algemeen aannemen. Daarom is het NME-proces er één van een heel lange adem: het is een zaak van praten, vragen, uitleggen, nadenken en nog eens nadenken. Heel dikwijls kan dat leiden tot een vrij drastische verandering van het eigen gedragspatroon. Dat moet vooropstaan.

Ik kom toe aan de visie van mijn departement op NME. In het spoor van de heer Franssen zeg ik dat de rijksoverheid in onze visie minder geschikt is om het educatieve werk zelf uit te voeren. Waarom is de rijksoverheid minder geschikt? In mijn ogen is dat omdat het beleid dat een kabinet voert in feite altijd de vertaling is van wat maatschappelijk acceptabel is. Wat natuur en milieu nodig heeft, gaat echter veel verder dan beleid dat maatschappelijk acceptabel is. NME moet niet door de overheid worden gedaan, omdat de overheid toch altijd een baaierd van compromissen uitvoert; bewust moet het gat in stand worden gehouden waarin NME-organisaties verder gaan om duidelijk te maken wat nodig is om een gezond natuur en milieu te bewerkstelligen. Per definitie moet de rol van de overheid dus voorwaardenscheppend zijn: zij moet instrumenten geven aan NME-organisaties om die rol te kunnen vervullen. Het zal duidelijk zijn dat de particuliere milieubeweging in dit geheel een essentiële rol vervult. Voor alle duidelijkheid: de voorliggende nota gaat uitsluitend over de rol van de particuliere organisaties. Allerlei andere zaken – ik denk aan de rol van de media en alles wat daarmee samenhangt – zijn in deze nota niet verwoord. De heer Franssen constateerde dat terecht. Over de manier waarop die zaken wel behandeld moeten worden, kom ik nog terug. In mijn visie moet de particuliere milieubeweging als een soort maatschappelijke voorhoede worden beschouwd. Ik denk dat veel minder sprake is van een maatschappelijke achterban. In dat opzicht zullen ze dus ook altijd een prikkelende rol in de richting van alle overheden dienen te spelen. Wij moeten ons ook goed voor ogen houden, dat wij van natuur- en milieu-educatie nooit moeten verwachten dat er op korte termijn resultaten tot stand komen. Het is een beleid van lange adem. Voordat je echt resultaten ziet van het werk, zal er een groot aantal jaren passeren. Dat betekent, dat wij ook in de politiek respect en begrip moeten opbrengen voor het feit dat het werk dat wij subsidiëren en de mogelijkheden die wij geven, niet altijd onmiddellijk zullen resulteren in hetgeen wij heel graag zien. Met andere woorden, je mag hopen en verwachten, dat er op termijn bij voorbeeld een grotere bereidheid bestaat om de maatregelen die de overheid voorstaat, te accepteren, maar je zult per definitie bepaalde spanningen houden. Wij kunnen ons wel gelukkig prijzen met de situatie in ons land. Een groot aantal organisaties is de

afgelopen jaren gespecialiseerd aan de gang gegaan met natuur- en milieu-educatie. De heer Franssen heeft over het veld opgemerkt, dat dit nogal verbrokkeld is. In de praktijk kunnen wij naar mijn mening toch vaststellen, dat het veld alles bij elkaar, ondanks die verbrokkeling, heel goed werkt en dat uit de manier waarop met de diverse overheden bepaalde projecten worden opgezet en uit de manier waarop de natuur- en milieu-educatie gestalte gaat krijgen, blijkt dat er nauwelijks iets is te merken van die verbrokkeling.

Ik wil er nog aan toevoegen, dat het beleidsinstrument van de natuur- en milieu-educatie in het totale milieubeleid geen beleidsinstrument is dat de overheid op dezelfde manier kan hanteren als bij voorbeeld een AMvB of een convenant. De rol van de rijksoverheid moet primair zijn gelegen in het scheppen van de voorwaarden. Het instrument van de natuur- en milieu-educatie wordt in de eerste plaats gehanteerd door de organisaties, onafhankelijk van de overheid. Die onafhankelijkheid is naar mijn mening van het allergrootste belang, omdat anders een kritische noot verloren zou dreigen te gaan. Het zal duidelijk zijn dat, als het gaat om het totale milieubeleid en de manier waarop wij milieumaatregelen acceptabel kunnen maken en het milieubeleid in de steigers kunnen stellen, de natuur- en milieu-organisaties voor mijn beleid van het allergrootste belang zijn. In het beleid, zoals wij dat voeren, los van de specifieke begrotingsposten, zullen ze nu en in de toekomst een belangrijke rol moeten blijven spelen. Vandaar ook dat ik daar de afgelopen jaren nogal op heb getamboereerd, ook in het openbaar. Het is namelijk mijn heilige overtuiging dat het milieubeleid, zonder een prikkelende opstelling, aanzienlijk minder snel uit de steigers komt dan nu in de praktijk het geval is.

Ik vat nog eens in drie punten samen wat essentieel is voor mijn departement als het gaat om de discussie over natuur- en milieu-educatie. In de eerste plaats is natuur- en milieu-educatie noodzakelijk om de samenleving meer ontvankelijk te maken voor het noodzakelijke milieubeleid. Het tweede uitgangspunt is, dat natuur- en milieu-educatie het allerbeste decentraal kan worden bedreven door de samenwerkende particuliere milieu-organisaties. In de derde plaats is het de taak van de rijksoverheid om de werkzaamheden van die organisaties mogelijk te maken en te ondersteunen.

Ik kom nu tot de beantwoording van een aantal vragen. Er is onder andere gevraagd, of er straks in het nationaal milieubeleidsplan helemaal niets over natuur- en milieu-educatie staat, terwijl dit wel gebeurt in het natuurbeleidsplan. Hier is sprake van een misverstand. Het is niet als zodanig in de nota vermeld, maar het is uitdrukkelijk wel de bedoeling om in het nationaal milieubeleidsplan een hoofdstuk op te nemen over onze activiteiten op dat punt, vooral over de rol die wij de milieu-educatie toedenken. Zo'n nationaal milieubeleidsplan dat voor een periode van acht tot tien jaar geldt, is natuurlijk ondenkbaar zonder een onderdeel natuur- en milieu-educatie. Wij willen het beleid in het nationaal milieubeleidsplan juist voor een heel lange termijn op een rijtje zetten. Het spreekt wat ons betreft dus eigenlijk voor zichzelf, dat in dat nationaal milieubeleidsplan ook over natuur- en milieu-educatie zal worden gesproken.

De heer Franssen heeft nog een aantal interessante opmerkingen gemaakt. Hij heeft gezegd, dat wij in deze notitie weliswaar over een aantal facetten van natuur- en milieu-educatie spreken, maar dat er nog veel meer facetten zijn. Hij heeft gesproken over de rol van het onderwijs. Hij heeft ook nog eens gerefereerd aan het rapport van de WRR, dat overigens een kleinere rol heeft gespeeld bij het samenstellen van de regeringsreacties zoals die nu op tafel liggen. Hij sprak ook over de rol van de media.

Voorzitter! Het zal duidelijk zijn dat het voor andere bewindslieden moeilijk is het beleid van de minister van Onderwijs en Wetenschappen direct te beïnvloeden. Het onderwijs bepaalt zelf de invulling van de vakkenpakketten en manier waarop men de materie omgaat. De minister van Onderwijs kan uiteraard op deze punten stimulerend optreden. De centrale overheid wil geen directe richtlijnen geven over de wijze waarop aandacht aan het milieu moet worden besteed. Dan is het duidelijk dat het integreren van de aspecten van natuur- en milieu-educatie in de onderscheiden vakken een hels karwei is. Het is uiteraard mogelijk in de leerplannen een aantal zaken te regelen. Ik vind dat in het verleden bij voorbeeld in het leerplan voor het vak maatschappij veel meer aandacht aan dit onderwerp had moeten worden besteed. Ik stel echter tegelijkertijd vast, dat gelet op de structuur van ons onderwijs en de wijze waarop de inhoud wordt bepaald, de overheid zich op dit punt zeer terughoudend moet opstellen. Als de Kamer meent dat het anders moet, moeten de onderwijsspecialisten de minister van Onderwijs hierop wijzen.

De opmerkingen van de heer Franssen over de media waren zeer interessant. Ik wijs er echter nogmaals op dat deze nota handelt over de rol van de particuliere organisaties. Op de onderscheiden departementen wordt veel meer aan voorlichting over natuur en milieu gedaan dan in de nota wordt genoemd. De directie Voorlichting van mijn departement is een van de grootste voorlichtingsdirecties van de rijksoverheid. Deze directie heeft een fors budget, maar zij heeft dan ook een naam op het gebied van campagnes in de massamedia. Ik noem de grote campagnes over de zure regen, over de vierde nota ruimtelijke ordening, over de katalysator en over het klein chemisch afval. Dit zijn voorbeelden van goede educatieve projecten op het terrein van het milieubehoud, waarin vele miljoenen guldens zijn gestopt. Het is bekend dat de manier waarop die campagnes worden gevoerd in de reclamewereld de aandacht heeft getrokken. Enige weken geleden heeft de directie Voorlichting een internationale prijs gekregen voor een campagne die de afgelopen twee jaar is gehouden. De voorlichting is erop gericht de burger duidelijk te maken op welke wijze men in het eigen leven in belangrijke mate te maken heeft met het milieubehoud.

De media kunnen in ons land op dit gebied een belangrijke rol spelen. Het milieubeleid mag zich in de warme belangstelling van de pers verheugen, hoewel de aandacht zich vooral op incidenten richt die het gevolg zijn van fouten in het verleden. Ik stel echter ook vast, dat de schrijvende pers, radio en televisie op een positieve manier aandacht schenken aan het milieu. Ik noem de actie van Greenpeace die door Veronica op een fantastische manier is begeleid. De AVRO heeft vorig jaar een milieudag gehouden, die voor een belangrijk deel door mijn departement is begeleid. Ik kan de

Kamer verzekeren dat een groot aantal omroepen plannen heeft het komend jaar educatieve activiteiten op het gebied van het milieu te ontwikkelen. De opmerking van de heer Franssen spreekt mij zeker aan. Ik constateer dat de media op dit punt al aan de slag zijn gegaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu toe aan een wat technische uiteenzetting over de centen. Over de samenstelling van mijn begroting bestaat een groot aantal misverstanden. Ik stel het op prijs, nog eens duidelijk te maken op welke wijze de gelden voor educatie en voor de milieu-organisaties verdeeld zijn. Op de begroting wordt er onderscheid gemaakt naar exploitatiesubsidies en projectsubsidies. Vroeger liepen deze posten door elkaar en gaven allerlei directies links en rechts geld aan bepaalde projecten. Twee jaar geleden heeft er een reorganisatie plaatsgevonden, waarbij de huidige onderverdeling is ingevoerd.

Er gaat zo'n 5 mln. per jaar om aan exploitatiesubsidies. Van die 5 mln. wordt 3 mln. besteed aan educatie en 2 mln. aan niet-educatieve zaken, zoals activiteiten van de Stichting Natuur en Milieu, van de Vereniging Milieudefensie etc. Dat is de eerste pot. De tweede pot is bestemd voor projectsubsidies, die vallen onder het artikel algemeen milieubeleid. Daar zit 3,4 mln. in. In totaal is er dus 8,4 mln. beschikbaar. Die 3,4 mln. worden als volgt uitgegeven. 1 mln. wordt besteed aan het onderwijs. Nu weet ik dat er kamerleden zijn die menen dat men onderwijs niet mag zien als onderdeel van de milieu-educatie. In onze visie moet dat bedrag van 1 mln. wel voor onderwijs worden uitgetrokken, want het wordt besteed aan educatieve activiteiten.

Er wordt dus 1 mln. besteed aan het onderwijs. Circa 1,1 mln. wordt besteed aan educatie via de milieu-organisaties en circa 3 mln. van die projectsubsidies wordt besteed aan niet-educatieve doeleinden. Het gaat hierbij dus om een bedrag van 3 mln. aan exploitatiesubsidies plus een bedrag van 2,1 mln. aan projectsubsidies. Dat is in totaal een bedrag van 5,1 mln.

In de nota worden de bedragen genoemd die in de begroting van collega Braks ter beschikking worden gesteld. In de nota staat een bedrag van 9,1 mln. Daarvan moeten de bedragen worden afgetrokken die bestemd zijn voor staatsbosbeheer en voor de nationale parken. Dan komt men uit op een bedrag van 5,4 mln. De structuur van het department van VROM is nu eenmaal anders dan die van Landbouw en Visserij, dus heeft mijn departement niet zo'n organisatie als staatsbosbeheer. Als men die bedragen naast elkaar legt, 5,4 mln. voor het departement van Landbouw en Visserij en 5,1 mln. voor het departement van VROM, dan blijkt dat er een zeker evenwicht is.

Dan kan men zich afvragen of er extra geld moet worden uitgetrokken. Dat is een interessante vraag die eigenlijk gesteld kan worden voor ieder terrein van het departement. Ik ben blij dat wij in deze UCV de gelegenheid kunnen aangrijpen om hierover met elkaar van gedachten te wisselen. Het is ook een open gedachtenwisseling, want de begroting van mijn departement staat nog niet vast voor 1989. Ik wil de discussie die vandaag over natuur- en milieu-educatie wordt gehouden dan ook aangrijpen om mij te verrijken met de gedachten die in de Kamer leven. Op de vraag of er in mijn begroting nog ruimte is om de desbetreffende post eventueel te verhogen, luidt het antwoord dat ik geen ruimte heb, maar dat ik wel bereid ben om die ruimte te verschaffen. Ik ben dus bereid om te bezien of, ondanks het feit dat er vorig jaar een verhoging van het budget is geweest met zeven ton, een bescheiden verhoging in 1989 tot de mogelijkheden behoort.

Ik kom op die verhoging van vorig jaar overigens nog terug, want ook wat dat betreft is er sprake van een misverstand. Men moet zich echter goed realiseren dat er door verhoging van subsidies op dit terrein opnieuw een vraag wordt geschapen. Hoe meer men het bedrag verhoogt, des te meer aanvragen men krijgt. Wij moeten dus reëel zijn en de verhoudingen goed in ogenschouw nemen. Maar ik ben bereid om die stap te zetten, omdat ik begrijp dat de Kamer mij vraagt of ik hiertoe mogelijkheden zie. Een en ander moet echter wel bezien worden tegen de achtergrond van de verhouding tussen de cijfers van het departement van Landbouw en Visserij en die van het departement van VROM en tegen de achtergrond van de verhoging van zeven ton van vorig jaar. Mijn collega heeft nu ter gelegenheid van deze nota 1 mln. ter beschikking kunnen stellen. Vorig jaar werd bij de behandeling van mijn begroting zeven ton uitgetrokken. Eigenlijk had dat bedrag aan deze nota gekoppeld kunnen worden. Dan was er een andere verhouding ontstaan en had men een vergelijking kunnen maken die meer overeenstemt met de werkelijkheid.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Wat acht de minister een bescheiden verhoging? Vond hij bij voorbeeld die zeven ton van vorig jaar een bescheiden verhoging?

Minister **Nijpels**: Neen, dat vind ik een heel forse verhoging. Als men die zeven ton afzet tegen het bedrag dat vorig jaar was uitgetrokken, namelijk 4,4 mln., dan gaat het om een verhoging van zo'n 20%. Men weet dat het karige bedrag van 600 mln. dat op de begroting van VROM is uitgetrokken voor het milieubeleid op een verantwoorde manier moet worden uitgegeven. Men kan ervan opaan dat ik de mogelijkheden goed zal bezien. Ik kom hierop in relatie tot de milieukeur overigens nog terug, omdat het daarbij ook gaat om activiteiten die geld kosten. Wij moeten een en ander goed in samenhang bezien. Maar ik denk er dus positief over. Ik zei al dat deze gedachtenwisseling voor mij een open gedachtenwisseling is, omdat de discussie in het kabinet nog gevoerd moet worden, hoewel de kranten een andere indruk wekken. Die discussie zal worden gevoerd in de eerste twee weken van juli en in de laatste twee weken van augustus.

De heer **Franssen** (VVD): Ik ben er blij om dat de minister daar serieus naar gaat kijken maar ik begrijp niet goed wat de betekenis is van zijn vergelijking van cijfers van VROM en Landbouw en Visserij. Ik vind die vergelijking ook niet zo interessant. Belangrijker is dat het belang van de milieu-aspecten in de natuur- en milieu-educatie steeds groter wordt. Daarom dient het departement van VROM eerder tot een zelfstandige oordeelsvorming te komen dan dat men de cijfers afzet tegen die van Landbouw en Visserij.

Minister **Nijpels**: Ik wijs erop dat mijn departement niet over uitvoerende diensten beschikt, zoals het SBB. Dat betekent dat het karakter van de subsidiëring door mijn departement anders moet worden gezien. Ik heb daarom een vergelijking gemaakt. Overigens zou ik graag

een organisaties als het SBB hebben, maar zo is nu eenmaal de structuur van het milieudepartement niet. Het is verder van belang dat er een reële vergelijking plaatsvindt. Nagegaan moet worden wat het departement doet, afgezien van de uitvoeringsorganisaties. De enige uitvoerende organisatie die mijn departement kent, is de toezichthoudende milieu-inspectie. Deze is beslist niet te vergelijken met een ècht uitvoerende dienst, die een groot gedeelte van het Nederlandse bosbestand op een voortreffelijke manier beheert.

Voorzitter! De heer Esselink is er blij om dat het huidige kabinet wat de milieukeur betreft een ander standpunt inneemt dan het vorige. Het vorige kabinet heeft deze keur *echter niet ten principale afgewezen*. Het nam een genuanceerd standpunt over deze zaak in in het IMP. Ik heb redenen gevonden om dit standpunt om te buigen in een positief oordeel omdat in discussies met milieu-organisaties kon worden vastgesteld dat het draagvlak voor zo'n keur inmiddels groter was geworden. Overigens leefden er bij deze organisaties vroeger een aantal aarzelingen met betrekking tot deze zaak. Dat was ook niet zo gek omdat het gemakkelijker is gezegd, een milieukeur op te zetten dan gedaan. Ik heb besloten, deze koerswijziging door te zetten en de bedoeling is nu dat wij met bedrijfsleven, milieu- en consumentenorganisaties rond de tafel gaan zitten om het eens te worden over een haalbaarheidsstudie. Daarbij komen de ervaringen van andere landen aan de orde, te zamen met de mogelijke consequenties op dit terrein van de eenwording van de Europese markt in 1992, milieu-eisen die in de praktijk al bij verschillende andere beoordelingen van produkten aan bod komen enz. Ook is de reikwijdte van belang; moet het alleen gaan om Nederlandse produkten of ook om buitenlandse? Men zal zich ook een oordeel moeten vormen over de uitvoerbaarheid en de kosten. De studie dient zo snel mogelijk te worden aangevangen. Ik hoop dat wij kort na de zomer hierover met alle betrokkenen overeenstemming kunnen bereiken. Ik heb begrepen dat men voor het verrichten van de studie een termijn van zes tot acht maanden nodig denkt te hebben.

In Duitsland kent men voor de milieukeur een systeem dat ik als een aantrekkelijk voorbeeld beschouw. Het gaat daar om een organisatie buiten de overheid, waarin de milieu- en consumentenorganisaties een zeer belangrijke rol spelen. De bedrijven melden zich daar met een bepaald produkt en moeten voor het onderzoek daarvan zelf de middelen op tafel leggen. Als de milieukeur wordt verleend, geldt het voor een bepaalde periode omdat het altijd mogelijk blijft dat produkten na verloop van tijd kunnen worden vervangen door een nog milieuvriendelijker produkt. De milieukeur mag dan ook geen eeuwigdurend karakter dragen. Overigens moeten wij elkaar niet wijsmaken dat wij met het instellen van dit keur de milieuproblemen in één keer oplossen. Het is weer één van die instrumenten die *wij de burger geven om milieubewust* te kunnen handelen. In Duitsland heet de milieukeur "de blauwe engel". Ik heb mij afgevraagd of dit ook voor Nederland een mooie term zou kunnen zijn maar om allerlei redenen moet de conclusie zijn dat het gebruik ervan in Nederland tot misverstanden zou leiden. Het gaat er natuurlijk om, een merk te vinden dat voor de mensen zeer goed herkenbaar is. In Duitsland is de blauwe engel inderdaad heel herkenbaar, maar wij denken hier bij blauwe engelen toch aan heel andere zaken.

De heer Esselink heeft voorts gesproken over de rol van mijn collega's. Collega Braks heeft al uitgebreid gesproken over de wijze waarop het beleid interdepartementaal gestalte krijgt. Het is natuurlijk erg aantrekkelijk om met de collectezak rond te gaan bij de collega's, maar in het algemeen heeft dat niet zoveel zin. In de afgelopen dagen hebben wij dat ook weer mogen meemaken. Geld bij elkaar scharrelen is niet de meest succesvolle bezigheid van coördinerende bewindslieden. Ik val collega Braks er echter in bij, dat het interdepartementale overleg op een goede manier gestalte krijgt.

De heer Esselink heeft ook nog uitgebreid gesproken over de structuur van de subsidiëring. Ik heb daar al het een en ander over gezegd. Als het gaat om een structurele subsidie voor de instandhouding van de basisorganisatie, komt men op mijn departement terecht bij exploitatiesubsidies.

Voorts is gevraagd naar de betrokkenheid van onze beide departementen bij provinciale activiteiten. De provinciale milieufederaties hebben een educatief medewerker in dienst, die door VROM wordt betaald. VROM heeft die medewerker dus niet overgenomen. Voorts is er een provinciaal consulent natuur- en milieu-educatie, die in dienst is van het IVN en die door provincie en ministerie van Landbouw en Visserij wordt betaald. De werkzaamheden van beide functionarissen vullen elkaar in de praktijk heel goed aan. Veelal is men gehuisvest in hetzelfde gebouw en meestal is er ook een gezamenlijke begeleidingscommissie waarin de betrokken organisaties en provinciebestuur zijn vertegenwoordigd. Ik denk dat dit een heel heldere constructie is, die in de praktijk heel *goed werkt. De geldstromen zijn* inderdaad van verschillende departementen of andere lichamen afkomstig en de begeleidingscommissie moet ervoor zorgen, dat dat goed loopt. Ik heb overigens niet de indruk, dat daar erg veel problemen bestaan.

Mijnheer de Voorzitter! Het zal duidelijk zijn, dat de beschouwing van de heer Esselink over de maatschappelijke context van natuur- en milieu-educatie mij buitengewoon heeft aangesproken. Hij heeft zeer kernachtig samengevat wat in het nationaal milieubeleidsplan over dit onderdeel zal moeten worden opgemerkt. Dat is in feite ook onze filosofie. Of dat ook zal moeten leiden tot een verhuizing van het beleid naar provincie en gemeente betwijfel ik echter. Ik hoop duidelijk gemaakt te hebben hoe het nu in de praktijk werkt. Voor ons is er geen reden, het beleid op dit punt fundamenteel te veranderen.

De heer Feenstra heeft gesproken over de verhouding tussen natuur- en milieu-educatie en het milieubeleid, zoals dat aan de hand van de 5 V's en de groeperingen, die extra aandacht krijgen in het kader van het milieubeleid, is uiteengezet. Milieu-educatieve activiteiten richten zich niet specifiek op de 5 V's, want die krijgen in het totale beleid van het departement — ook van de directie voorlichting — aandacht. Ik denk in dit verband aan het probleem van de verzuring. Wij zeggen niet tegen de milieu-educatieve organisaties dat ze met de 5 V's aan de slag moeten gaan. Dat hebben ze zelf uit te maken; ze moeten zelf prioriteiten stellen. Het is dus niet de bedoeling dat wij de 5 V's zullen opdringen aan

die organisaties. Wij voeren in de praktijk op dit gebied een afstandelijk beleid.

Voorzitter! Dat neemt niet weg, dat het voor ons buitengewoon plezierig is als milieu-organisaties inspelen op media-campagnes. Vaak ook besteden dergelijke organisaties aandacht aan onze voorlichtingsactiviteiten. In de praktijk loopt dat dus heel erg goed.

Over de financiële consequenties heb ik een uitgebreid antwoord gegeven aan de heer Feenstra. Daarover ben ik duidelijk geweest.

Hetzelfde geldt voor de vragen over de natuur- en milieubeleidsplannen. Ik heb al gezegd dat in het milieubeleidsplan de milieu-educatie verder zal worden uitgewerkt. Het zal ook de plaats krijgen die in de tienjarige nota past.

De heer **Eisma** (D66): De minister zegt steeds dat het in het milieubeleidsplan aan de orde zal komen. Worden daarin dan ook de benodigde voorwaarden en middelen voor de uitbouw van de milieu-educatie aangegeven?

Minister **Nijpels**: Ik heb gezegd dat ik, gehoord deze discussie, bereid ben om te bezien wat in de begroting voor 1989 kan worden gedaan. Het nationaal milieubeleidsplan zal in het algemeen inzage geven in de kosten van het milieubeleid. Het nationaal milieubeleidsplan heeft natuurlijk een veel wijdere strekking dan alleen maar de milieubegroting van VROM. Het nationaal milieubeleidsplan heeft natuurlijk betrekking op het gehele milieubeleid. Daarbij gaat per jaar meer dan 0,6 mld. om. Het heeft dus een veel wijdere strekking en zal dus een veel bredere vertaling moeten krijgen. Milieu-educatieve activiteiten vormen daarvan een klein onderdeel. Wij zijn nu bezig met die uitbouw. Ik zal bezien wat ik in de begroting van 1989 kan doen.

De heer Feenstra veronderstelde dat wij de medewerkers van een provincie hebben overgenomen. In feite hebben wij die medewerkers altijd al betaald.

In onze begroting is vanaf 1988 zeven ton extra opgevoerd voor projecten, als compensatie voor geld dat op mijn begroting stond en dat ging naar onderwijszaken, zoals de hoogleraren milieukunde. De Kamer heeft gezegd dat dit eigenlijk ten koste van de particuliere milieu-organisaties ging. Dat mocht niet in mindering worden gebracht. Bij de behandeling van de IMP's heb ik al gezegd dat het geld dat wij aan onderwijs uitgeven, niet zomaar mag worden losgekoppeld van het werk van de particuliere milieu-organisaties in educatieve zin. Ik heb toen al gezegd dat ik het geen eerlijke vergelijking vond. Ik heb echter toch die post met zeven ton verhoogd. Als je kijkt naar de jaren 1984 en 1986, blijkt er sprake te zijn van een verhoging met 0,9 mln. Het verhaal van de heer Feenstra dat er gekort zou zijn, klopt dus niet. Het projectenbudget is in twee jaar tijd verhoogd van 2,5 mln. tot 3,4 mln. Die verhoging van 0,9 mln. is uiteindelijk geëffectueerd in 1986. Dat is toch wel meer dan wordt gesuggereerd door een aantal afgevaardigden. Het budget is dus niet verlaagd, maar eigenlijk structureel verhoogd. De vorige keer heb ik al het verhaal over de relatie tussen onderwijs en de activiteiten van de milieu-educatieve organisaties gehouden. Ik wil dat nog wel een keer houden. Als je een bepaalde leerstoel financiert, kun je niet zeggen dat dat niets te maken heeft met milieu-educatie. Het heeft evenzeer met milieu-educatie te maken als de activiteiten van de particuliere organisaties. Kijk alleen maar naar de stroom van publikaties die de heren verzorgen en die een sterk effect hebben op de gehele milieubewustwording.

Een groot deel van de vragen van de heer Franssen heb ik al beantwoord. Ik hoop overigens ook dat hij bij de eerstvolgende behandeling van het onderwerp waarin hij zich heeft gespecialiseerd in deze Kamer, de gedachte die hij zojuist voor collega Braks en mij heeft ontvouwd, verder zal uitdragen en realiseren.

De heer **Franssen** (VVD): Ik voel mij aangespoord.

Minister **Nijpels**: Ik kom ten slotte op de vragen van de heer Eisma. Op zijn vragen heeft hij eigenlijk een positief antwoord gekregen. De heer Eisma, die als een soort van rechtsopvolger van de heer Tommel in deze Kamer functioneert, zal dus volledig aan zijn trekken zijn gekomen en voor een groot deel tevreden zijn gesteld.

De **Voorzitter**: Ik stel voor, dit agendapunt voor de lunchpauze af te ronden.

Daartoe wordt besloten.

□

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Ik dank beide bewindslieden voor hun antwoorden. Vooral die van minister Braks waren voor mij zeer informatief, omdat zij wat toevoegden aan datgene wat in de nota staat. Mijn kritiek op de nota was ook dat zij incompleet is en geen volledig beeld geeft van datgene wat natuur- en milieu-educatie in de toekomst moet voorstellen. Over het landbouwonderwijs heeft de minister aanvullende informatie verschaft die mij deugd deed.

De minister voor milieu heeft mijn benadering van de natuur- en milieu-educatie in belangrijke mate onderschreven, ook op het punt van de milieukeur. De manier waarop hij hierover praatte, vind ik een stap voorwaarts en spreekt mij bepaald aan.

Op twee punten sporen wij niet met de regering, de decentralisatie van de steunfunctie voor buitenschoolse activiteiten en de uitbouw van dit werkveld in het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan. Vooraf maak ik nog de opmerking dat de minister voor milieu in zijn antwoord de begrippen voorlichting, propaganda en educatie wat al te gemakkelijk door elkaar en op één hoop gooit. De nota Natuur- en milieu-educatie maakt juist een goed onderscheid tussen voorlichting, in veel gevallen der overheid, en educatie, waarvoor de overheid de voorwaarden moet scheppen. Het onderwijsveld moet dan zijn eigen invulling eraan geven. Stimulansen horen wel en beïnvloeding hoort niet in het rijksbeleid thuis.

Het lijkt mij dat de steunfunctie voor buitenschoolse activiteiten via particuliere organisaties gedecentraliseerd behoort te zijn naar het provinciale niveau, zoals in de welzijnssector. Dan kan er geen misverstand over zijn welk overheidsniveau verantwoordelijk is voor de provinciale steunfunctie; dat is de provincie. Dit sluit aan bij de subsidiëring van de milieufederaties door de provincies. Sommige provincies zijn nu zeer afwachtend bij de uitbouw, omdat zij denken dat het Rijk deze taak op zich moet nemen, wat in mijn ogen een misverstand is, en andere zijn alvast schoorvoetend aan de slag gegaan. Ik meen dat wij op dit moment helderheid moeten

verschaffen en daarom heb ik een motie voorbereid die medeondertekend is door mijn collega's Feenstra en Eisma. Deze voegt alle elementen samen waarop wij niet helemaal met de regering sporen of waarover onduidelijkheid bestaat.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat Rijk, provincies en gemeenten ieder hun eigen verantwoordelijkheid behoren te nemen voor de instandhouding en verdere uitbouw van het beleid met betrekking tot natuur- en milieu-educatie;

van oordeel, dat:
- het daarom gewenst is, dat het Rijk zich primair concentreert op de instandhouding en de verdere uitbouw van de landelijke ondersteuningsstructuur en -activiteiten;
- de provinciale overheid de verantwoordelijkheid behoort te hebben voor de instandhouding en de verdere uitbouw van de provinciale en bovenlokale ondersteuningsstructuur en -activiteiten;
- de gemeentelijke overheid een soortgelijke verantwoordelijkheid heeft ten aanzien van het gemeentelijk niveau;
- natuur- en milieu-educatie een wezenlijk instrument vormt voor het creëren van een voldoende maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer;
- in de nota Natuur- en milieu-educatie met name de werkvelden, activiteiten, instrumenten en middelen met betrekking tot het onderwijs en natuurbehoud zijn omschreven en in ontoereikende *mate de milieu-educatieve aspecten;*

verzoekt de regering:
- de zorg voor de provinciale en bovenlokale natuur- en milieu-educatieve activiteiten op korte termijn te decentraliseren naar de provincies, uiteraard inclusief de daarvoor nu in de begroting opgenomen financiële middelen;
- in het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan concreet en volwaardig uitwerking te geven aan de gewenste substantiële uitbouw van het beleid met betrekking tot natuur- en milieu-educatie en de financiële consequenties daarvan reeds in de begroting voor 1989 tot uitdrukking te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Esselink, Feenstra en Eisma.
Zij krijgt nr. 3 (20487).

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! In het eerste punt van het dictum van deze motie staat dat er gedecentraliseerd moet worden "uiteraard inclusief de daarvoor nu in de begroting opgenomen financiële middelen". Moet ik mij daarbij voor ogen houden dat het gewoon betekent, dat een X-bedrag naar het Gemeentefonds en een Y-bedrag naar het Provinciefonds gaat of blijft het een doeluitkering? Hoe werkt dit precies? Daarover moet mijns inziens duidelijkheid bestaan, omdat je anders – gelet op de relatief kleine bedragen – het gevaar krijgt dat het geld weglekt.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Ik denk daarbij in eerste instantie – dit is in de tijd beperkt, gelet op wetgeving ter zake – aan een doeluitkering om tot een overgang te geraken. Na verloop van enige jaren zal die uitkering in de richting van het Provinciefonds gaan. Thans worden immers structureel aan lokale activiteiten vanwege de rijksoverheid geen subsidies verstrekt. Het gaat uitsluitend om de SME-consulenten en de IVN-consulenten die vandaag gesubsidieerd worden vanwege de rijksoverheid en waarbij sprake is van een onevenwichtigheid. Flevoland ontvangt hetzelfde bedrag als Zuid-Holland, maar in Flevoland gaat het om, pak weg, 250.000 mensen die bediend worden en in Zuid-Holland om miljoenen.

□

De heer **Feenstra** (PvdA): Voorzitter! Ik bedank de beide bewindslieden voor de beantwoording van de verschillende, in eerste termijn gestelde vragen. Ik maak nog een enkele opmerking daarover.
Minister Braks gaf aan dat NME inderdaad een dankbaar instrument is voor het creëren van een draagvlak bij de bevolking. Hij gaf in dat kader aan dat NME eigenlijk toepassing moet vinden van kleuterschool tot politie-opleiding. Misschien mag ik met een variant op een momenteel rond het Binnenhof populaire tekst zeggen: NME voor agenten tot studenten.
De minister heeft aangegeven dat dit een eerste nota is, waarmee het laatste woord nog niet is gezegd. Ook dat is geregistreerd. Ik denk dat het goed is om verder vanuit de Kamer te volgen wat zich de komende jaren op dit terrein zal ontwikkelen.
In mijn bijdrage in eerste termijn heb ik er aandacht voor gevraagd, dat er naast een verdere uitbouw op de begrotingen van L en V en VROM ook ruimte zou moeten zijn, juist via het erbij betrekken van de andere departementen, voor de grotere inzet op het terrein van NME. De heer Braks heeft erop gewezen dat het, ondanks de krapte en de moeilijke positie waarin hij verkeert – ik neem aan dat hetzelfde geldt voor zijn collega Nijpels –, toch mogelijk is geweest om extra geld uit te trekken voor natuur- en milieu-educatie. Juist om die reden en juist vanwege die krapte heb ik bepleit de andere departementen, zoals die in de werkgroep IWN erbij betrokken zijn, bij de verdere ontwikkeling en uitbouw van het NME-werk te betrekken. Daar zijn inhoudelijke argumenten voor te geven en die heb ik ook gegeven. Ik meen dat juist de samenhang in het beleid en ook het aandacht besteden aan andere aspecten dan van deze twee departementen, het noodzakelijk maakt om die ander departementen erbij te betrekken. Dit moet een deugdelijke argumentatie zijn, anders had de minister ze ook niet uitgenodigd voor de IWN. Er is ook een hele praktische argumentatie om deze andere departementen erbij te betrekken, namelijk dat gedeelte smart ook lichter te dragen valt. Ik zou dit derhalve nogmaals met *nadruk onder de aandacht van de* regering willen brengen. Ik wil daar, mede namens collega Eisma, een motie over indienen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat:
- natuur- en milieu-educatie een wezenlijk instrument vormt voor het creëren van een voldoende maat-

schappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer;
- met de door de Kamer beoogde en gevraagde uitbouw van instrumenten en activiteiten, samenhangend en in structurele zin in de nota Natuur- en milieu-educatie, tussen de ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en van Landbouw en Visserij en in mindere mate van Onderwijs en Wetenschappen, een eerste doch ontoereikend begin is gemaakt;
- de betrokkenheid bij de verdere uitbouw van natuur- en milieu-educatie vanuit de overige in de interdepartementale werkgroep natuur- en milieu-educatie (IWN) deelnemende ministeries nog vorm moet krijgen;

verzoekt de regering, de overige bij de IWN betrokken ministeries, alsmede de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, in de vijfjarige planperiode van de NME-nota gezamenlijk tot een met de inzet van de ministeries van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer vergelijkbare inspanning te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Feenstra en Eisma.

Zij krijgt nr. 4 (20487).

De heer **Feenstra** (PvdA): Minister Braks heeft erop gewezen, dat reeds nu duidelijk sprake is van een grotere inspanning — met name via de landbouwvakbladen — om het natuur- en milieubeleid een groter draagvlak te geven, ook in de richting van het landbouwbedrijfsleven. De suggestie die ik deed, een deel van de WIR-compensatiegelden ook hiervoor aan te wenden, is niet een eigen vondst. Ik kwam deze suggestie tegen de voorstellen van het Landbouwschap ter zake. Moet ik concluderen dat het antwoord dat ik gekregen heb, hetzelfde antwoord is dat men aan het Landbouwschap zal geven?

Ik heb met instemming vernomen, dat ook de heer Braks van mening is dat met name de projectmatige werkzaamheden op het terrein van de natuur- en milieu-educatie prioriteit verdienen. Ik meen dat de overheid juist op die wijze accenten kan aanbrengen. In antwoord op hetgeen de heer Nijpels opmerkte, ben ik van mening dat het niet zaak is, de milieu-organisaties op te leggen wat de overheid precies zou willen. Dat heb ik niet bepleit. Ik heb niet gezegd, dat wij de thema's en doelgroepen uit het IMP als strikte subsidievoorwaarden moeten hanteren. Er kan niet gesteld worden, dat er werkelijk geen sprake kan zijn van het honoreren van die projecten, als men zich daarop niet richt. Ik heb gepleit voor een accentverschuiving. Naar mijn mening is het mogelijk met de bestaande budgetten en een beperkte uitbreiding van de bestaande projecten door een iets scherpere prioriteitstelling meer te doen op de terreinen waarop wij het grootste rendement mogen verwachten.

Het betoog van de heer Nijpels over de begroting heb ik ook met belangstelling aangehoord. Ik meen, dat een groot deel van de tot stand gebrachte ophoging gezien moet worden als correcties. Zo ben ik dat ook in de desbetreffende kamerstukken tegengekomen. Er is sprake van een correctie van twee ton om de werkzaamheden van Onderwijs en Wetenschappen in 1987 tot stand te brengen. Het budget werd daarmee van ƒ 2,5 mln. op ƒ 2,7 mln. gebracht. Later is er ook een correctie voor de leerstoelen tot stand gebracht. Ik denk niet dat wij de UCV, waarmee de heer Nijpels blij was, verder moeten vullen met te spreken over de vraag hoe die ƒ 2,5 mln. uiteindelijk ƒ 2,7 mln. en ƒ 3,4 mln. is geworden. Ik signaleer een uitbreiding. Met een verdere vergroting van het budget kan er worden gewerkt aan een uitbreiding van het draagvlak. Een verdere prioriteitstelling kan echter ook bijdragen tot een groter effect, zelfs zonder dat daarbij sprake is van veel extra geld. Ik bepleit dus wederom niet een compleet leggen van de IMP-prioriteiten op de structurele en projectmatige gefinancierde activiteiten maar ik bepleit wel een accentverschuiving in dezen.

Minister **Nijpels**: Dit is een plezierige mededeling. Ik had in constructieve zin van de heer Feenstra ook niet anders verwacht. Ik begrijp dat hij zegt, dat er binnen de begroting voor milieu hieraan wat meer prioriteit gegeven moet worden en het geld ergens anders vandaan gehaald moet worden. Wij spreken uiteraard niet over de kar met geld van de heer Ruding die aan onze ogen voorbijtrekt. Althans ik heb die kar nog nooit gezien!

De heer **Feenstra** (PvdA): U hebt het goed begrepen. Er zijn twee mogelijkheden om ervoor te zorgen, dat er op dit terrein meer gedaan wordt:
1. door het domweg ophogen van de begroting. Zo dom vind ik dat echter niet. Daarvoor pleit ik dus ook;
2. door een verdere prioriteitstelling binnen de begroting. Daarvoor heb ik onder verwijzing naar de thema's en doelgroepen uit het IMP ook gepleit.

□

De heer **Franssen** (VVD): Voorzitter! Ik dank de beide bewindslieden voor hun beantwoording. Ik wil in tweede termijn nog op een punt een opmerking maken en zal vervolgens mijn oordeel over de zojuist ingediende motie geven.

Minister Nijpels heeft gezegd, dat de onderwijsspecialisten via de minister van Onderwijs en Wetenschappen maar moeten aangeven aan welke aspecten van natuur- en milieu-educatie er aandacht gegeven moet worden. Afgezien van het feit dat men daartoe best bereid zal zijn, is naar mijn mening, juist vanuit de beleidsoverwegingen die op die departementen gelden, de vakdepartementale inbreng de eerst aangewezen route om kenbaar te maken aan welke aspecten van die betrokken beleidsvelden in het onderwijs aandacht besteed moet worden. Zo is bij voorbeeld in het nationaal plan voor de verkeersveiligheid aangegeven aan welke aspecten op het gebied van het verkeersveiligheid in het onderwijs aandacht gegeven moet worden. Ik wil wel met de minister meedenken, maar ik vind zeker dat de eerste verantwoordelijkheid bij de betrokken vakdepartementen ligt. Ik wil dus de bal niet terugspelen, maar die wel zodanig op het speelveld leggen, dat wij er beiden op een geschikt moment tegenaan kunnen trappen.

Voorzitter! De motie die door collega Esselink mede namens anderen is ingediend, vind ik geen goede motie. Op vier punten wil ik op deze motie reageren.

In de eerste plaats begint de heer Esselink zijn betoog met een kritische noot aan het adres van de regering en zegt daarbij dat deze nota niet datgene biedt waar men om heeft gevraagd. Hij vraagt de regering om meer te doen. Als uitvloeisel van die

aanname komt hij met de mededeling dat het beleid moet worden gedecentraliseerd. Ik vind dat niet geheel consequent.

In de tweede plaats heb ik in dit debat op geen enkele manier nog aangetoond gezien of, en zo ja in welke mate, er überhaupt behoefte is aan versterking van een steunpuntenbeleid. Als er een steunpuntenbeleid is, vraag ik mij of, gelet op de stand van zaken van het natuur- en milieu-educatiebeleid, dit wel het meest geschikte moment is om tot decentralisatie over te gaan en of je niet alleerst aan versterking van het landelijk steunpunt zou moeten werken, gelet op het op gang gekomen zijnde interdepartementale werk.

In de derde plaats geloof ik dat wij aan versterking van het provinciale niveau en aan het genereren van steunpunten daar, minder behoefte hebben dan aan versterking van het uitvoerend werk. Dat is de algemene beleidslijn die de laatste jaren in toenemende mate gestalte krijgt: niet opnieuw bureaucratische, intermediaire organen in het leven roepen, maar meer het uitvoerend werk versterken.

In de vierde plaats begrijp ik niet hoe je het bovenlokale werk naar provincies moet decentraliseren, als wij in onze bestuurlijke aanpak in toenemende mate het bovenlokale werk in de vorm van de intergemeentelijke samenwerkingsconstructie proberen aan te pakken. Om die reden vind ik dat de motie inhoudelijk niet goed is. Bovendien is zij prematuur wat het leveren van een bijdrage aan het ontwikkelingsperspectief voor het beleid betreft. Wij zullen die motie dan ook niet steunen.

□

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Ik heb volgens minister Nijpels op al mijn vragen een positief antwoord gekregen. Wat zou ik nog, vraag je je dan af. Toch permitteer ik mij nog een enkele opmerking.

Ik zag de minister van Landbouw en Visserij een beetje beteuterd kijken toen hij door minister Nijpels met een zeer snelle berekening financieel als het ware werd ingehaald ten aanzien van de subsidiëring voor natuur- en milieu-educatie. Ik vind de gekozen methode ook niet goed. Ik steun de heer Franssen in zijn interruptie die hij ter zake maakte. Je hebt een eigen verantwoordelijkheid en die mag je niet afmeten aan die van zuster- of broederdepartementen.

Wij hebben nota genomen van het feit dat de minister zijn best zal doen om zijn begroting op dit onderdeel te verhogen. Ik zeg nu al, dat ik zeven ton een bescheiden verhoging vind. Als wij echter in die richting denken, zullen wij elkaar bij de behandeling van de begroting enigszins kunnen vinden. Gelet op het feit dat minister op dit punt actief wil zijn, neem ik aan dat er voor deze zaak geen motie nodig is.

Ik ben zowel in het antwoord van minister Braks als in dat van zijn collega Nijpels over de daadwerkelijke betrokkenheid van andere ministeries teleurgesteld. De ministeries waarop ik doelde, heb ik genoemd: O en W, WVC, Verkeer en Waterstaat, de afdeling Ontwikkelingssamenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken en Economische Zaken. Aan collega Feenstra vraag ik in dezen ook ontwikkelingssamenwerking te vermelden. Ontwikkelingssamenwerking behoort naar mijn mening bij de behandeling van deze materie betrokken te zijn.

De heer **Feenstra** (PvdA): Ik heb mij in de tekst van de motie beperkt tot de in de IWN-deelnemende departementen. Ik ben het echter graag met de heer Eisma eens, dat er een zeer duidelijke relatie is met ontwikkelingssamenwerking. Voor de volledigheid zou het dan ook goed zijn, het departement Ontwikkelingssamenwerking te vermelden.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Naar mijn mening zou juist minister Nijpels de motor moeten zijn achter de contacten met andere collega's. Ik heb reeds Economische Zaken genoemd. De naam van de minister van Economische Zaken heb ik ook al pijnlijk gemist in andere fora over milieu. Ik hoop werkelijk dat de betrokkenheid van alle ministeries, in het bijzonder die van Economische Zaken, straks echt gestalte krijgt, niet alleen maar door middel van overleg maar ook door middel van een concrete financiële uitwerking ten aanzien van de punten die wij vandaag bespreken inzake de natuur- en milieu-educatie. Daarom is op dit punt door de heer Feenstra en mij een motie ingediend.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! Ik wil de bewindslieden graag dankzeggen voor hun beantwoording. Ik heb bij beiden bepaalde intenties opgepikt die mij op zichzelf aanspreken. Minister Braks heeft gezegd, dat hij over de implementatie van de nota in intensief contact zal treden met met name ook de provincies. Dat lijkt mij een goede zaak. Minister Nijpels heeft op bepaalde punten zijn voornemen kenbaar gemaakt om zich sterk te maken voor aanvullende gelden, uiteraard binnen de proporties van deze zaak.

Ik heb wat reserves ten opzichte van de motie van de heer Esselink. In het licht van de opmerking van collega Franssen ben ik uitermate benieuwd naar het politieke oordeel van de bewindslieden.

Ten slotte heb ik wat gefilosofeerd over de opmerkingen van minister Nijpels: "het kabinet maakt beleid, zich richtend op wat maatschappelijk acceptabel is; de voorhoede wordt gevormd door de milieu-organisaties en hun werk maak ik mogelijk via ondersteuning, financiering, etcetera". Als je alleen datgene doet wat geaccepteerd is en niet datgene wat van binnenuit ook door de overheid als gewenst wordt beschouwd, is dat dan toch niet ietwat te bescheiden? Ik houd deze minister dan toch maar even de wezenlijke dimensie van het rentmeesterschap voor en bij voorbeeld ook het adagium van zijn directe ambtsvoorganger, de heer Winsemius, die het had over "gast zijn in eigen huis".

□

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil graag mijn erkentelijkheid uitspreken voor de reacties van de Kamer in tweede termijn. Ik denk dat wij met een heel vruchtbare gedachtenwisseling bezig zijn, omdat het hier om beleid gaat dat ook in positieve zin in ontwikkeling is. Het mag zo zijn dat een en ander nog van een kritische kanttekening wordt voorzien omdat het nog niet voldoende substantie heeft, ook financieel. Ik meen echter toch te mogen melden – ik ben ook blij met de erkenning in die richting van de heer Esselink – dat wij op veel verschillende beleidsterreinen met een intensivering op het gebied van natuur en milieu bezig zijn.

Ik heb niet alles opgesomd van wat wij in het landbouwonderwijs doen. Naarmate ik daar zelf meer naar kijk, kom ik tot de conclusie dat in vrijwel alle lagen van dat landbouwonderwijs een belangrijk accent wordt gelegd – zuiver onderwijskundig gezien – op het gebied van natuur en milieu. In het totale hoger beroepsonderwijs in Nederland zijn er slechts twee milieukundige opleidingen, maar daarvan zit er één bij het landbouwonderwijs in Groningen. Dat is de helft. De Wageningse opleiding is vrij uniek. Er zijn veel keuzevakken, ook in het middelbaar agrarisch onderwijs. Het aantal verzoeken daarvoor neemt nog toe. Aan de landbouwuniversiteit hebben wij bij voorbeeld voor twee jaar iemand vrijgemaakt voor het uitbrengen van een advies over de bevordering van het structureel onderbrengen van milieu-aspecten in het landbouwonderwijs. Dat is ook weer een element van ontwikkeling, maar met de intentie om daaraan een structureel karakter te geven.

De heer **Feenstra** (PvdA): Mag ik de vreugde van de minister van Landbouw en Visserij over de 50%-bezetting van de leerstoelen op dit terrein ook zo vertalen, dat hij zijn collega's op de hoogte zal brengen van het nuttige werk dat op dit terrein wordt verricht? Mogen wij dan ook aannemen dat er bij voorbeeld op economisch terrein extra aandacht wordt besteed aan milieuscholing en -onderzoek?

Minister **Braks**: Iedere minister heeft het, zeker in het huidige tijdsbestek waarin wij zo nu en dan een kaasschaaf tegenkomen, vrij druk met zijn eigen begroting. Mijn begroting wordt gekarakteriseerd door het feit dat ik vrijwel met alle andere departementen raakvlakken heb. Ik heb zojuist het onderwijs genoemd. Ik moet natuurlijk de onderwijswetgeving en -regelgeving respecteren bij de invulling in het landbouwonderwijs, ook bestuurlijk. Ik denk dat hier een zekere uitstraling van kan uitgaan. In het overleg zullen wij dat zeker meenemen.

Een andere sector waarin zich dit ook duidelijk manifesteert, is het landbouwkundig onderzoek. Daarvoor bestaat, zoals u weet, een rijksdienst in de Nederlandse administratie in de bestuurlijke zin van het woord. Steeds meer prioriteiten bij het landbouwkundig onderzoek worden gewijd aan natuur, milieu en ook aan nogal wat welzijnsactiviteiten. De Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, die binnenkort geprivatiseerd zal worden, is een ander voorbeeld. Desalniettemin heeft een belangrijk stuk van de op het bedrijfsleven gerichte voorlichting te maken met natuur- en milieu-educatie. De Landinrichtingsdienst is geworden van een ruilverkavelingsdienst tot een herinrichtingsdienst, juist om aan aspecten van natuur, landschap en milieu meer accenten te geven. Ik denk dat ik nog wel een tijdje door kan gaan. Ik kan nog de verschillende instituten van het landbouwkundig onderzoek noemen. Om een beetje parallel te opereren met collega Nijpels, is op ons departement de directie voorlichting en externe betrekkingen nogal druk bezig met het verschaffen van voorlichting, alhoewel zij dat misschien niet spectaculair met specifieke acties doet. Ik beschouw dit echter wat minder als een educatieve activiteit. Educatieve activiteiten zijn immers bedoeld om gedragspatronen te beïnvloeden. Dat is volgens mij meer het geval met onderwijs, voorlichting aan de boeren en landbouwkundig onderzoek, met ook belangrijke inspraak van de zijde van het bedrijfsleven. Landbouw heeft vanwege de agrarische sector in al zijn aspecten een directe relatie met en belang bij een goed milieu. Landbouw heeft ook een primaire verantwoordelijkheid voor de natuur. Daarom denk ik dat onze opstelling een zekere uitstraling kan hebben – ik wil daar niet al te pretentieus over doen – naar de verantwoordelijkheden die elders ook liggen, maar die veel specifieker op de departementen zijn ingevuld. Wij zullen dat van tijd tot tijd ook onder de aandacht brengen.

Een ander punt dat naar voren is gebracht, betreft de financiële prioriteit. Als natuur en milieu zowel beleidsmatig als educatief een hoge prioriteit hebben bij de verschillende beleidsonderdelen die ik zojuist genoemd heb, is het uitermate moeilijk om op een betrekkelijk geringe begroting nog een hoge prioriteit te vinden voor het specifieke element van natuur- en milieueducatie. Desalniettemin hebben wij een miljoen extra aan het budget toegevoegd. Wij hebben dat niet, zoals de heer Feenstra dat in eerste termijn min of meer suggereerde, eerst bij de natuurbeschermingsorganisaties weggehaald. Integendeel, wij hebben die organisaties al enkele jaren gespaard bij de ombuigingen. Dit jaar hebben wij een aanvankelijk voorgenomen ombuiging zelfs teruggebracht. Op het punt van de natuureducatie hebben wij slechts een budgettaire bijstelling van f100.000 gerealiseerd voor specifiek de instituten Stichting School in Bos en Landschap en de Stichting Veldstudiecentra. Het bedrag is fifty-fifty verdeeld. Onze overweging is ook dat die instituten meer samen kunnen doen en dus effectiever kunnen werken. Na de afweging van andere beleidsinstrumenten blijft er dus een geweldige prioriteit over voor deze educatieve actviteiten. Daar wordt nu dan een miljoen extra aan toegevoegd.

Ik kom op de door de heer Esselink gepresenteerde motie met betrekking tot de decentralisatie. In het tweede dictum gaat het om onze aanpak van de begroting 1989 etcetera. Dit vormt een ondersteuning van het beleid. Daar heb ik geen problemen mee. Wat het eerste dictum betreft, spreken de kritische kanttekeningen die de heer Franssen daar, gesteund door de heer Van der Vlies, bij heeft geplaatst, mij aan. Bovendien vind ik met hen dat deze uitspraak wat prematuur is, omdat ik in eerste termijn heb toegezegd over de precieze taakafbakening tussen met name de verantwoordelijken op provinciaal niveau en ons nog nader in contact te treden. Gezien zijn toelichting, beoogt de heer Esseiink een zeer specifieke decentralisatie. Ik ben echter bezorgd over het feit dat de educatieve activiteiten straks niet meer zo specifiek zichtbaar zullen zijn, zeker gelet op de bijzonder kleine financiële proporties waar het hier om gaat. Ik aarzel om een definitief oordeel over de motie uit te spreken. In eerste instantie ben ik geneigd om de Kamer aanvaarding van dit onderdeel van de motie te ontraden. Ik ga nu echter niet zo ver. Ik moet ook nog met collega Nijpels in overleg treden over een specifiek oordeel. Wij zullen ons definitieve oordeel tijdig aan de Kamer toesturen, zodat de Kamer geïnformeerd is over onze houding, voordat er tot stemming wordt overgegaan. Mijn eerste standpunt loopt echter vrijwel parallel met de benadering van de heer Franssen.

Ik heb nog eens gewezen op de budgettaire problemen en de context waarin een en ander wordt geplaatst.

Dit aspect blijft een hoge prioriteit hebben, ook al door de keuze van de budgettaire middelen. De motie van de heer Feenstra over de betrokkenheid van de andere departementen beschouw ik als overbodig, omdat ik heb toegezegd bij de betrokken departementen in versterkte mate aandacht te vragen – naast de contacten die we nu al hebben – voor hun verantwoordelijkheid. Ik zeg de Kamer toe dat ik daarin ook een eventuele financiële participatie zal betrekken. Ik kan niet bij voorbaat garanderen dat er iets in de collectezak komt. Met collega Nijpels ben ik enigszins bezorgd dat, als we mogelijk gesteund door een uitspraak van de Kamer, bij de collega's geld weghalen, we hen bij een volgend begrotingsoverleg met een omgekeerde collectezak weer tegenkomen. Nogmaals, gelet op onze instelling en de gedane toezegging beschouw ik de motie als overbodig, te meer omdat we het resultaat van onze activiteiten bij de behandeling van de begroting, het natuurbeleidsplan en het milieubeleidsplan zullen behandelen.

De heer **Franssen** (VVD): Die omgekeerde collectezak kan alleen maar leeg zijn!

Minister **Braks**: Ik heb nogal eens met die dingen rondgelopen, en ik kan u zeggen dat je ze aan twee kanten kunt gebruiken.

Minister **Nijpels**: Collectezakken hebben als vervelende bijkomstigheid dat, als je ermee rondgaat, je goed op moet letten dat er, in plaats van dat er geld inkomt, geld uit wordt gehaald.

Minister **Braks**: Precies.

De heer Feenstra kwam ook terug op de WIR-gelden, waarbij hij verwees naar een standpunt van het Landbouwschap. Voorzitter! In eerste instantie is er 100 mln. op mijn begroting opgenomen als compensatie voor WIR- en BRW-mutaties in de sector. Dat sectorgeld is begrotingsgeld geworden. In overleg met het Landbouwschap moet dat worden ingevuld, waarover trouwens al in grote lijnen overeenstemming bestaat. Ik denk echter dat hier wordt gedoeld op een tweede reservering uit de WIR-gelden, namelijk 250 mln. ten behoeve van scholingsactiviteiten, gericht op scholing van werkzoekenden. Het landbouwonderwijs zal daar, voor zover onze instrumenten daartoe dienen – ik denk aan leerlingenstelsels, volwasseneneducatie, cursorisch onderwijs – bij betrokken worden, maar de doelstelling is het aan werk helpen van werkzoekenden. Ik vrees dat wij met onze argumenten niet zo hoog scoren, dat daaruit milieu-educatie kan worden gefinancierd, om het maar eens heel voorzichtig te zeggen. Nogmaals, uit de eerste 100 mln. kan in potentie – mits overeenstemming bestaat met het bedrijfsleven – iets worden gedaan. Nogal wat onderzoeksinstituten worden bestuurd door mensen die in het Landbouwschap zijn vertegenwoordigd, dus ik kan niets toezeggen. Bovendien is sprake van een structurele post van 100 mln. Elk jaar opnieuw moeten binnen die 100 mln. de prioriteiten in overleg worden vastgesteld. Er ging immers structureel geld weg uit de sector, terwijl er structureel geld voor is teruggekomen; dat onderscheid moet ik wel maken.

Ik heb de reserves van de heer Franssen ten aanzien van de ingediende motie ondersteund.

De heer **Esselink** (CDA): Hebt u de samenvatting van de nota wel gelezen? Op pagina 30 van die nota staat dat het rijksbeleid zich richt op twee taken. Taak 1 is het bevorderen en in stand houden van een stelsel van landelijk samenhangende activiteiten, gericht op een aantal taken. In de nota wordt uitdrukkelijk onderscheid gemaakt tussen een landelijke ondersteuningsstructuur en een provinciale structuur. In het IMP-Milieu gaat de minister van VROM zelfs nog verder: provinciale steunfuncties moeten door de provincies worden betaald.

Minister **Braks**: In principe ondersteun ik ook slechts landelijke activiteiten, met één uitzondering: wij financieren op fifty-fiftybasis de IVN-conculenten bij de provincies. Dat is een uitzondering, omdat we die keuze hebben gemaakt. Er is overigens niet eens altijd sprake van succes, omdat Overijssel meent een andere structuur te moeten kiezen. Dat is het goede recht van die provincie, dan doen we dat op een andere manier af. De financiële ruimte om steun te geven aan die landelijke acties brengt mij ertoe, te zeggen: wees voorzichtig met het overhevelen, want de noodzakelijke attentie en prioriteit voor de landelijke acties als voorwaardenscheppende operatie, is bitter hard nodig. Nogmaals, ik heb met opzet geen definitief oordeel uitgesproken, omdat ik deze kwestie met alle relevante gegevens in overleg met de heer Nijpels wil afstemmen. Ook het totale beleid met betrekking tot decentralisatie moet, om tot een definitief oordeel te kunnen komen, nog worden meegewogen.

Ik neem kennis van het standpunt van de heer Eisma. Ik kan mij best voorstellen, dat zijn fractie teleurgesteld is. Desalniettemin is hier een operatie aan de gang die in toenemende mate relevantie gaat vertonen. Ik hoop dat wij deze situatie in de toekomst zodanig inhoud kunnen geven, dat de teleurstelling bij D66 verdwijnt. Gelet echter op de bijzondere accenten die D66 aan dit soort activiteiten geeft, constateer ik dat het niet zo gemakkelijk zal zijn om die teleurstellling in volle omvang positief te beantwoorden.

De heer **Eisma** (D66): De minister zei zojuist, dat de motie van de heer Feenstra en mij overbodig was. Ik voeg er wel speciaal Ontwikkelingssamenwerking aan toe. Wil de minister in de komende periode ook Ontwikkelingssamenwerking erbij betrekken?

Minister **Braks**: Als ik zeg "Buitenlandse Zaken", dan bedoel ik in feite heel nadrukkelijk "Ontwikkelingssamenwerking", afgezien van de coördinerende functie die Buitenlandse Zaken op het gebied van het milieubeleid in Europa heeft. Om aan te tonen, dat wij actief gemeenschappelijk opereren, verwijs ik naar het door ons gemeenschappelijk ingenomen standpunt met betrekking tot bio-technologie en alternatieve landbouwmethodes. De Kamer heeft bepaalde verzoeken aan Ontwikkelingssamenwerking gericht. Wij waren bezig om notities en beleid te ontwikkelen. Wij gaan er gemeenschappelijk in opereren. Op aanverwante terreinen zijn er dus heel nadrukkelijk contacten. Het is alleszins de moeite waard om Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking erbij te betrekken.

Ten slotte de heer Van der Vlies. Mijn excuus voor het feit dat wij vaak via de algemene beantwoording al op veel van zijn zeer constructieve opmerkingen reageren. Ik besluit met

de opmerking dat naar mijn overtuiging natuur- en milieu-educatie inherent is aan het rentmeesterschap dat wij voorstaan.

□

Minister **Nijpels**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wil beginnen met de heer Van der Vlies. Ik beantwoord zijn vraag over de samenhang tegelijk met een vraag van de heer Esselink ter zake. Het is een heel interessante vraag, die binnen de rijksoverheid al vele jaren lang allerlei pennen in beroering doet zijn en die ook in vakliteratuur erg veel aandacht krijgt, namelijk de vraag wat overheidsvoorlichting mag inhouden. Hoe ver mag de overheid gaan? Wanneer ontaardt dit in propaganda en wanneer niet? Hoe verhoudt zich dit dan tot het feit, dat de overheid toch een soort voortrekkersrol moet vervullen op milieuterrein? Daarin heeft de heer Van der Vlies volstrekt gelijk. Het gaat mij specifiek om de natuur- en milieu-educatie. Overheidsvoorlichting moet mijns inziens betrekking hebben op door de Staten-Generaal aanvaard beleid. Als de rijksoverheid in een aantal opzichten verder gaat, dan loopt zij in feite vooruit en worden wellicht dingen gedaan die niet door de Staten-Generaal zijn geaccordeerd. In het hele overheidsapparaat wordt dikwijls gezegd: als de overheid zich bezighoudt met publieksvoorlichting — mijn departement doet dat erg veel — dan moet het in het algemeen gaan om aanvaard beleid. Dat is ook de lijn die mijn voorgangers altijd in de Kamer hebben uiteengezet. Dat is ook de lijn die je heel nauwkeurig in de gaten moet houden, omdat je anders heel snel de grens van propaganda kunt overschrijden.

Vervolgens kom je dan op een heel moeilijk punt. Enerzijds moet de voorlichting gaan over aanvaard beleid. Anderzijds moet een minister een voortrekkersrol kunnen vervullen. Dan zie je het merkwaardige dat, als het gaat om beleid, je soms verder gaat dan de Kamer wil. Af en toe word je teruggefloten. Af en toe krijg je een duwtje in je rug. Soms ga je te ver. Je moet dan over dat beleid inlichtingen geven, maar in feite geef je inlichtingen over beleid dat nog niet door de Staten-Generaal is aanvaard. Als het echt gaat over publieke voorlichtingscampagnes, dan moet je je in belangrijke mate houden aan het beleid dat door de Staten-Generaal is aanvaard. Dit heeft betrekking op de katalysator, op de verzuring en ga zo maar door. Het is een soort schimmengebied, dat heeft geleid tot boekenkasten vol beschouwingen door allerlei mensen die er wel en geen verstand van hebben, maar die er in ieder geval een mening over ventileren.

Het gaat overigens ook nog over de vraag, hoe je educatie ziet. Mag het iets van beïnvloeding hebben? De heer Esselink nam ter zake een wat terughoudend standpunt in. Ik ben wat royaler in dat opzicht. Ik vind, dat educatie toch wel iets van beïnvloeding mag hebben. Bij milieu-educatie doe je altijd bepaalde keuzes. Het gaat daarbij ook om je levensstijl en je levensbeschouwing. De discussie over het rentmeesterschap is daar een voorbeeld van. Educatie mag nooit eenzijdig zijn, maar het is onvermijdelijk dat er sprake is van een zekere beïnvloeding. Om deze reden houd ik mij altijd heel ver van deze discussie. Ik ben een man van de praktijk. Hoe dit begrip in boeken wordt gedefinieerd zal mij worst wezen, als het milieubeleid maar vooruit wordt geholpen en als de bewustwording op dit punt maar groter wordt.

De heer Franssen wees erop dat de vakministers de minister van Onderwijs en Wetenschappen wel kunnen beïnvloeden bij de samenstelling van leerplannen. Ik ben dat in principe met hem eens. Als oud-leraar maatschappijleer heb ik behoefte aan een ontboezeming. Ik werd vroeger in sterke mate geconfronteerd met de vraag van de heer Franssen. Als er gekozen wordt voor integratie van de natuur- en milieu-educatie in verschillende vakken, betekent dit dat je afhankelijk bent van de keuze van leerlingen. Zij moeten vakken kiezen waarin deze aspecten zijn opgenomen. Met de samenstelling van het lesprogramma voor maatschappijleer heb ik altijd eenzelfde probleem gehad. De inhoud van dit vak wordt in belangrijke mate bepaald door het al of niet verplicht stellen ervan. Als het een keuzevak is, dienen natuur- en milieu-educatie in de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs gestalte te krijgen. In latere leerjaren ben je afhankelijk van de wijze waarop de leerlingen hun pakket samenstellen. Vervolgens ben je ook nog afhankelijk van de bereidheid van de leraar om in de gekozen vakken voldoende aandacht aan natuur- en milieu-educatie te besteden.

Bij de disussie over de inhoud van het vak maatschappijleer heb ik altijd sterke privé-opvattingen gekoesterd. Het gaat namelijk om een zeer essentieel vak dat vergelijkbaar is met het vak staatsinrichting. Of je staatsinrichting geeft als onderdeel van geschiedenis of als onderdeel van het facultatieve vak maatschappijleer bepaalt of de leerlingen op jonge leeftijd kennis kunnen nemen van de staatsinrichting van hun land. In het huidige systeem krijgen leerlingen niet altijd kennis daarvan. Hetzelfde dreigt nu te gebeuren met de natuur- en milieu-educatie. Je kunt de weg die de heer Franssen schetst wel bewandelen, maar volgens mij ben je dan wel aan de goden overgeleverd en dat lijkt mij zeer lastig. Ik heb overigens geen oplossing voor dit probleem en naar ik vrees de heer Franssen ook niet. Dit blijft een punt van zorg.

De heer Esselink heeft een motie ingediend over de decentralisatie van de uitvoering van het milieu- en het natuurbeleidsplan. Ik heb problemen met de financiële consequenties. Van de post exploitatie van mijn begroting gaat een bedrag van 3 mln. naar educatieve doeleinden. Van dit bedrag wordt op landelijk niveau 2 mln. besteed. Er blijft dus onveer 1 mln. over voor de provincies. Dit betreft de rechtstreekse financiering van de twaalf educatieconsulenten via de milieufederaties. Aanneming van de motie van de heer Esselink betekent dat ik dit bedrag aan de provincies moet geven. De provincies zullen het geld vervolgens uitkeren aan de milieufederaties. Er moet dan weer een brief extra verzonden worden.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! De minister schrijft zelf in de nota dat het de bedoeling is dat de provincies die functie verder uitbouwen. Zij geven dat bedrag van ƒ 50.000 per provincie niet zonder meer door aan de milieufederaties. Het is heel goed mogelijk dat het in Flevoland bij f 50.000 blijft en dat Zuid-Holland het bedrag tot 2 mln. verhoogt.

Minister **Nijpels**: Dat kunnen de provincies nu ook doen.

De heer **Esselink** (CDA): Als u verantwoordelijk bent voor een bepaalde functie dan zal de provincie zich daar toch niet mee gaan

bemoeien. Dat zou ik ook niet doen als ik in het provinciaal bestuur zat.

Minister **Nijpels**: Dat ben ik niet met u eens. Ik stel vast dat sommige provincies in dat opzicht verder gaan dan het rijksbeleid. Zij laten hun oren niet hangen naar hetgeen uit Den Haag komt. Ik geef even aan wat het probleem voor mijn departement is. In het exploitatiegedeelte is 3 mln. opgenomen voor educatie. Daarvan wordt 1 mln. uitgetrokken voor de provinciale milieu-ambtenaren en dat wordt per brief aangekondigd aan de colleges van gedeputeerde staten. In het kader van de educatie geven wij aan projecten in totaal 2,1 mln. uit. Landelijk gaat er 1 mln. naar het onderwijs. Dan blijft er nog 1,1 mln. over voor educatie via organisaties. Daarvan wordt er landelijk 0,9 mln. en provinciaal 0,2 mln. beschikbaar gesteld. Uitvoering van het gestelde in de motie van de heer Esselink, zou betekenen dat er 1 mln. wordt uitgetrokken voor die 12 provinciale educatieconsulenten en 0,2 mln. voor het overdragen van de educatieve projecten aan de provincie. In totaal gaat het dus om 1,2 mln. Ik vraag mij dan af of de provincies daar op zitten te wachten en of het verstandig is. Ik hoop dat de Kamer dit punt bij haar uiteindelijke oordeelsvorming wil betrekken.

De heer **Feenstra** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Heeft de minister al deze overwegingen ook betrokken bij de opstelling van de tekst van het IMP. Wij zijn nagegaan wat er aan beleid wordt ontwikkeld op dit punt. In het IMP worden hierover de volgende opmerkingen gemaakt:

Het streven blijft erop gericht, dat de provincies de financiering van deze voor 100% door het ministerie gesubsidieerde medewerkers geheel of gedeeltelijk overnemen. Binnen de meerjarenramingen zijn echter voldoende middelen gereserveerd om de financiering vanuit VROM, hangende het overleg met provincies, voort te zetten.

Ik concludeer hieruit, dat wij er niet voor hoeven te vrezen dat er structuren of ervaringen wegvallen, maar wel dat er de mogelijkheid is om ook in de meerjarenplanning op te nemen dat deze consulenten nog gedurende een bepaalde tijd worden gesubsidieerd en dat er ook zekerheid wordt geboden. Ik ga er daarbij van uit dat er desalniettemin de intentie is, dat deze werkzaamheden uiteindelijk op provinciaal niveau moeten worden voortgezet.

Minister **Nijpels**: Daarover bestaat ook geen misverstand. In dat verband heb ik nog een opmerking over de genoemde motie, die in feite veel belangrijker is. Daarbij gaat het om de gehele decentralisatie van de budgetten voor het provinciale milieubeleid. De Kamer is betrokken geweest bij het besluit om de decentralisatie van de provinciale milieugelden op te schorten. Die vindt pas vanaf 1 januari 1992 plaats. Wij hebben dus de gehele operatie zo'n vijf jaar uitgesteld.

In dat kader moet men dus ook deze decentralisatie bezien, Dat geldt ook voor de teksten die men daarover in het IMP aantreft. Inmiddels hebben wij namelijk besloten om daarmee niet al op 1 januari 1988 te beginnen, maar pas in 1992. Dat besluit is met name naar aanleiding van een verzoek van de provincies genomen. De provincies zijn namelijk ook zelf tot de conclusie gekomen dat de opbouw van de apparaten zo verschillend is, dat één uitkering via het provinciefonds op dit moment eigenlijk de doodsteek zou betekenen voor de opbouw van sommige van die apparaten.

Ik heb geen moeite met de motie als men er voor de uitvoering rekening mee houdt dat de met de provincie gemaakte afspraken een uitstel van de decentralisatie betekenen tot 1 januari 1992. Dan past die motie ook heel goed in de afspraken die wij met de provincies hebben gemaakt. Ik neem toch aan dat er met de motie nooit bedoeld kan zijn dat er nu voor natuur- en milieu educatie een uitzondering moet worden gemaakt op het totaal van de decentralisatie, waarover wij nu juist met de provincie zulke goede afspraken hebben gemaakt. Die decentralisatie hebben wij uitgesteld, niet in het minst omdat de provincies daar zelf om hebben verzocht. Als dat ook de bedoeling is van de indieners van de motie, kunnen wij het op dat punt met elkaar eens zijn. Dan heeft de heer Feenstra ook gelijk als hij het IMP citeert, want dat hoort dan ook bij het verhaal over het uitstel tot 1 januari 1992.

Voorzitter! De heer Braks heeft al een reactie gegeven op de opmerking van de heer Feenstra over het bij de collega's langsgaan met een collectezak. De heer Eisma merkte op, dat het niet goed is om begrotingen onderling tussen departementen te vergelijken. Over het algemeen is dat niet goed, maar ik meen wel dat het gepast is op het moment dat de Kamer zelf vergelijkingen trekt tussen twee begrotingen. Als je het dan correct wil doen, moeten de bedragen naast elkaar worden gezet. In dat kader heb ik de vergelijking gemaakt. Overigens heb ik ook aangekondigd dat ik bereid ben om te bezien of er meer geld uitgetrokken kan worden.

Voorzitter! De heer Eisma roerde een punt aan dat mij uit het hart gegrepen is — en dat weten wij ook van elkaar — namelijk de manier waarop andere departementen bij het milieubeleid zijn betrokken. Hij merkte op — en dat deed hij ook tijdens het debat over de verzuringsproblematiek — dat mijn collega van EZ bij dit debat aanwezig had moeten zijn. Ik wil niet vervelend zijn, maar ik merk toch het volgende op. Binnenkort wordt er met de Kamer gediscussieerd over het rapport van de commissie-Brundtland. Ik heb in de UCV over de verzuringsproblematiek duidelijk gemaakt, dat ik het van het allergrootste belang vind dat daarbij een brede delegatie van het kabinet aanwezig is. De Kamer maakt iedere keer uit welke delegatie van het kabinet er wordt uitgenodigd. De Kamer maakt ook uit wie er namens de regering het woord zullen voeren. Als de Kamer akkoord gaat met een bepaalde delegatie van het kabinet, kan ik slechts constateren dat dit een eigen verantwoordelijkheid voor de Kamer is. Het kan niet zo zijn dat, wanneer de Kamer zo'n besluit neemt, zij daar bij ons op terugkomt. Het is bekend wat mijn opvatting hierover is. Ik vind inderdaad een brede discussie bij een zaak als het Brundtland-rapport van groot belang. Als men verlangt dat het hele kabinet achter deze tafel verschijnt, is dat in theorie mogelijk. Overigens kan het kabinet zich ook laten vertegenwoordigen door één woordvoerder. Het gaat altijd om kabinetsbeleid, of men nu de stukken heeft mede-ondertekend of niet. Bewindslieden spreken namens het gehele kabinet. De Kamer houdt hier een eigen verantwoordelijkheid en moet dat ook duidelijk maken.

De heer **Eisma** (D66): U weet dat de Kamer erop heeft aangedrongen dat de minister van Economische Zaken aanwezig is bij de behandeling van het Brundtland-rapport. Overigens

zijn u en uw collega van Landbouw en Visserij degenen die de natuur- en milieu-educatie moeten trekken. U zult er als eersten voor moeten zorgen dat de andere ministeries hiervoor ook financieel bijdragen. Ik begrijp daarom niet dat u de motie als overbodig beschouwt. Dat standpunt vind ik maar merkwaardig, omdat de beide bewindslieden bang zeggen te zijn, op hun beurt de kous op de kop te krijgen. Ik vind die motie helemaal niet overbodig maar een versterking van uw positie ten opzichte van de andere departementen.

Minister **Nijpels**: Maar mijn collega heeft al gezegd dat die motie in feite wordt uitgevoerd. Het overleg over de financiën is daarbij betrokken.

De heer **Feenstra** (PvdA): U dient de motie te beschouwen als een steun voor uw beleid. Niet alleen wordt gesteld dat u moet trachten, de andere departementen hierbij te betrekken, ook wordt erop aangedrongen dat men de andere departementen tot een vergelijkbare inzet beweegt. Dat laatste vormt in financiële zin een duidelijk signaal ten opzichte van de andere departementen. Als u werkelijk iets wil maken van het natuur- en milieu-educatiebeleid – u geeft zelf aan dat uw mogelijkheden begrensd zijn – moet u toch dankbaar zijn voor deze toevoeging aan het dictum.

Minister **Braks**: Voor de goede orde merk ik nog op dat ik het woord "overbodig" slechts heb gebruikt in het licht van het feit dat de motie door mij als een ondersteuning van het beleid wordt gezien. Wat de opmerkingen over betrokkenheid bij ontwikkelingssamenwerking betreft, wijs ik erop dat wij in Nederland de NCO kennen, die zich richt op het het betrekken van de Nederlandse bevolking bij zaken, die relevant zijn voor de ontwikkelingslanden. Zoals men weet, heeft die organisatie een eigen bestuur.

Minister **Nijpels**: Voorzitter! Over de motie merk ik nog op dat ik de geachte afgevaardigden uitnodig om de gedachten, zoals ze zijn vermeld in de hoofddoelstelling van het rapport-Brundtland, in de eigen fracties uit te dragen zodat daarover ook uitspraken worden gedaan bij de behandeling van de begrotingen waarover nu wordt gesproken. Het doen van die uitspraken op dat moment is een stuk effectiever dan ons gebruiken als boodschappenjongens. Wij doen dat laatste graag en met opgewekt gemoed maar het gaat toch vooral om de effectiviteit. Ik hoop dat men succes zal hebben met deze activiteiten in de eigen fracties. Als dat leidt tot de bedoelde uitspraken, ben ik graag bereid om het volgende jaar weer met mijn collega hier terug te komen om opnieuw te debatteren.

De beraadslaging wordt gesloten.

De vergadering wordt van 14.05 uur tot 14.35 uur geschorst.

De **Voorzitter**: Ik streef ernaar, de agenda voor de dinerpauze af te werken. Aan de orde is thans het Rijksmeerjarenprogramma Natuur- en landschapsbehoud 1988-1992 (20203).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Esselink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! Hoofddoelstelling van het overheidsbeleid met betrekking tot natuur en landschap is – kortweg – de natuurlijke cultuurhistorische en landschappelijke verscheidenheid in het landelijk gebied in stand houden, waar nodig te herstellen en waar mogelijk te ontwikkelen. In de visie van het CDA kan dat beleid slechts slagen als de samenleving de noodzaak daarvan inziet en mensen zelf door hun persoonlijk handelen aan een goed beheer van onze natuurlijke omgeving willen meewerken. De overheid alleen kan die doelstelling niet realiseren, zelfs niet bij benadering. Haar ontbreken daartoe de middelen, zowel materieel als financieel. Overheidsbeleid moet daarom mensen aanmoedigen tot het nemen van verantwoordelijkheid voor hun leefomgeving, dichtbij en veraf.

Wat eens goed is geschapen, mag niet aan roofbouw ten onder gaan, maar verdient goed rentmeesterschap. De opgave waarvoor burgers en overheid staan, is aanzienlijk. Een op bewustwording gebaseerde mentaliteitswijziging is nodig. Gelukkig zijn er tal van signalen uit de samenleving die erop duiden, dat de bereidheid daartoe in toenemende mate aanwezig is.

De gevolgen van – vaak onbewust en soms bewust – onverantwoord menselijk handelen worden in toenemende mate zichtbaar. In de Nederlandse situatie – en daar gaat het in het meerjarenprogramma om – staan zwakke functies als natuur en landschap onder sterke druk. Milieuverontreiniging, versnippering en verdroging leiden tot het verdwijnen of het zeldzaam worden van soorten. Met het teloor gaan van de biotoop verdwijnen de daarvan afhankelijke planten en dieren. In de memorie van toelichting bij de landbouwbegroting wordt aan deze trieste ontwikkeling aandacht gegeven. Het meerjarenprogramma beperkt zich evenwel tot het beschrijven van de voortgang die wordt gemaakt met de uitvoering van het in het structuurschema natuur- en landschapsbehoud uitgezette beleid, dan wel signaleert het gebrek aan voortgang op onderdelen. Beleidsinitiatieven worden niet aangekondigd, wellicht met uitzondering van de inmiddels gerealiseerde wijzigingen in de relatienota, maar ook die tekenden zich een jaar geleden al af. Het wachten is kennelijk op het nationaal natuurbeleidsplan, dat dit jaar zal verschijnen. In dat plan zal de door ons vorig jaar bij de behandeling van het meerjarenprogramma bepleite samenhang met andere beleidssectoren zichtbaar moeten worden. De doorwerking van het natuur- en landschapsbeleid in het milieubeleid – bodem, water en lucht –, in het landbouwbeleid en in beleidsondersteunende activiteiten als onderzoek, voorlichting en educatie moet daarin uit de doeken worden gedaan. Het meerjarenprogramma en de voortgangsrapportage over het natuurbeleidsplan zullen ter voorkoming van doublures in de toekomst samenhangend moeten worden gepresenteerd.

Veel belangrijker is overigens, dat van het natuurbeleidsplan nieuwe beleidsimpulsen uitgaan en dat er prioriteiten worden gesteld. Wij hopen dat uit dat plan zal blijken hoe de regering de ecologische hoofdstructuur van ons land door gerichte inzet van mensen en middelen in alle beleidssectoren weer tot ontwikkeling wil brengen, hoe door een creatieve aanpak en het inventief omgaan met bestaande instrumenten het hoofddoel van natuur- en landschapsbeleid – te weten het in stand houden van bestaande en waar mogelijk het ontwikkelen van nieuwe natuur- en landschapswaarden – dichterbij kan worden gebracht. Als

dat het resultaat is, is de energie, die gestoken wordt in het tot stand brengen van het natuurbeleidsplan goed besteed. Ik hoop werkelijk, dat het plan voor de minister van natuurbescherming, de ambtenaren die hem terzijde staan en de particuliere organisaties, die zich bezighouden met natuur- en milieubescherming, enthousiasmerend zal werken, dat van een defensieve houding wordt overgegaan op een offensieve houding en dat de grote maatschappelijke adhesie voor natuur- en landschapsbescherming ten volle wordt benut.

Voorzitter, ik keer terug naar het meerjarenplan en de daarin genoemde beleidsinstrumenten met de stand van zaken vandaag. Een aantal toezeggingen die het vorige jaar zijn gedaan, zijn niet nagekomen. De nota's over ganzenbeheer en natuurontwikkeling zijn niet in 1987 verschenen. De brief over de natuurproduktiebetaling is vanmorgen, net voor de lunchpauze, binnen gedwarreld. Ik kan daar nog geen reactie op geven. Wellicht kan dat in tweede termijn. Door het achterwege laten van de beheerswet moet nu aan het relatienotabeleid een wettelijke basis worden gegeven door wijziging van de Pachtwet en eventueel de Natuurbeschermingswet. Dit heeft overigens wel tot vertraging geleid, een vertraging die vooral voor de wijziging van de Pachtwet, die het mogelijk moet maken om via verpachten boeren in te schakelen bij het beheer van natuurterreinen, zeer ongewenst is. Is de herziening, zoals de minister op 24 maart 1988 verwachtte, inmiddels de ministerraad gepasseerd en bij de Raad van State beland? Het niet tijdig uitbrengen van de genoemde nota's werkt remmend op de beleidsontwikkeling, bevestigt het beeld dat de vaart eruit is en bergt het gevaar in zich dat zij als mosterd na de maaltijd komen; een maaltijd die dan al geheel of ten dele door een ander ministerie, VROM of Verkeer en Waterstaat, is opgediend.

Het beheer van natuurreservaten baart de nodige zorgen. Ondanks de inspanningen van de beheerders gaan de natuurwaarden in een groot aantal situaties achteruit ten gevolge van luchtverontreiniging, waterverontreiniging, verdroging en andere externe omstandigheden. Tegelijkertijd nemen de financiële mogelijkheden om de gevolgen van deze externe beïnvloeding te compenseren door aangepast beheer, af. Welke mogelijkheden ziet de minister om in de komende jaren meer middelen beschikbaar te krijgen? Biedt het principe van "de vervuiler betaalt" perspectief als het om de verzuring gaat? In de tussentijdse evaluatie van het verzuringsbeleid kondigt de regering aan, op de effectgerichte maatregelen zoals heideplaggen, bosbemesting en dergelijke bij de definitieve evaluatie terug te komen. Hoe die effectgerichte maatregelen moeten worden betaald, blijft vooralsnog in het vage. Het is zaak – zo denk ik erover – dat de minister daarbij op zijn tellen past. Zowel particuliere eigenaren als natuurbeschermingsorganisaties als Staatsbosbeheer zullen extra middelen dringend nodig hebben om de gevolgen van de verzuring nog enigszins het hoofd te kunnen bieden. Het is overigens opgevallen dat het aantal begrazingsexperimenten wordt uitgebreid, overigens voordat de verleden jaar toegezegde evaluatie is verschenen. Er is dus weer een stuk niet op tijd verschenen. Ik hoor hierop graag een reactie.

Wat is de stand van zaken bij het overleg over de waterschapslasten voor natuurreservaten? Uit de schriftelijke voorbereiding is gebleken, dat de waterschapslasten voor bossen en natuurterreinen de afgelopen tien jaar meer dan verdubbeld zijn. Wij spreken dan wel over miljoenen guldens extra aan beheerslasten. Daar komt nog bij dat de activiteiten die de waterschappen in het verleden hebben uitgevoerd, vaak negatief uitwerkten voor natuurterreinen. Dat betekent dus opnieuw extra lasten. Gelukkig is er in waterschapsland een kentering waarneembaar in het denken over waterbeheersing en is men bezig te ontdekken dat natuurterreinen en bossen een op die functie afgestemd waterbeheer behoeven en dat het realiseren daarvan tot de normale taken van een waterschap behoort. Gelet op de financiële problemen in het beheer is een spoedig resultaat bij dit overleg gewenst.

Welke mogelijkheden bieden werkgelegenheidsprojecten om incidentele werkzaamheden, zoals de oeververdedigingswerken in het plassengebied en onder andere het Haringvliet en Hollands Diep, uit te voeren? Hoe vordert het overleg met de minister van Verkeer en Waterstaat ter zake? Zij is toch de eerst verantwoordelijke in deze aangelegenheid? Achterwege laten nu zal ons in de toekomst voor aanzienlijk hogere uitgaven stellen of zal leiden tot het definitief verdwijnen van de te beschermen waarden. Dat geldt ook voor landschapsonderhoud. Hoe denkt de minister na het aflopen van de terugploegprogramma's tot stimulering van onderhoud te komen? Is hij bereid om met het landelijk overleg natuur- en landschapsbeheer te zoeken naar nieuwe mogelijkheden? Voor oudere uittredende boeren ligt hier wellicht een kans op tijdelijk betaald werk. In Overijssel is uit dergelijke terugploegprogramma's een tiental jongeren aan een vaste baan in de marktsector geholpen. Dat is toch bepaald de moeite waard, ook uit werkgelegenheidsoogpunt. Particuliere eigenaren van natuurterreinen moeten naar het oordeel van de CDA-fractie zo goed mogelijk in de gelegenheid worden gesteld om die terreinen optimaal te beheren. Hiermee kan worden voorkomen dat deze terreinen verloren gaan, dan wel in het gunstigste geval te koop worden aangeboden aan een natuurbeschermingsinstantie.

De pogingen van de fractie van het CDA, vorig jaar de natuurbijdrageregeling voor particuliere eigenaren weer operationeel te krijgen, zijn helaas op financiële klippen gelopen. Ik vraag de minister, in het natuurbeleidsplan nadrukkelijk dit instrument, zoals vorig jaar door mij beschreven, in de beschouwing te betrekken. Aan de hand van het natuurbeleidsplan zal opnieuw een afweging, ook door het parlement, moeten worden gemaakt voor de inzet van de voor aankoop en beheer beschikbare mensen en middelen en de verdeling ervan over de verschillende categorieën beheerders.

Zo mogelijk belangrijker is het oordeel dat moet worden uitgesproken over de totale omvang van de voor het beleid beschikbare financiële middelen, ook in de toekomst. Het behoeft niet alleen te gaan om overheidsmiddelen, hoewel hierin uiteraard onze eerste verantwoordelijkheid ligt. Ik kan mij heel wel voorstellen dat een verzelfstandigd staatsbos- en -natuurbeheer zich van een grotere financiële armslag voorziet door vergroting van de exploitatie-inkomsten door projecten voor sponsoring aan het bedrijfsleven aan te bieden en door directe bijdragen uit de burgerij. De particu-

liere terrein beherende organisaties zijn het hierin voorgegaan, met succes.

Verwerving en aansluitend hierop beheer door een natuurbeschermingsorganisatie is de beste methode om natuurterreinen voor de toekomst veilig te stellen. In vele gevallen moet deze methode worden toegepast. Dit vraagt in toenemende mate overheidsmiddelen, ook wanneer als beherende organisatie een particuliere natuurbeschermingsorganisatie optreedt. Voor staatsaankopen zijn op de begroting nog nauwelijks middelen geraamd. Zelfs voor afrondingsaankopen, vaak essentieel voor het beheer van reservaten, zijn bijna mogelijkheden. Ik geef de minister in overweging, staatsnatuurreservaataankopen in gevallen waarin een voor het totale beheer wezenlijke afronding van een bestaand reservaat in het geding is, om wille van het beheer desnoods ten laste van de begrotingspost beheer toch door te zetten.

De fractie van het CDA heeft met instemming kennisgenomen van het antwoord van de minister op een vraag van haar dat het de bedoeling is, het subsidiebeleid voor aankopen door particuliere natuurbeschermingsorganisaties ook na 1990 onverkort voort te zetten. Wij gaan ervan uit dat de provincies haar aandeel eveneens blijven leveren. Wij hopen dit te meer, omdat een belangrijk deel van de relatienotaaankopen via deze geldstroom wordt gefinancierd. De minister heeft aangegeven dat nu al om budgettaire redenen stagnatie optreedt in de aankoop van relatienotareservaten. Om wille van de geloofwaardigheid van het totale relatienotabeleid moet worden voorkomen dat wat aan vertrouwen bij boeren en natuurbeschermers moeizaam is opgebouwd, verloren gaat op het moment dat aan dit beleid meer dan ooit behoefte is.

De minister heeft niet de twijfel bij de fractie van het CDA erover kunnen wegnemen dat na 1988 zowel voor beheersovereenkomsten als voor verwerving voldoende middelen beschikbaar zijn. Ik verzoek hem daarom, in het natuurbeleidsplan helder aan te geven wat de financiële consequenties voor het relatienotabeleid zijn van de tempoversnelling die op grond van de evaluatie van de beheersregelingen wordt beoogd en, naar ik heb begrepen, zich in de praktijk al begint af te tekenen.

Een drietal punten breng ik nog onder de aandacht. In de eerste plaats herinner ik de minister aan mijn pleidooi, om de bergboerenregeling buiten de relatienotagebieden ruimere toepassing te geven. In het studierapport De relatienota geordend en opnieuw ingericht van Natuur en Milieu wordt een zelfde onderscheid tussen het beheersregime van de relatienota enerzijds en de compensatie voor het bestaan van natuurlijke handicaps voorgesteld. Ook Natuur en Milieu pleit voor toepassing van deze regeling. In de huidige fase van de ontwikkeling van het landbouwbeleid kan deze inkomensondersteunende regeling bepaald van belang zijn. Heeft het CBL inmiddels geadviseerd en, zo ja, wat is het standpunt van de minister nu?.

Het tweede punt is de incidentele overschrijding van de eerste fase van het relatienotabeleid. Bij de behandeling van de begroting van Landbouw en Visserij en tijdens het mondeling overleg van 24 maart jongstleden is deze aangelegenheid aan de orde geweest. De fractie van het CDA blijft ondanks de beschouwing van de minister van oordeel dat overschrijding in bepaalde gevallen, zoals landinrichting en uiterwaarden, mogelijk moet zijn. De geloofwaardigheid en de voortgang van het relatienotabeleid moet, nu de vaart erin komt, niet onnodig op de proef worden gesteld. Naar ons oordeel zijn er binnen afzienbare tijd geen financiële consequenties – ik reageer dan op opmerkingen van 24 maart – verbonden aan dergelijke incidentele overschrijdingen, althans niet in de fase van inventarisatie. Zij doemen voor de langere termijn op bij openstelling van de tweede fase. Daar is dus de regeringsbeslissing voor nodig. Ook daarover zal naar onze mening het natuurbeleidsplan helderheid moeten verschaffen.

In de derde plaats wil ik nu al vaststellen dat de ruimere financiële mogelijkheden die vanuit Brussel worden aangereikt, ten volle moeten worden uitgenut door ruimere toepassing van de Bergboerenregeling en door het tempo waarin beheersregelingen tot stand komen, ook daadwerkelijk op te voeren.

Voorzitter! Vorig jaar is door de Kamer een motie aanvaard die decentralisatie van de uitvoering van het beleid met betrekking tot het landschapsonderhoud bepleit. Uit de begrotingstoelichting maak ik op dat aan de uitvoering van de motie niets is gedaan. Ik zal het op prijs stellen en verzoek de minister toe te zeggen, dat in het natuurbeleidsplan wordt aangegeven op welke wijze – dus niet of, maar op welke wijze – aan de motie uitvoering zal worden gegeven en tot decentralisatie zal worden overgegaan. De klachten over doorkruising van gemeentelijk en provinciaal beleid en van het werk van de provinciale stichtingen kunnen dan tot het verleden gaan behoren.

Het heeft mij overigens bevreemd, Voorzitter, dat geld bestemd voor uitvoering van landschapsonderhoud wordt besteed aan arbeidscontractanten in dienst van het Rijk, die op pad zijn om te trachten onderhoudsovereenkomsten af te sluiten. Het had, dunkt mij, veel meer voor de hand gelegen de provinciale landschapsonderhoudsstichtingen – ik heb daar het woord "privatisering" bij staan – met deze taak te belasten. Het op deze wijze inzetten van de beschikbare middelen voor landschapsonderhoud is des te schrijnender, wanneer wordt bedacht dat aangekondigd is dat de bijdrageregeling voor gemeentelijke landschapsbeleidsplannen ingaande 1989 verdwijnt. Daarmee komen erop aansluitende provinciale regelingen in de lucht te hangen. Het in vervolg op een beleidsplan inzetten van gemeentelijke financiën voor landschapsonderhoud wordt erdoor ontmoedigd. Verder worden de particuliere landschapsonderhoudsstichtingen erdoor in de wielen gereden.

Kortom, het effect van een dergelijke maatregel is aanmerkelijk groter dan de paar honderdduizend gulden die ermee gemoeid zijn, doen vermoeden. Ik geef daarom de minister in overweging, in het natuurbeleidsplan genoemde bijdrageregeling, al dan niet aangepast – dat hangt uiteraard ook van de mate van decentralisatie af –, alsnog in de beschouwing te betrekken.

Natuur- en landschapselementen vormen de ecologische infrastructuur van het platteland. Voor tal van diersoorten vormen zij wijkplaatsen in een voor hen onherbergzame omgeving. Bescherming en beheer van die infrastructuur is voor het voortbestaan van die soorten van essentieel belang. Soortenbeschermingsplannen kunnen daarop voortbouwen, hoewel zonder plan ook goed aan soortenbescherming

kan worden gedaan, zoals blijkt bij de biotoopverbeteringsmaatregelen voor de boomkikker, voor vleermuizen en voor kerkuilen. Bij prioriteitsstelling kiezen wij voor maatregelen boven plannen. Dat spaart ook ambtelijke capaciteit.

Voorzitter! Zonder de ambtelijke natuurbeschermers en -beheerders te kort te willen doen — ik heb voor de inzet en de betrokkenheid waarmee zij, ondanks de afslankings- en verzelfstandigingsperikelen, hun werk doen bepaald waardering — moet worden vastgesteld, dat natuur- en milieubescherming voor een belangrijk deel steunt op particuliere organisaties en op de inzet, zowel financieel als in persoon, van talloze burgers. Bij de wijze waarop wij als overheid daarmee omgaan, maak ik nog twee opmerkingen.

Ten eerste. De actievoerende organisaties begeleiden het overheidshandelen kritisch. Zij leveren daarvoor een in mijn ogen — minister Nijpels heeft dit vanmorgen nog eens zeer omstandig uit de doeken gedaan — waardevolle inbreng in tal van situaties. Zij houden zowel burgers en bedrijfsleven als de overheid zelve wakker. Voor dat werk ontvangen zij vanuit de departementen van Landbouw en VROM subsidies. Ook als bondgenoot bij de bescherming van natuur en milieu zijn deze organisaties voor de overheid van groot belang.

Ten tweede. Beheer maar ook verwerving van natuurterreinen, door organisaties als Natuurmonumenten, de Landschappen- en Vogelbescherming, gebeurt voor een aanmerkelijk deel met uit particuliere bron verkregen middelen. Het particuliere karakter van deze organisaties komt daarin mede tot uitdruking. Bij verwerving van natuurterreinen wordt bij Rijk en provincie ieder 50% subsidie gevraagd. Particuliere middelen worden ingezet, wanneer de subsidie om inhoudelijke of budgettaire redenen wordt geweigerd, waarbij dan allerlei varianten mogelijk zijn. Het particuliere karakter zou bij elke aankoop mijns inziens beter tot uitdrukking kunnen komen — het is maar een idee — indien niet 50% maar een geringer percentage, bij voorbeeld 45%, zou worden gesubsidieerd door het Rijk. De afweging binnen de particuliere organisatie is dan nadrukkelijker: wil ik, particuliere organisatie, voor deze concrete aankoop eigen geld inzetten — geld dat ook voor andere doeleinden als beheer, voorlichting, actie voeren en dergelijke zou kunnen worden besteed — of wil ik het via sponsoring of anderszins binnenhalen? De bedoeling van mijn opmerking is niet, te komen tot bezuiniging, maar meer stimulans voor de particuliere organisaties in het systeem in te bouwen. Het heeft nu het karakter van een declaratiesysteem. De positie van het Wereldnatuurfonds als belangrijkste fondsenwervingsorganisatie zou daarbij ook betrokken kunnen worden. Uiteraard dienen de door de overheid geëntameerde relatienota-aankopen — daarvan ligt het initiatief bij de overheid en niet bij de particuliere organisatie — blijvend voor 100% gesubsidieerd te worden.

Graag zag ik, dat in het natuurbeleidsplan op de relatie tussen de overheid en de particuliere organisaties — zowel de actievoerende, de educatieve, als de terreinbeherende organisaties — wordt ingegaan ook, maar niet in de eerste plaats, in financieel opzicht, zodat dat ook voor hen wat de toekomst betreft duidelijk kan zijn, hoe de overheid tegen hen aankijkt. Ik hoef daarop nu geen afrondende reactie te ontvangen.

Voorzitter! Ik heb tot nu toe niet gesproken over het trage tempo waarin de Natuurbeschermingswet wordt toegepast. Er zijn in 1986 zegge en schrijve slechts vier aanwijzingen geweest. Er bestaat ook onduidelijkheid over de vraag, wanneer niet en wanneer wel naar dit instrument moet worden gekeken. Waarom wordt bij voorbeeld niet de suggestie overgenomen om de duinen bij voorrang aan te wijzen? Ik vraag mij overigens af, hoe het na ons mondeling van 24 maart met de aanwijzing van de Groote Peel is gegaan. Naar verluidt worden, ondanks de verwachtingen van de minister, nog steeds drainages uitgevoerd in de directe omgeving.

De eerste GLE-beschrijvingen zijn door de natuurwetenschappelijke commissie vervaardigd en met het advies van de Natuurbeschermingsraad liggen zij nu op tafel. Ik heb daarom de neiging aan de minister te vragen, hoe nu verder. Deze vraag heeft te maken met de scepsis waarmee wij die GLE-beschrijvingen tegemoet getreden zijn. Wat doet de minister met deze beschrijvingen en het daarbij behorende advies? Worden deze doorgegeven aan de provincies met het verzoek daarmee in het vervolg rekening te houden? Wat is de toegevoegde waarde van de beschrijvingen ten opzichte van alles wat al bekend was? Ik heb een beschrijving doorgelezen van een mij bekend gebied en heb daarin niets nieuws ontdekt. Graag hoor ik van de minister, wat hij vindt van de brief van de Waddenzeevereniging over de Grote Eenheid Natuurgebied Kollumerwaard.

De Natuurbeschermingsraad brengt gevraagd en ongevraagd tal van adviezen uit. Wat er met die adviezen gebeurt, ontgaat mij, en in veel gevallen — dat is ernstiger — ook de Natuurbeschermingsraad. Het lijkt mij nuttig, dat de minister eens per jaar, bij voorbeeld in het meerjarenprogramma, een overzicht geeft van ontvangen adviezen. Daarbij moet dan, wat mij betreft in telegramstijl, aangegeven worden wat daarmee gedaan is. Het lijkt mij ook, dat de raad zelf in ieder geval moet horen wat er met zijn adviezen gebeurt.

Voorzitter! Voor het beheer van de natuur- en bosreservaten van de Staat is de komst van een verzelfstandigd Staatsbos- en natuurbeheer van groot belang. De fractie van het CDA ziet de uitwerking op basis van de externe adviezen met enige spanning tegemoet. De nieuwe organisatie moet voldoende vrij van het departement gaan functioneren om ten volle de voordelen van de verzelfstandiging te kunnen plukken. Er dient een goede regeling, waarbij de afweging, binnen gestelde budgettaire ruimte, over inzet van mensen en middelen voor beheer, inrichting, investeringen en afrondingsaankopen binnen de nieuwe organisatie plaatsvindt en niet meer ten departemente, te worden getroffen. Mits goed en behoedzaam tewater gelaten — u weet, de start eind 1986 was nogal ongelukkig — hebben wij vertrouwen in zo'n nieuwe organisatie. Natuur en landschap zullen baat hebben bij het beheer door die organisatie.

Voorzitter! De werking van het landinrichtingsinstrumentarium is voor de toekomst van het landelijk gebied en dus voor de natuur- en landschapswaarde daarin van belang. Met de nieuwe Landinrichtingswet is de klemtoon meer op de integrale aanpak dan op de verbetering van de landbouwstructuur in enge zin gelegd. Deze tendens zet zich, blijkens experimenten en aandacht voor natuurontwikkeling, door. De

CDA-fractie beoordeelt deze accentverschuiving, die ook tot uitdrukking komt in de adviesaanvraag aan de CLC, positief. Deze accentverschuiving is het gevolg van de wens om te komen tot extensivering van het grondgebruik en om meer bos- en recreatiegebieden te creëren, met name bij de grote steden. Voorts speelt de toenemende aandacht voor natuurontwikkeling een rol. Dit gehele complex van factoren beoordelen wij positief. Graag horen wij hoe de minister denkt deze ontwikkeling verder te stimuleren en of hij het advies van de CLC wil overnemen. Naar ik heb begrepen, is dit advies reeds ontvangen.

Ten slotte, Voorzitter: de bever komt terug in de Biesbosch. Wellicht is die er reeds. Het WNF heeft met één tv-presentatie honderdduizend donateurs gewonnen. Met andere woorden: een keer ten goede is mogelijk. Ik zeg dit omdat ik nogal pessimistisch begon. De maatschappelijk adhesie voor natuur- en landschapsbehoud is in Nederland onverminderd groot. Voor een minister belast met natuurbescherming, die ook nog de zorg voor landbouw, landinrichting en open*luchtrecreatie in zijn portefeuille* heeft, zijn er dus vele uitdagingen en kansen om te laten zien waarom het beleid inzake natuurbescherming – hier wordt wel eens aan getwijfeld – zo goed bij dit departement past.

□

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! De minister die het natuur- en landschapsbeleid in zijn portefeuille heeft, moet zich op zijn minst ongemakkelijk voelen nu, ondanks de fraaie bewoordingen in regeringsverklaring van zijn kabinet waarbij hoge prioriteit wordt toegekend aan de belangen van natuur en landschap en ondanks alle mooie woorden in het meerjarenprogramma, het beleid ter zake dreigt te worden uitgekleed. Ik had mij bijna aangesloten bij de woorden van de heer Esselink, maar ik doe het toch maar niet. Hij zegt het iets voorzichtiger, *maar ik proef toch ook uit zijn* woorden dat hij zeer bezorgd is over de gang van zaken op dit moment.

Voor het natuurbehoud in ons landelijk gebied, waarin zoveel functies elkaar, soms letterlijk, verdringen, en waar industrialisatie, toenemende verstedelijking en mobiliteit en grootscheepse mechanisatie in de landbouw met dikwijls intensieve produktiemethoden geleid hebben tot verregaande versnippering, verzuring en verdroging van waardevolle gebieden, is verwerving van gronden met daarop volgend aangepast beheer van essentieel belang. Het meerjarenprogramma laat zien, dat in de komende jaren het aankoopprogramma gericht zal zijn op de verwerving van 1500 à 2500 ha natuurgebied en bos met het accent op natuur, zowel door het Rijk als door de particuliere natuurbeschermingsorganisaties samen. Tevens wordt gesteld, dat het Rijk slechts 50% van de te koop aangeboden natuurgebieden ook werkelijk kan verwerven, waarbij het streven gericht zal zijn op de afrondingsaankopen.

Het overgrote deel van de gelden moet worden besteed aan verplichtingen van voor 1975. Hoewel gesteld wordt, dat in het kader van de reservaatsvorming aan de aankoopplicht zal kunnen worden voldaan, heeft mijn fractie toch grote twijfel over de haalbaarheid hiervan. Deze twijfel wordt versterkt door hetgeen op bladzijde 17 wordt opgemerkt. Daar staat, dat met de *huidige middelen niet helemaal* ingespeeld kan worden op het aanbod van relatienotagronden, hetgeen tijdens het mondeling overleg van 24 maart jongstleden – toen zijn wij reeds op die materie ingegaan – door de minister nogmaals is bevestigd. Er staat: "de taakstelling voor aankoop wordt binnen de landinrichtingsprojecten grotendeels gehaald, in de andere gevallen (25%) kan niet ingespeeld worden op hetgeen te koop wordt aangeboden". Daardoor behoort, ondanks het vrijwillig afsluiten van beheersovereenkomsten, veiligstellen door reservaatvorming tot de onmogelijkheden. Dit is een ernstige zaak, Mijnheer de Voorzitter, evenals het feit dat de geloofwaardigheid van het beleid op de tocht komt te staan: er was de betrokkenen immers een aankoopplicht voorgehouden! Terwijl aan de ene kant, onder andere door middel van een versnelling van *procedures en het overzichtelijk* maken van beheerspakketten, gestreefd wordt naar meer beheersovereenkomsten, meer beheersplannen, maar in de voornaamste plaats naar meer acceptatie, gooit het niet kunnen ingaan op het aanbod tot aankoop danig roet in het eten.

Omdat wij reeds over het relatienotabeleid met elkaar hebben gesproken, wil ik het nu kort houden.

Is het advies van de CBL betreffende het onder de Bergboerenregeling brengen van uiterwaarden en diepveenweidegebieden al binnen? Graag een antwoord van de minister hierop.

Wat betreft de methodiek om de natuurproduktie te honoreren, heeft de minister toegezegd om zijn oordeel in een schriftelijke reactie te verwoorden. Deze reactie hebben wij vandaag ontvangen. Tijdens het eerste deel van deze vergadering heb ik haar ook doorgekeken. De initiatiefnemers – de afdeling milieubiologie van de Rijksuniversiteit te Leiden – hebben binnen kringen van natuurbeschermers en van de landbouw, zoals op een LTB-bijeenkomst bleek, ervaren dat de belangstelling groot is. Op de twijfels van de DBL, die onlangs met gepast enthousiasme reageerde maar niettemin problemen in de uitvoerbaarheid zag, hebben zij als reactie gegeven: stel nou maar de randvoorwaarden vast en laten wij dan de mogelijkheden bezien. Een handschoen die mijns inziens moet worden opgepakt. Naast een aantal *voordelen, verbonden aan de* vereenvoudigde pakketten, kleeft hieraan namelijk ook een aantal nadelen: de op 24 maart besproken problemen in de waterige gebieden, de verminderde flexibiliteit en ook het feit dat de vertrouwenspersoon in de subcommissie niet meer nodig is nu alles centraal zal worden geregeld. Dat zou ertoe kunnen leiden dat men minder snel geïnteresseerd is in het afsluiten van beheersovereenkomsten. Een initiatief als het honoreren van natuurproduktie, eventueel als aanvullend onderdeel van een pakket, zou juist een stimulans kunnen zijn om de boer enthousiast te krijgen.

Ik wil toch een paar kanttekeningen maken bij de reactie van de minister. Hij merkt op dat, ook wat betreft de beheersovereenkomsten, toch een stuk natuurwaarde wordt geproduceerd. Dat is gebaseerd op onderzoek- en praktijkervaring. *Vervolgens wijst hij erop dat,* naarmate het natuureffect groter is, ook de ingreep in de bedrijfsvoering veel zwaarder is. Kortom, hij spreekt het vertrouwen uit dat met de huidige beheersovereenkomsten een stuk natuurwaarde wordt geproduceerd. Ik wijs erop dat niet altijd

natuurwaarde wordt geproduceerd. Het is ook niet te controleren, te inventariseren en te kwantificeren. De boeren weten dat heel goed, wat de beheersovereenkomst in veel gevallen tot een lachertje maakt. Dat was nou net niet de bedoeling.

De minister zegt dat de agrariër ook bij de huidige beheersovereenkomsten wordt aangesproken op zijn ondernemerskwaliteiten. Dat is uiteraard juist, namelijk op het inpasbaar maken in zijn bedrijfsvoering van hetgeen verboden wordt. Dat is creativiteit. Maar de stimulans van honorering van natuurproduktie zal naar mijn mening aanzetten tot een grotere natuurproduktie. Dat noem ik persoonlijk een grotere creativiteit. Wij hebben er zeker oog voor dat er een aantal problemen is bij de uitvoering. Wij kunnen ons voorstellen dat de kennis bij de boeren ter zake niet altijd optimaal is, maar je kunt dit probleem natuurlijk oplossen door veel aandacht te geven aan voorlichting op dit gebied. Wat betreft de administratieve uitvoering en controle, wijs ik erop dat, als het goed is, de huidige beheersovereenkomsten toch ook worden gecontroleerd. De minister zegt dat het CLM al onderzoek verricht in Gelderland en dat hij dat eerst rustig wil afwachten. Stel dat dit onderzoek als positief resultaat heeft, dat moet worden overgegaan tot honorering van natuurproduktie. Is de minister dan op dat moment ineens wel geneigd om een eigen onderzoek te laten instellen? Wij dringen er dus bij de minister op aan, het aanbod van de afdeling milieubiologie te aanvaarden en niet op voorhand te zeggen dat wij er geen behoefte aan hebben.

Vervolgens wil ik ingaan op het feit dat de financiële gevolgen van de vereenvoudigingsvoorstellen voor de provincies in het stuk van de CBL ontbreken. Wij verzoeken de minister deze financiële aspecten alsnog met de provincies te regelen.

De no cure/no pay-problematiek is op 24 maart aangesneden. Wij hebben het stuk hierover vanmorgen in ons postvakje gevonden. Ik kan hetgeen de minister in zijn brief stelt, geheel onderschrijven.

De minister heeft tijdens het mondeling overleg in zijn tweede termijn gesteld dat de provincie Noord-Holland uit de nog beschikbare 14.000 hectare relatienotagebied 1.400 hectare aanvullende toewijzing heeft ontvangen en zelf haar prioriteiten moet stellen. Nu heb ik juist begrepen dat alle hectaren opgebruikt zijn. Het stellen van prioriteiten betekent dan het afnemen van de reeds in de voorrangsinventarisatie aangewezen gebieden. Ik zou die gang van zaken betreuren. Ik blijf dan ook aandringen op het open stellen van de tweede tranche. Ik sluit mij geheel aan bij het betoog dat de heer Esselink op dit punt heeft gehouden. Het wachten op een kabinetsformatie voordat die beslissing genomen wordt, zoals de minister voorstelt, brengt een aantal provincies namelijk danig in de problemen. Een ruimtelijke planning kent nu eenmaal lange termijnen. Misschien wil de minister echter zelf zijn steentje bijdragen aan een vroegtijdige kabinetswisseling. Hij zou bij voorbeeld een breekpunt kunnen maken van de tweede tranche. Wij moeten nu eenmaal een beetje inventief zijn, willen wij bereiken wat wij willen.

Voorzitter! Voor het verwerven van traditionele natuurterreinen en landgoederen is blijkens het antwoord op vraag 60 van de schriftelijke vragenronde ten behoeve van de begrotingsbehandeling 1988 slechts 1 mln. beschikbaar. Dat was ooit meer dan 35 mln. Mijn fractie acht het dan ook zorgwekkend dat het zogenaamde leningenartikel ten behoeve van aankopen van natuurbeschermingsorganisaties met ingang van 1990 als PM-post is gesteld. In werkelijkheid dient dit artikel ertoe om aankopen door particuliere natuurbeschermingsorganisaties te subsidiëren en wel voor 50% van de zogenaamde koppelsubsidie, waaraan de provincies de andere 50% bijdragen. Zou die begrotingspost in 1990 verdwijnen, dan is het bedrag dat minder beschikbaar is voor aankopen, dus 40 mln. Nu heeft de minister verschillende malen gezegd – ik moet hem dat toegeven – dat dit een puur begrotingstechnische kwestie is en dat ook na 1990 de 20 mln. beschikbaar zal blijven. Ik wil hem vragen op welke wijze vast te leggen is dat het ook inderdaad om minimaal die 20 mln. blijft gaan.

De uiterst schaarse middelen voor aankoop zitten mijn fractie dwars. Juist in een periode waarin het besef voet aan de grond krijgt dat het behoud en wellicht ook het herstel van bedreigde soorten grote aandacht verdienen en dat het planmatig ontwikkelen van ecologische hoofdstructuur daarvoor essentieel genoemd mag worden, is het van het grootste belang om de daarvoor benodigde gronden, voor zover nog noodzakelijk, te kunnen aankopen. Dan kan er een adequaat beheer volgen. Het motto daarbij is immers duurzaamheid. Op de landelijke studiedag over de toekomst van de landelijke gebieden in dat mooie kasteel heeft de heer Van Zutphen nog gezegd dat duurzaamheid, niet alleen gepaard gaand met extensivering, maar ook scheiding van functies, de richting zal zijn die wij de komende tijd waarschijnlijk opgaan. Ik denk hierbij bij voorbeeld aan het plan-Ooyevaar, waarin zelfregulerende ecosystemen uitgangspunt zijn. Niet alleen de minister van Verkeer en Waterstaat heeft hier laatstelijk nog tijdens een mondeling overleg over de uiterwaardenproblematiek haar enthousiasme over kenbaar gemaakt, maar ook in het buitenland wordt dit plan inmiddels omarmd. Dat gebeurt naar de mening van mijn fractie terecht. Ik hoop nu dat de minister van Landbouw zich vandaag ook positief hierover wil uitspreken. Het is duidelijk een voorbeeld van gebiedsgerichte aanpak.

Heb ik het goed begrepen dat ook het op handen zijnde nationaal natuurbeleidsplan als integratiekader ten opzichte van andere sectoren een gebiedsgericht beleid voorstaat? Daarbij is afstemming op het nationaal milieubeleidsplan, de derde nota waterhuishouding, de vierde nota ruimtelijke ordening en de structuurnota landbouw uitgangspunt. Mijn vraag is nu wanneer dit plan naar de Kamer komt. Gebeurt dat in september 1988 of wordt dat later? Wat zal de status van dat beleidsplan zijn? Krijgt het een wettelijke basis? Mijn fractie dringt er ten zeerste op aan dat aan het plan een prijskaartje hangt. De benodigde financiële en personele middelen zullen duidelijk in overeenstemming moeten zijn met het voorgestane beleid. Die relatie zal dan ook in het plan zelf duidelijk gemaakt moeten worden. Ik vraag de minister nogmaals of hij nog steeds van mening is dat de wijze, waarop nu de directie NMF wordt afgeslankt, aan de uitvoering van het plan straks geen afbreuk zal doen.

Het beleidsplan mag, wat mijn fractie betreft, in elk geval aanzienlijk minder mager zijn dan de in het meerjarenprogramma 1988-1992 opgenomen uitvoering van het

bestaande beleid. Nu de discussie rond de vierde nota ruimtelijke ordening binnenkort in deze Kamer gevoerd gaat worden, zou ik juist met het oog op de planologische inpasbaarheid van een aantal belangrijke zaken, de minister met klem willen verzoeken om de nota Natuurontwikkeling, waarvan in het antwoord op vraag 14 sprake is, met grote spoed aan de Kamer te doen toekomen.

Aankoop is één zaak, beheer is een andere. Beheer door de staat levert in natuurgebieden knelpunten op. Met name wordt daarbij gedacht aan de oplopende waterschapslasten. De heer Esselink is daar uitgebreid op ingegaan; ik wil graag de reactie van de minister daarop vernemen.

Dat de vergoeding voor het terreinbeheer door particuliere natuurbeschermingsorganisaties geleidelijk aan zal verminderen (van 22,5 mln. naar 21,5 mln., dus met 1 mln.) acht mijn fractie een slechte zaak. De beheerslasten nemen bij toename van het terreinbezit zeker niet af. Juist externe factoren zouden deze kunnen verhogen. Wat heeft de minister tot deze wijziging bewogen? Wat heeft hem verder bewogen, te komen tot de wijziging om op de subsidies van arbeidsplaatsen te bezuinigen (het bedrag daalt van 11,9 mln. naar 8 mln.)? Tijdens de behandeling van het vorige meerjarenprogramma werd door de minister het belang van het instrument Natuurbeschermingswet onderstreept. Het verbaast mij dan ook dat van het instrument zo ontzettend weinig gebruik wordt gemaakt: tot nu toe vier maal, terwijl wordt voorgesteld, jaarlijks tot 10 à 20 aanwijzingen te komen. Mijn fractie dringt er op aan, financieel en personeel voldoende middelen beschikbaar te stellen voor de toepassing van de Natuurbeschermingswet, met name voor de duingebieden, die dringend bescherming verdienen. We hoeven maar te denken aan de oprukkende golfdrift. Hoe staat het bij voorbeeld met de aanwijzing van de Oostduinen bij Den Haag, waarvan begin 1987 nog door de minister is gezegd dat die op korte termijn zou plaatsvinden?

Hoewel het aantal onderhoudsovereenkomsten (landschapsonderhoud) naar verwachting in de komende jaren oploopt van 2500 naar 4500 in 1992, is het aantal arbeidsplaatsen gedaald van 82 naar 75. De middelen zijn verlaagd van 6 mln. naar 5,7 mln. Wil de minister daar een toelichting op geven? En zo is ook voor het wegwerken van achterstallig onderhoud in historische parken en tuinen een lager bedrag uitgetrokken. Op zichzelf zijn dit geen oorverdovende bezuinigingen, maar relatief kleine ingrepen, die een opgebouwd beleid net de nek om zouden kunnen draaien, zoals ook bleek bij de inmiddels gelukkig (deels) teruggedraaide bezuinigingen ten behoeve van particuliere natuur- en milieubeschermingsorganisaties. Bij deze kleine maar gevoelige bezuinigingen komt vanaf 1988 ook nog het wegvallen van de bijdrageregeling voor natuurhistorisch bosbeheer, terwijl toch de beheerssubsidie voor bossen ten behoeve van particuliere terreinbeherende organisaties in de afgelopen jaren was gehalveerd.

De grootste bezuinigingen die dit meerjarenprogramma laat zien, vinden plaats op de middelen die zijn bestemd voor de beheersovereenkomsten: van 14,5 mln. naar 9,6 mln. Mijn fractie vraagt zich af, hoe dit zich nu verhoudt met de verwachting, uitgesproken in hetzelfde meerjarenprogramma, dat de oppervlakte waarvoor beheersovereenkomsten zullen worden afgesloten, in de komende jaren aanzienlijk zal toenemen. Ik meen dat er zelfs wordt gesproken van een verdubbeling in 1992. De Wet beheer landbouwgronden schijnt er niet aan te komen. Ik sluit mij aan bij de vraag van de heer Esselink, wanneer we het voorstel tot wijziging van de Pachtwet tegemoet mogen zien.

Met zeer groot genoegen hebben we kennisgenomen van het voorstel tot wijziging van de Jachtwet, waarbij het voortaan verboden wordt om de ganzenjacht te beoefenen met behulp van lokganzen. Zoals het er nu naar uitziet, zal de wet nog voor het komende jachtseizoen in werking kunnen treden. Voorzitter! Wij zijn daar, zoals de minister zal begrijpen, buitengewoon tevreden over. Begrijp ik het goed dat we nog steeds een ganzennota tegoed hebben, of heet die nota inmiddels "jachtnota"?

Veel minder blij — anders zou de minister kunnen denken dat het helemaal de verkeerde kant op gaat — zijn we met de beslissing van de minister om geen externe werving te verlenen wanneer de Groote Peel onder de werking van de Natuurbeschermingswet is gebracht, enerzijds omdat mijn fractie nog steeds van mening is, dat de effecten van drainage wel degelijk aantoonbaar zijn, ook in individuele gevallen — ik ben daarin nog gesterkt door het rappport van de werkgroep-Behoud de Peel, dat ons enkele dagen geleden heeft bereikt — anderzijds omdat de minister er tot op heden niet in geslaagd blijkt te zijn, de boeren te overtuigen van zijn mening, dat het stand-still-beginsel wenselijk is. De drainage-activiteiten blijken onverkort door te gaan. Wil de minister daarop ingaan en de stand van zaken meedelen waar het betreft het onder de Natuurbeschermingswet brengen van de Groote Peel?

Een ander probleem. De landelijke Vereniging tot behoud van de Waddenzee heeft haar verontrusting uitgesproken over de ontwikkelingen in de GEN-Kollumerwaard. Een en ander houdt verband met de inpassing van een schietterrein in dit gebied. Bij het ministerie van Defensie stelt men op dit moment op directieniveau, dat de onveilige zone in eigendom en beheer van het ministerie van Defensie moet komen. Die kan derhalve dus geen deel van de GEN uitmaken en dat zou het einde van de GEN-Kollumerwaard betekenen. De jaarrondbegrazing die dit jaar als experiment zou moeten starten, is dan zinloos, omdat het gebied te klein is om te beheren vanuit de uitgangspunten voor een GEN. Ik zou ook hierop graag een reactie van de minister krijgen.

Verder vraag ik hem, of hij niet van mening is dat eigendom en beheer niet bij Defensie thuishoren. Ook blijkt, dat de geluidsbelasting, naar VROM-maatstaven gemeten, veel te hoog is en dat een en ander de belangen van openluchtrecreatie, landbouw en natuur in gevaar brengt. Is de minister van Landbouw — ik moet zeggen deze minister van natuurbehoud — bereid om zelf het initiatief te nemen tot een onderzoek naar inrichtingslocatie- en gebruiksalternatieven, kortom een MER te laten opstellen, nu de minister van Defensie daartoe niet bereid is?

Naar aanleiding van het antwoord op vraag 28 betreffende de oeverafslag langs het Haringvliet en het Hollandsch Diep, waardoor onomkeerbare verliezen aan oppervlakten natuurgebied optreden, vraag ik deze minister welk resultaat het overleg tussen Verkeer en Waterstaat en Landbouw inmiddels heeft opgeleverd. Om welke bedragen gaat het nu precies voor beide departementen

en waar zit de bottle-neck in het overleg? Hij zal het toch met mij eens zijn, dat spoed is geboden? In het hoofdstukje Opstellen integrale visie Delta-water in Samenhang in het meerjarenprogramma wordt met het oog op de wenselijkheid van een goede coördinatie door ons voorgesteld om alle betrokken overheden in een vroeg stadium bij de te ontwikkelen integrale visie te betrekken. Ik vraag de minister of hij, vooruitlopend op die totstandkoming van de integrale visie, wil overgaan tot een snelle aanwijzing van de Voordelta als beschermd natuurgebied in de Natuurbeschermingswet.

Deze minister heeft gevraagd, of wij het eens zijn met zijn voornemen – ik heb zijn brief althans niet louter als een aankondiging beschouwd – om het komend seizoen niet te komen met een meerjarenprogramma 1989-1993. Mijn fractie kan zich daar wel in vinden, mits het nationaal natuurbeleidsplan ons inderdaad dit najaar bereikt. Dan kunnen wij het daarin aangegeven beleid aan de toegezegde begrotingstoelichting toetsen.

Tevreden is mijn fractie geenszins. Natuurbehoud is, ondanks de inzet van velen, particuliere natuurbeschermingsorganisaties, vrijwilligers en de financiële steun van leden en donateurs, al dan niet daartoe gebracht door het inzetten van bevers, een verantwoordelijkheid van de overheid. Alle bestuurslagen hebben daarin een taak. De rijksoverheid behoort het vastgestelde beleid met de haar ter beschikking staande middelen ook uit te voeren. De economische groei mag er soms tijdelijk even uit zijn, maar het op natuurbehoud blijven bezuinigen, leidt tot een onomkeerbaar verlies aan natuurwaarden en dat is voor mijn fractie niet aanvaardbaar.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Ik wil een vraag stellen over de aanwijzing van de Voordelta op grond van de Natuurbeschermingswet. Ziet mevrouw Swildens ook mogelijkheden om de visserij daar verder te ontwikkelen, met name de mosselcultuur? De VVD-fractie is hiervan in ieder geval een groot voorstander en, naar ik altijd heb begrepen, ook de visserijwoordvoerder van de fractie van de PvdA. Hoe kijkt zij dus tegen de visserijbelangen aldaar aan?

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Woordvoerders van de PvdA zijn het nagenoeg altijd met elkaar eens. Hiermee is de vraag van de heer Te Veldhuis eigenlijk al beantwoord. Er is sprake van een integrale visie die uiteindelijk moet leiden tot een integraal beheersplan. Alle in het geding zijnde belangen zullen tegen elkaar worden afgewogen. De visserij hoort hier zeker bij. Naar mijn mening betekent dit niet dat je vooruitlopend op de totstandkoming van een beheersplan geen beschermende maatregelen zou kunnen nemen. De ongerustheid die ik afleid uit de woorden van de heer Te Veldhuis, lijkt mij ongegrond.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Ik ben blij dat de belangen van de visserij in de Voordelta u ook ter harte gaan.

□

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! De fractie van de VVD vindt dat het beleid voor natuur- en landschapsbescherming aan een aantal randvoorwaarden moet voldoen. Ik som die voorwaarden op en ik zal ze vervolgens toetsen aan de plannen van de regering.

1. Notoire natuurgebieden dienen te worden beschermd. Daarbij moet het vanouds bestaande particulier initiatief waar nodig verder worden gestimuleerd. Als dat initiatief onvoldoende blijkt te zijn, kan de overheid bijspringen door middel van beheersmaatregelen – ook financieel – of door middel van planologische en milieubeschermende maatregelen. Als het echt niet anders kan, dient de overheid gebieden aan te kopen. In dat geval moeten voldoende financiële middelen beschikbaar zijn, anders hebben wij het over papieren tijgers.

2. Als natuurgebieden worden aangekocht, moeten er financieel haalbare beheersplannen voor worden opgesteld om te voorkomen dat de aangekochte gebieden verloederen, verschralen of verarmen.

3. Er moet met kracht worden gestreefd naar uitbreiding van het Nederlandse bosareaal en daarvoor is structureel meer geld nodig.

4. De nog aanwezige natuurwaarden in wetlands moeten worden veilig gesteld. Daarbij moeten wij open oog houden voor de economische belangen, bij voorbeeld die van de visserij.

5. Internationale grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van natuurbescherming moet krachtiger worden gestimuleerd. Het voorstel van mijn fractievoorzitter, de heer Voorhoeve, voor aanstellen van een coördinerend EG-commissaris voor ruimtelijke ordening gaat overigens ook in die richting.

6. Wanneer maatregelen voor natuur- en landschapsbehoud leiden tot onevenredige schade voor toevallige eigenaren, bezitters of gebruikers van gronden in die beschermde gebieden, is een rechtvaardige schadeloosstelling door de beschermende overheid op haar plaats.

7. Er moet optimale aandacht worden besteed aan de relatie tussen milieu, ruimtelijke ordening, natuurbescherming, landbouw en landschapsbouw.

8. Er moet speciale aandacht worden besteed aan een efficiënte en effectieve aanpak van milieu- en natuurbedreigende vraagstukken zoals verzuring en overbemesting.

Onze eerste algemene conclusie ten aanzien van het meerjarenplan is dat aan een aantal wensen van de VVD-fractie tegemoet is gekomen. Daar zal ik dus niet verder op in gaan. Daarnaast moet echter worden vastgesteld dat het meerjarenplan niet steeds spoort met de visie van de fractie van de VVD. Ik zal deze constatering nader uitwerken.

Het meerjaren is nogal conservatief van aard. Het borduurt voort op de filosofie uit de jaren zeventig in die zin van: kopen, kopen en nog eens kopen. Het beheer van aangekochte gronden kan om budgettaire redenen vaak niet afdoende worden geregeld. Zelfs nu is er al sprake van een substantiële achterstand in het onderhoud. Wat heb je als maatschappij aan onvoldoende onderhouden terreinen? Bij aankoop moet de maatschappij twee keer kosten maken, een keer voor de koop en vervolgens voor het beheer, terwijl er nu al te weinig geld is voor het beheer. Het ontbreken van voldoende aandacht in het meerjarenprogramma voor dit aspect van het beheer vinden wij een manco. Dat leidt mij dan tot het eerste voorstel van de fractie van de VVD, namelijk om de beleidslijn voor aankoop fundamenteel bij te stellen naar de beleidslijn voor beheer van natuurterreinen. Op die manier kan er meer rendement worden behaald voor de natuurbescherming en geef je ook nog meer cachet aan de privatiseringsgedach-

te. Kortom, het omzetten van aankoopgelden in beheersgelden betekent potentieel een veel groter maatschappelijk resultaat voor de natuur- en landschapsbescherming en daar gaat het de fractie van de VVD om.

Mijnheer de Voorzitter! Directeur-generaal Van Zutphen, hier aan tafel, deed onlangs zelfs de suggestie om bestaande staatseigendommen te verkopen, zodat er meer beheersgelden voor natuur- en landschapsbehoud worden verkregen. Onder bepaalde voorwaarden, zoals beheersgaranties, past dat ook binnen de algemene visie van de VVD. Is de minister het met zijn hoge ambtenaar eens?

Dan kom ik bij mijn tweede analyse, namelijk dat het meerjarenprogramma nogal eens het karakter van een papieren nota heeft. De fractie van de VVD acht het ambitieniveau van het meerjarenprogramma namelijk wel erg hoog. Op papier worden heel ambitieuze plannen ontvouwd, maar anderzijds worden er onvoldoende financiële middelen beschikbaar gesteld om dat ogenschijnlijk mooie papieren beleid praktisch en geloofwaardig te kunnen effectueren. Is het beleid in het meerjarenprogramma niet vaak vooral een papieren beleid? Ik wil dat met drie voorbeelden onderstrepen.

In de eerste plaats noem ik de reservaatvorming ingevolge het beleid in het kader van de relatienota. Als wij het huidige tempo aanhouden, kan het reservaatsbeleid pas over ongeveer 37 jaar zijn voltooid. In de tweede plaats noem ik de beheersovereenkomsten ingevolge het beleid in het kader van de relatienota. Uitgaande van het huidige tempo betekent een en ander, dat wij ongeveer 24 jaar nodig hebben voor volledige realisatie van dat beleid. In de derde plaats noem ik de bergboerenregeling. Voortzetting van het huidige beleid in hetzelfde tempo betekent een realisatietermijn van ongeveer 20 jaar.

Daarom kom ik tot het tweede voorstel van de fractie van de VVD. Wij moeten het ambitieniveau en het aspiratieniveau van het beleid meer afstemmen op de financiële mogelijkheden of wij moeten het omgekeerde doen, dus de financiën in overeenstemming brengen met het beleid. Daarmee wordt voorkomen, dat ten onrechte onjuiste verwachtingen worden gewekt c.q. dat er impliciet structureel teleurstellingen worden ingebouwd. Is er wel geld genoeg, zeker als de wens wordt geuit voor een tweede tranche van 100.000 ha in het kader van het relatienotabeleid.

In dat verband is het overigens opvallend, dat wij voor dat beleid in het kader van de relatienota voor 1988 maar 9,6 mln. beschikbaar hebben, terwijl wij voor 1988 ten behoeve van subsidiëring van natuur- en milieu-organisaties via Landbouw en Visserij – 53 instellingen – ongeveer 34 mln. beschikbaar hebben. Dat is dus drie keer zo veel. Overigens is dat bedrag inclusief de beheersgelden, bij voorbeeld van de Vereniging tot behoud van natuurmonumenten. Desalniettemin moet toch de vraag worden gesteld of er een voldoende evenwicht is.

In navolging van een eerder gestelde vraag hierover, vraag ik de minister om niet te volstaan met zijn opgave die wij vanmorgen hebben ontvangen, gedateerd 27 mei 1988, maar om eens een breder totaaloverzicht te geven van alle gesubsidieerde instellingen en organisaties op het gebied van natuur en milieu. Kan hij ons ook een overzicht verschaffen van alle bedragen die worden uitgegeven door het Rijk – door alle ministeries – door de provincies en door de gemeenten? Kan hij ons ook inzicht verschaffen in de bestedingsdoeleinden? Wat wordt er bij voorbeeld uitgegeven aan beschermingswerk, aan natuurproduktie en aan natuureducatie? Maar ik zou ook willen weten wat er aan papieren werk wordt uitgegeven. Dan doel ik op commentaren, rapporten, nota's, bezwaren, beroepen etc. Ik vraag dus om een voorlopige inventarisatie.

Uit de brief van de minister die wij vanmorgen hebben ontvangen, heb ik begrepen dat wij die inventarisatie krijgen bij indiening van het natuurbeleidsplan. Als wij die hebben ontvangen kan er een serieuze discussie worden gevoerd en kan er beraad plaatsvinden over de verhouding tussen het feitelijke beschermingswerk, dus het materiële werk en het andere meer immateriële werk. Dan kunnen wij beoordelen of er wat dat betreft voldoende evenwicht is en of er wellicht sprake is van overlappingen van werk dat door het ministerie wordt gedaan en werk dat door organisaties wordt gedaan danwel van overlappingen van werk tussen organisaties onderling. Wij kunnen de efficiency, de effectiviteit en de eventuele mogelijkheden of noodzakelijkheden tot bijstellingen bezien. Er moet geen misverstand over bestaan dat ook de fractie van de VVD erkent dat milieugroepen wel degelijk een groot maatschappelijk nut hebben. Dat hebben zij ook bewezen. Ik meen echter dat wij de zaken met elkaar eens duidelijk op een rij moeten zetten, omdat de financiële middelen krap zijn.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb nog een ander voorstel met betrekking tot het relatienotabeleid. Ook bij dit beleid zou meer het accent moeten worden gelegd bij beheer in plaats van bij aankoop van gebieden. Ook hier zou het beschermingsrendement wel eens groter kunnen zijn bij beheer dan bij aankoop.

In beheersovereenkomsten met betrekking tot de relatienotagebieden worden boeren in het algemeen alleen vergoedingen gegeven als zij zich onthouden van bepaalde agrarische activiteiten. Ook anderen hebben al gezegd dat dit een vrij passieve benadering is. Zou men niet ook mogelijkheden moeten bieden voor een meer actieve benadering? In deze overeenkomsten zou men meer moeten experimenteren met betalingen voor natuurproduktie in plaats van voor het achterwege laten van activiteiten. De voordelen van zo'n actieve benadering zijn onder andere de volgende: stimulering van de ondernemer, terugtredende overheid, doelmatiger besteding van overheidsmiddelen, meer natuurgaranties en meer milieurendement. De notitie hierover hebben wij vanochtend ontvangen en dus nog niet goed kunnen bestuderen. Echter, ik vind er bij vlugge lezing een tamelijk negatieve teneur in. Ik ben het met mevrouw Swildens eens – hier zitten VVD en PvdA op één lijn – dat die teneur te negatief is. Mijn verzoek aan de minister is dan ook, op zijn minst een aantal proefnemingen te doen om de voordelen van dit systeem tot hun recht te laten komen. Ik denk daarbij niet alleen aan een alternatief, in plaats van beheersovereenkomsten, maar meer aan een vergroting van de keuzemogelijkheden. Geef deze ontwikkeling nu eens het voordeel en niet het nadeel van de twijfel. Voorzitter! Het vierde voorstel van mijn fractie is dus: het relatienotabeleid moet via praktijkproeven worden onderzocht op nieuwe mogelijkheden voor natuurproduktie door boeren.

Daarmee kom ik bij mijn derde analyse. Het meerjarenplan is naar ons oordeel financieel onvoldoende uitgewerkt. Het plan bevat nogal wat verborgen beleidskosten en mogelijke beleidsschade voor derden zonder dat er financiële compensatie wordt geboden. Immers, verschillende rijksmaatregelen met betrekking tot natuur- en landschapsbescherming hebben indirect een duidelijke invloed op en schaduwwerking voor het beleid van lagere overheden. Zij beperken impliciet het gebruik van onroerend goed door particulieren. Ik noem dit de stille kracht of stille dwang van die beperkende rijksmaatregelen zonder dat het Rijk voor aantoonbare schade boter bij de vis geeft. Ik kom daarom met een vijfde voorstel. Als de minister door op zichzelf aanvaardbare beschermingsmaatregelen de gebruiksmogelijkheden van onroerend goed voor particulieren beperkt, zonder dat hij tegelijkertijd financiële compensatie biedt door bij voorbeeld beheersvergoedingen of aankoop, zou hij bereid moeten zijn, aantoonbare schade te vergoeden. Het betreft hier de zogenaamde schaduwschade. Dit kan gebeuren op dezelfde basis en onder dezelfde voorwaarden als bij artikel 49 van de WRO het geval is waar het om gemeentelijke bestemmingsplannen gaat. De fractie van de VVD vindt het niet billijk, toevallige eigenaren/bezitters of gebruikers van op zichzelf beschermenswaardige gronden eenzijdig voor de kosten of de schade te laten opdraaien als zij een algemeen beschermingsbelang moeten dienen. Een dergelijke procedure heeft de minister overigens ook vastgelegd in de Wet op de bodembescherming voor boeren die in beschermde gebieden worden beperkt bij het uitrijden van mest.

De heer **Esselink** (CDA): In de Wet op de bodembescherming gaat het over onevenredige schade. Is het de bedoeling van uw opmerking dat het functioneren van het genoemde artikel 49 van de WRO zodanig zou worden uitgebreid dat aan het begrip "onevenredige schade" een veel royalere uitleg zou worden gegeven dan tot nu toe is gedaan? Is dat de essentie van uw opmerking?

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Die essentie is dat, waar artikel 49 van de WRO voor beperkende bepalingen van gemeentelijke bestemmingsplannen een schadevergoedingsregeling kent, wij die ook zouden moeten invoeren voor provinciale streekplannen danwel voor rijksplannen waar het gaat om vergelijkbare schadegevallen, overigens mèt inachtneming van alle condities die in artikel 49 WRO zijn vermeld: onevenredig, niet op andere wijzen verzekerd, naar billijkheid te bepalen enz.

De heer **Esselink** (CDA): Mijnheer de Voorzitter! De burger is in het kader van de ruimtelijke ordening slechts aan het bestemmingsplan gebonden en niet aan het streekplan of de structuurschema's. Als het goed is, vinden de streekplannen en structuurschema's hun neerslag in bestemmingsplannen. Artikel 49 komt dus alleen maar via die weg tot gelding. Vandaar dat ik mijn vraag herhaal: moet het begrip "onevenredige schade" van artikel 49 royaler worden uitgelegd? Anders kan ik de woorden van de heer Te Veldhuis niet begrijpen.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Als door maatregelen van Rijk of provincie – welke maatregel dan ook – aantoonbare schade wordt geleden, voor zover dat niet in een bestemmingsplan is vertaald, zouden Rijk en provincies naar mijn mening op vergelijkbare basis als gemeenten in het kader van het bestemmingsplan open moeten staan voor schadeclaims. Ik geef een voorbeeld. Voor Winterswijk-oost is momenteel een bestemmingsplan in voorbereiding. De gemeente overweegt de relatienotagebieden, die door de minister in overleg met het provinciaal bestuur van Gelderland zijn aangewezen, daarin integraal op te nemen. Als dat gebeurt, geldt artikel 49. Dan moet de gemeente in principe voor een schadeclaim open staan. Er doen zich echter ook gevallen voor waarin sprake is van een provinciale of landelijke gebiedsaanwijzing met vergelijkbare beperkingen als in bestemmingsplannen. In dit verband kan ook het structuurschema natuur en landschap worden genoemd. Daarin zijn alleen al voor bij voorbeeld Texel 13 bestemmingen aangegeven. Als aangetoond kan worden dat door die aanwijzing schade wordt geleden, zou de rijksoverheid open moeten staan voor schadeclaims op vergelijkbare basis als de gemeente bij een gemeentelijk bestemmingsplan.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Ik wijs de heer Te Veldhuis erop dat in een aantal wetten, die rechtstreeks de belangen van burgers raken, ook geen schadevergoedingsregeling is opgenomen. Ik denk aan de wet die de bescherming van stads- en dorpsgezichten regelt. Dat kan betekenen dat je, als je in in een rustiek stolpje woont, geen dakkapel mag plaatsen. Daardoor kan het huis in waarde dalen. Is de heer Te Veldhuis van mening, dat in dat geval schade moet worden vergoed?

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Mevrouw Swildens moet onderscheid maken tussen een algemene wettelijke regeling, die betrekking heeft op iedereen, en de aanwijzing van concrete gebieden waarbij slechts enkele personen zijn betrokken. In een streekplan helaas heel vaak een soort super-bestemmingsplan, worden aanwijzingen gegeven met betrekking tot het gebruik van een gebied. Zelfs in het structuurschema natuur en landschap worden vele aanwijzingen gegeven. Ik noemde al Texel, maar je kunt er ook Vlieland bij halen. Bijna heel Nederland is trouwens aan de orde, want de kaart bij dat structuurschema kleurt bijna geheel Nederland in! Voor heel nauwkeurig afgebakende gebieden – het gaat bijna per hectare! – wordt aangegeven wat wel en niet mag. Het is welhaast te vergelijken met aanwijzingen ingevolge een bestemmingsplan. Dat is dus iets anders dan een algemene wettelijke regeling.

Mijnheer de Voorzitter! Behalve de vijf voorstellen die ik al heb gedaan, zou ik nog een tweetal aanvullende voorstellen willen doen om te proberen, het rendement van natuur- en landschapsbescherming te vergroten. Mijn eerste voorstel betreft natuursponsoring. Het bedrijf Heinz heeft in Cornwall de zogeheten Cape Cornwall opgekocht en vervolgens geschonken aan de National Trust, die dat verder moet beheren. Daarvoor kreeg die instelling zelfs nog beheersgelden. Mijn vraag is, nu wij in Nederland dit soort van sponsoring toch ook zien op het gebied van kunst, op het gebied van sport, op het gebied van monumentenbescherming en zelfs bij tv-programma's, of wij niet moeten proberen om dat bedrijfsleven verder te interesseren voor sponsoring van natuur- en landschapsbescherming. Wil de minister daar actief op

inspelen? Als het in het buitenland kan, waarom zou het dan in Nederland niet kunnen? Vele levensverzekeringsmaatschappijen beleggen zelfs al om financiële redenen in landgoederen. Waarom zouden wij niet proberen daarvoor een prachtige public-private-partnership op te zetten, waarin bij voorbeeld de overheid kan meedoen met beheersgelden? Een dergelijke samenbundeling van krachten zal wellicht leiden tot meer rendement voor natuur- en landschapsbescherming. Mijn dringende beroep op de minister is, op dit punt wat meer activiteiten te ontplooien en in te spelen op voorbeelden die wij inmiddels uit de praktijk hebben.

Voor mijn tweede aanvullende voorstel herinner ik aan hetgeen mijn fractievoorzitter, de heer Voorhoeve, tijdens het debat over het zogenaamde paaspakket heeft voorgesteld. Hij heeft namelijk voorgesteld om bij verkoop van 15.000 à 20.000 woningwetwoningen met een geschatte opbrengst van een half miljard per jaar, een deel van die opbrengst – hij noemde structureel 35 mln. per jaar – aan te wenden voor stimulering van de bosbouw. Dat zou een aantrekkelijke, goede zweepslag kunnen zijn voor het verder ontwikkelen van de bosbouw. Wil de minister zich in de ministerraad voor dit punt hard maken, nu minister-president Lubbers eigenlijk tamelijk positief op die suggestie van Voorhoeve heeft gereageerd?

Mijn vierde analyse betreft de averechtse werking van de ecologische richtlijn. Door de toepassing van die ecologische richtlijn bij de Hinderwet voelen een aantal boeren zich nogal bedreigd. Door de werking van die ecologische richtlijn houdt de aanwezigheid tot 500 meter in de omtrek van bomen, bosjes, hout, opstanden en dergelijke bijna altijd een beperking in van de gebruiksmogelijkheden van hun hinderwetplichtige inrichting. Die bomen leiden namelijk tot extra zware eisen in de hinderwetvergunningen. Het gevolg is dat de boeren minder geneigd zullen zijn om te investeren in vervangend groen, omdat zij daardoor alleen maar problemen kunnen verwachten bij hun eigenlijke taakuitoefening. Het gebeurt ook dat zij op andere plaatsen herplanten dan waar gekapt is. Het gevolg daarvan kan zijn een aantasting, stille afbraak, verschraling of verpaupering van de fraaie landschappen, met name van de coulissenlandschappen. Voorbeelden in Brabant kan ik de minister geven. Met andere woorden: de ecologische richtlijn die op zichzelf positief bedoeld is, namelijk om groen te beschermen, kan in diverse gevallen averechts werken. Zij doet dat nu al. Daardoor zou op termijn wel eens veel landschappelijk, waardevol groen kunnen verdwijnen. Dat zou buitengewoon jammer zijn. Mijn volgende voorstel aan de minister is daarom om die ecologische richtlijn in die zin te versoepelen dat wij het waardevolle en prachtige dat wij hebben, inderdaad houden en dat wij niet door zo'n richtlijn veel gaan verliezen. De als beschermingsmaatregel bedoelde ecologische richtlijn lijkt momenteel de kans in zich te dragen dat veel mooie landschappen weer worden afgebroken. Dat moet toch niet gebeuren.

Ik wil nog twee punten aan de orde stellen. In de eerste plaats wil ik nog iets zeggen over het nationaal landschap Veluwe. Het provinciaal bestuur van Gelderland is bezig om een nationaal landschap Veluwe tot stand te brengen op basis van zogenaamde integrale deelplannen. Daarbij zin diverse instanties betrokken die hun instemming betuigen met dat provinciale initiatief. Denk aan de landbouw, aan landgoedeigenaren, gemeentebesturen, natuur- en milieu-organisaties enzovoort. Kortom, dit is een prima initiatief op decentraal niveau dat brede steun geniet aan de basis. Mij bereiken nu signalen dat op rijksniveau, buiten die gedecentraliseerde aanpak om, initiatieven worden genomen om te komen tot een groot nationaal park zuidelijke Veluwe. Zijn die signalen juist en zo ja, waarom doorkruist het Rijk dan die decentrale aanpak? Kan het Rijk het beter? En wat is er dan beter in dat plan van het Rijk, vergeleken met dat van de provincie? Wat ontbreekt eventueel in die aanpak van onderop, die toch al brede maatschappelijke steun heeft ondervonden? Wordt een gedecentraliseerde aanpak op deze manier niet onnodig gefrustreerd, met mogelijke negatieve precedentvorming voor andere initiatieven al dan niet in Gelderland? Is de minister ertoe bereid, als de signalen juist zijn, stappen bij zijn diensten te zetten om decentrale initiatieven juist te stimuleren in plaats van te doorkruisen, zijn mensen dus terughoudend te laten zijn met rijksacties, als de zaak decentraal goed loopt, en ieder geval de provincie Gelderland haar eigen plannen te laten afmaken?

Mijn laatste punt is heel actueel in een gedeelte van Nederland en betreft de distels in het Markizaat. Vanmorgen heb ik in het blad van de Zuidelijke Landbouwmaatschappij gelezen dat de minister daar de vorige week op bezoek is geweest. De minister weet dat ik hem eerder schriftelijke vragen hierover heb gesteld, waarop hij vrij terughoudend heeft geantwoord. Het probleem is duidelijk. Een aantal landbouwers rond het markizaat kan bepaalde gewassen nog nauwelijks telen, omdat de distels niet meer zijn te bestrijden. Hierdoor lijden deze boeren schade. Het rondvliegende zaadpluis, dat zich soms metersdik ophoogt, dringt letterlijk diep door in het huiselijke leven van de mensen in die buurt. Over leefbaarheid gesproken! De praktijk vraagt om afdoende maatregelen en niet om eindeloos heen en weer discussiëren. Er zijn grenzen en nood breekt wet. Het siert de minister, als hij hiervoor eens de zijde van de boeren kiest. Ik herhaal het pleidooi uit mijn schriftelijke vragen: minister, doe hier iets aan; dit is echt een maatschappelijk probleem.

□

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Het is bijna niet te geloven dat het vandaag echt mag gebeuren. Na een drietal keren uitstel van dit debat is het vandaag zover. Wij konden voor 14 maart jongstleden nog opmerken dat het uitstel werd veroorzaakt door de buitenlandse agrarische verplichtingen van de minister, maar op 14 maart was het uitstel nodig ter voorkoming van een kabinetscrisis. Toch geeft deze gang van zaken onzes inziens een indicatie van de positie van dit beleidsonderdeel binnen het ministerie.

Juist in een periode waarin de ontwikkelingen in het landelijke gebied in een stroomversnelling geraken, mogen wij van de minister maximale aandacht en affiniteit voor deze beleidssector eisen. Wij mogen hopen dat de minister in de resterende kabinetsperiode ondanks zijn uiterst belangrijke EG-activiteiten extra aandacht aan natuur, recreatie en landschap geeft, opdat wij niet behoeven te pleiten voor een afzonderlijk staatssecretariaat voor deze beleidssector.

Het blijkt dat de minister herhaal-

delijk niet of sterk vertraagd toekomt aan besluitvorming in de sector die wij vandaag bespreken. Voorbeelden hiervan zijn de volgende. Over de Groote Peel werd ons pas drie dagen voor de oorspronkelijke uitgebreide commissievergadering een standpunt kenbaar gemaakt. Wanneer verschijnt de notitie over de ganzenjacht? Deze is het vorige jaar al toegezegd.

Minister **Braks**: Ik kan meteen antwoorden. Het probleem van de lokganzen is eerder opgelost dan u verwacht had.

De heer **Eisma** (D66): Er zijn uitzonderingen, Voorzitter. Ik ben zeer tevreden over de lokganzen, zoals de minister weet, maar ik heb het nu over de notitie over de ganzenjacht, die ons het vorige jaar is toegezegd, maar nog steeds niet is verschenen. Wanneer verschijnt deze?

De nota Natuur- en milieu-educatie, die wij vanmorgen hebben besproken, is ook zo'n voorbeeld. Deze is minstens drie maanden later uitgebracht dan beloofd.

Minister **Braks**: Aan wie zou de vertraging gelegen hebben, denkt u?

De heer **Eisma** (D66): Dit mag de minister straks zelf uitleggen, Voorzitter. Ik noem nog als voorbeeld de bezuinigingsvoorstellen voor particuliere natuur- en milieu-organisaties, die vijf dagen voor de oorspronkelijke uitgebreide commissievergadering zijn uitgebracht. Deze voorbeelden geven aan dat het allemaal erg laat of helemaal niet gebeurt. Is het overigens inmiddels al bekend hoe het bedrag van f 350.000 dat op de bezuinigingen in mindering werd gebracht, binnen de begroting wordt gecompenseerd?

Tijdens het mondeling overleg van eind maart werd ons een drietal notities en brieven toegezegd, onder meer over de natuurproduktiebetaling in de beheersovereenkomsten. Deze hebben wij vanmorgen gekregen en daarom ga ik er vandaag niet uitgebreid op in. Ik vind het niet gepast om zowel over die drie onderwerpen die in die brieven staan, vandaag een debat te hebben. Ik zou willen bepleiten om dit in een afzonderlijk mondeling overleg te doen. Dan kunnen wij daarop zo nodig, door middel van het plaatsen van het verslag op de agenda, in de vorm van een motie terugkomen.

Ik ga er wel van uit – dat constateer ik nu ook hier – dat het idee van deze natuurproduktiebetaling in de beheersovereenkomsten in dit stadium de steun heeft van Partij van de Arbeid en VVD. Dat heb ik zoëven gehoord en dat verheugt mij. Ik vind ook dat de minister heel enthousiast en actief moet zorgen dat de zaken die door iedereen geconstateerd worden – die nog niet opgelost zijn, niet in de laatste plaats door de onderzoeksgroep milieubiologie van de Rijksuniversiteit te Leiden – samen met het ministerie voortvarend worden aangepakt, om te kijken of daardoor wellicht een nieuwe categorie boeren enthousiast kan worden gemaakt voor de beheersovereenkomsten. Want als je nu eens kijkt naar het relatienotabeleid van de afgelopen periode, dan zijn de resultaten daarvan toch zeer bedroevend te noemen. Ik overhandig de minister hierbij dit overzichtje. Daarop kan hij zien hoe geweldig miniem het allemaal is. Van de totale oppervlakte grasland in Nederland valt slechts 0,3% onder een beheersgebied en van die 0,3% is er voor slechts 25% een beheersovereenkomst gesloten. Natuurlijk, de aanstaande vereenvoudiging van het relatienotabeleid kan het tempo vergroten, maar op termijn kan wellicht de in te voeren natuurproduktiebetaling ertoe bijdragen om het proces te versnellen. Gaarne een voorlopige reactie van de minister hierop, waarbij ik de aanduiding "voorlopig" beklemtoon, omdat wij er later op terug willen komen.

Voorzitter! Het gaat niet goed met het natuur- en landschapsbehoud. Op papier is er een verschuiving te constateren naar meer aandacht voor natuur en landschap en op papier staat ons nog veel meer te wachten, met name het nationaal natuurbeleidsplan en de structuurnota landbouw. Maar naast papier is menskracht, armslag en besluitvorming nodig en daar ontbreekt het aan. De besluitvorming die dan nog tot stand komt, werkt vaak verzwakkend op natuur en landschap. Ik noem de volgende zaken: halvering van de beheerssubsidies voor bossen, de steeds maar minder wordende middelen om relatienota-reservaatsgronden aan te kopen, geen middelen meer voor nationale landschappen, afschaffing van de natuurbijdrageregeling, nog slechts 1 mln. voor de aankoop van natuurgebieden, bezuinigingen op arbeidsplaatsen van particuliere terreinbeherende organisaties, bezuinigingen op particuliere natuur- en milieubeschermingsorganisaties, wegvallen van de bijdrageregeling voor natuurtechnisch bosbeheer en vanaf 1990 het zogenaamde leningsartikel op PM gesteld, waardoor voor de verwerving van natuurterreinen door particuliere terreinbeherende organisaties, gezien de koppeling daaraan van de provinciale bijdrage, bijna 40 mln. minder beschikbaar komt. Voeg daarbij dan de permanente inkrimping en de reorganisatie van het overheidsapparaat en de conclusie is onafwendbaar, dat het niet goed gaat met dit beleidsonderdeel van het ministerie.

Voorzitter! Na het mondeling overleg van eind maart hebben wij ons moeten neerleggen bij de meerderheid van de Tweede-Kamercommissie die de minister toestaat, de Natuurbeschermingswet alleen op het natuurgebied de Groote Peel toe te passen, terwijl de drainages in het omringende landbouwgebied de waterstand in het natuurgebied ons inziens nadelig beïnvloeden. De minister zou, zo heeft hij toen gezegd, door voorlichting willen bereiken dat boeren vrijwillig afzien van drainage, omdat de kosten daarvan hoger zijn dan de winst. Het lijkt ons dat die voorlichting niet wordt gegeven, dan wel dat de gegeven voorlichting niet aanslaat. De drainages, egaliseringen, slotengraverij etc. gaan maar door. Ik zal niet alle voorbeelden geven; die zijn de minister bij brief van de natuur- en milieubeschermigsorganisaties gegeven.

Ik wil nog wel zeggen dat nu al een vijftal agrariërs in de zeer nabije toekomst van plan zijn, nog niet optimaal ontwaterde percelen nabij de Groote Peel te gaan draineren om maatregelen van hoger hand voor te zijn. De betrokken agrariërs zouden niet geïnteresseerd zijn in de rentabiliteit, maar het gaat hen erom "de milieumannen voor te zijn", zo is ons meegedeeld. Hoe is deze informatie te rijmen met de verwachting van de minister, dat drainage en beregening niet sterk meer zullen toenemen, zoals hij ons tijdens het laatste mondelinge overleg zei? Zouden deze ontwikkelingen niet een heroverweging van het besluit van 11 maart moeten betekenen om derhalve alsnog de landbouwgrond

onder de werking van de Natuurbeschermingswet te brengen? Wanneer zullen de eigendommen van de gemeente Asten en van particulieren in de Groote Peel als beschermd natuurmonument en de eigendommen van de Staat in de Groote Peel als natuurmonument worden aangewezen? D66 is bevreesd dat door de sterke personeelsreductie op het ministerie de capaciteit van het ambtenarenapparaat een snelle en effectieve toepassing van de Natuurbeschermingswet onmogelijk maakt. Wij komen daarop later nog terug.

Ten einde de hydrologische situatie in de Groote Peel te verbeteren, is de minister van plan een aantal technische maatregelen te nemen. Heeft de nadere uitwerking van deze maatregelen reeds plaatsgevonden? Is daarbij een andere locatie dan in de Kalispeel van een waterbassin van 25 hectare overwogen, omdat op deze locatie immers een ernstige rustverstoring van de kraanvogels zal plaatsvinden?

Er zijn sinds 1979 nog maar vijf gebieden aangemeld onder de EG-Vogelrichtlijn, en dat terwijl de EG de lidstaten in 1979 verzocht heeft, binnen twee jaar de daarvoor in aanmerking komende gebieden aan te wijzen. De Waddenzee hoort daar helaas nog steeds niet bij. Ik zou daarom van de minister een reactie willen vernemen op mijn verzoek, de Waddenzee onder de EG-Vogelrichtlijn aan te melden, met uitzondering van het grensgebied vallend onder het Eems/Dollard-verdrag. Als het antwoord van de minister positief is, verneem ik graag wanneer dit zal gebeuren.

Ook de Oostvaardersplassen zullen onder de Vogelrichtlijn moeten worden gebracht en te zamen met de Lepelaarsplassen als wetland moeten worden aangemeld. De tussenliggende verbindingszone zal wat inrichting en beheer betreft speciale aandacht behoeven. Wanneer zal de aanmelding plaatsvinden en op welke wijze wordt aan de verbindingszone aandacht geschonken?

De minister is van plan jaarlijks tien à twintig objecten onder de Natuurbeschermingswet te brengen. Afgelopen zaterdag op de algemene ledenvergadering van de Vereniging tot behoud van de Waddenzee heb ik de minister bij monde van de heer Pieters horen meedelen, dat de regering denkt aan uitbreiding van het toepassingsbeleid van de Natuurbeschermingswet in het Waddenzeegebied. Hoe denkt de minister dit op een redelijke termijn te realiseren, als wij constateren dat als gevolg van de 15%-afslankingsoperatie nog slechts enkele personen binnen de NMF-directie belast zijn met de Natuurbeschermingswet? In dit verband noem ik nogmaals de Groote Peel, die ook met spoed onder de werking van de Natuurbeschermingswet moet worden gebracht.

Wanneer wordt de herziene Natuurbeschermingswet als vooront-werp naar de adviesinstanties gestuurd en wanneer mogen wij deze wet verwachten?

Uit de voorbeelden blijkt, Voorzitter, dat de aanwijzingen onder de Natuurbeschermingswet, de wetlandgebieden en de Vogelrichtlijn sterk vertraagd worden. Dat is slecht voor de betrokken natuurgebieden en schaadt ook ons internationaal aanzien. Erkent de minister deze problematiek en wat is hij van plan daaraan te doen?

Er kan helaas te weinig worden gerealiseerd op het gebied van natuur en landschap. De rek, zowel financieel als qua menskracht op het ministerie, is eruit. Een wending in het beleid kan het dit jaar te verschijnen natuurbeleidsplan betekenen. Daarin moeten de financiële middelen worden aangegeven die nodig zijn om de gewenste doelstellingen te bereiken. Zonder financiële inspanning hebben nieuwe plannen geen zin. Wij hopen dat de minister zich daarvoor sterk zal maken.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! Met belangstelling heeft mijn fractie kennis genomen van het meerjarenprogramma natuur- en landschapsbehoud. Reeds eerder is er een meerjarenprogramma in deze sector verschenen. Die twee programma's lijken op elkaar, alleen – dat is niet van belang ontbloot – zijn enkele bedragen lager geraamd. Of desondanks kan worden geconcludeerd, dat natuur- en landschapsbehoud een ruime plaats blijft innemen in het beleid van de minister, zoals hij stelt, zal dus nog maar moeten blijken. Behoud van waardevolle natuur- en landschapsgebieden vindt mijn fractie een heel belangrijke zaak. Wij zijn dan ook niet zonder zorgen als het gaat over de ontwikkeling van en de ontwikkelingen in deze sector in relatie tot de daarvoor beschikbaar gestelde en beschikbaar komende middelen. Er zijn enkele aanleidingen en aanwijzingen voor onze bezorgheid. Over enkele daarvan werd in het mondeling overleg van 24 maart 1988 reeds gesproken toen de hoofdlijnen van het relatienotabeleid werden besproken. Die discussie behoeft hier natuurlijk niet te worden overgedaan. Ik geef deze voorbeelden slechts om te adstrueren, waarop onze zorg is gebaseerd.

Dit jaar is voor 20 objecten een plan in voorbereiding. In het verleden waren dat er 10. Ondanks de stijging in aantal objecten, wordt een verlaging van de beheerskosten van bijna 5 mln. ten opzichte van het vorige programma voorgesteld. Juist het beheer echter moet veilig worden gesteld en prioriteit krijgen.

Een ander opmerkelijk gegeven vormt het zogenaamde leningenartikel dat als structurele begrotingspost dreigt te verdwijnen. Vanaf 1990 is het een PM-post. Het "teloorgaan" van deze post lijkt een teruggang van de aankoop van natuurgebieden door particuliere organisaties tot ongeveer te helft in te gaan houden.

Uit deze twee voorbeelden blijkt, dat de financiële basis voor het programma minder stevig is dan moet en mag worden verondersteld. Ik wil dan ook graag van de minister een nadere onderbouwing van het beleid zien. Natuurlijk zal in dezen het natuurbeleidsplan dat dit najaar wordt uitgebracht, een rol spelen. Ook de begrotingen voor 1989 en 1990 – ik zeg dit nadrukkelijk – zullen een rol spelen en de behandeling van de begroting van 1989 is natuurlijk eerder aan snee.

Voorzitter! Het beheer van de heide staat in de belangstelling. Hierover staat geen aparte paragraaf in het programma. Dit beheer is verweven met het natuur- en landschapsonderhoud. Toch wil ik voor dit punt expliciet aandacht vragen. Regelmatig verschijnen berichten die niet van opwekkende aard zijn. Door vergrassing en wintersterfte is de teneur doorgaans somber. Voor die somberheid is mijns inziens maar ten dele plaats. Al drie jaar heeft men ervaring opgedaan met het plaggen van de heide. Experimenten hebben geleid tot goede strategieën en tot goede mechanische hulpmiddelen. Als voldoende middelen beschikbaar zijn, kan de vergrassing tegengegaan

worden. Daarbij moet één zaak wel duidelijk worden: wat wil de minister met de heide in de nabije toekomst? Wat is zijn beleid op dit punt? Kan de minister daarover duidelijkheid verschaffen?

Het antwoord op vraag 26 laat zien hoe beperkt de middelen voor dit beleidsonderdeeltje zijn. De gezamenlijke heidebeheerders willen jaarlijks 320 hectare laten plaggen. Ik neem aan dat plaggen niet goed kan worden uitgesteld. Door 320 hectare heide te plaggen, wordt de achterstand die er, helaas, in behoorlijke mate is, geleidelijk weggewerkt. Te betreuren is, dat er maar voor 100 tot 130 hectare financiële middelen beschikbaar zijn. Lettend op het voornemen van de minister om impulsen te geven aan de openluchtrecreatie en het toerisme – dit komt tot uitdrukking in de budgetten die gereserveerd zijn voor nieuw bos – vraag ik hem of hij niet met ons van mening is, dat ook de heidevelden evengoed van grote waarde zijn voor ons landschap. Deelt hij niet de zorg, dat waardevolle heidevelden door vergrassing verdwijnen en onherstelbare schade lijden.

Welke beheersmaatregelen denkt de minister te nemen om verdere achteruitgang van de heidevelden te voorkomen en welke om te komen tot herstel van de heidevelden? Welke budgetten wil de minister beschikbaar stellen boven de reeds geraamde? Ik vraag dit in verband met de continuïteit in de bedrijfstak die zich met heideonderhoud bezighoudt en in verband met de billijke rentabiliteitsvraag op een investering. Hoever staat het met de voorbereiding van een landelijk heideplan? Met de beroepsgroep is overeengekomen dat dit zou verschijnen. Wanneer kan de minister dit plan definitief aanbieden?

Voorzitter! In een aantal situaties wordt er op grond van natuurwetenschappelijke overwegingen naar gestreefd om wegen aan de openbaarheid te onttrekken. Dat kan heel goed zijn. In bepaalde gevallen zijn dat wegen door reservaatgebieden. Daardoor vervalt een openbare voorziening voor de boer en voor recreatief medegebruik. Kan de minister meedelen hoe dit proces verloopt? Wil hij in zijn antwoord de positie van de gemeentebesturen aangeven? Voor wie zijn de lasten nadat een weg aan de openbaarheid is onttrokken? Ten slotte: zijn er lacunes in de wetgeving op dit punt?

Ten aanzien van het plan-Ooyevaar heb ik mevrouw Swildens een aanhankelijksheidsbetuiging van deze minister horen vragen. Nu heeft het plan zonder meer aantrekkelijke kanten. Geen misverstand daarover! Mij bereikte echter van betrokkenen uit de regio Rhenen/Wageningen een noodkreet. Een agrariër zou grote moeite krijgen met het voeren van een normale, renderende bedrijfsvoering. Daarom krijg ik graag een genuanceerd oordeel van de minister over deze zaak.

Ik sluit mij ten slotte aan bij de vraag naar de voortgang in het wetgevingsprogramma. Ik doel in de context van dit agenda-onderdeel op bij voorbeeld de Pachtwet en de Wet op de openluchtrecreatie die straks aan de orde zal zijn. Verlangens ten aanzien van de laatste wet kan ik nu natuurlijk nog niet "wegsluizen".

De **Voorzitter**: Hiermee is een eind gekomen aan de eerste termijn van de zijde van de Kamer. De Kamer zelf heeft zich enige beperkingen opgelegd ten aanzien van de spreektijd. Die beperking geldt voor de minister niet. Toch wil ik een beroep op hem doen en hem vragen zich, waar dat mogelijk is, enigszins te matigen.

□

Minister **Braks**: Voorzitter! Aan dat beroep wil ik graag voldoen. Ik wil er echter op wijzen, dat het aantal feitelijke vragen nogal fors is. Wij hadden voorzien om deze vergadering op 13 maart te houden. Wij hebben toen echter een mondeling overleg gehad op 24 maart. Veel van de zaken die vandaag aan de orde zijn gesteld, zijn toen ook aan de orde geweest. Ik hoop dat ik, direct reagerend, voldoende selectief kan zijn om aan uw wens te voldoen.

In antwoord op een opmerking van de heer Esselink wijs ik erop dat de portefeuille van natuur en landschap in combinatie met die van landbouw, landinrichting en openluchtrecreatie goede kansen biedt en tegelijkertijd een uitdaging vormt om een geïntegreerd beleid voor het landelijk gebied ten uitvoer te brengen. Ik voel mij daar, in tegenstelling tot hetgeen mevrouw Swildens en meer direct nog de heer Eisma gezegd hebben, bepaald niet ongemakkelijk bij. Integendeel. Ik herhaal nog maar een keer, mijnheer Eisma, wat ik straks heb gezegd: het zal op dit punt uitermate moeilijk zijn om D66 helemaal tegemoet te komen; u zult dan ook moeten leven met enige teleurstelling.

De heer **Eisma** (D66): Dat is het politieke leven.

Minister **Braks**: Inderdaad, maar ik stel het toch even vast, omdat het hier om een belangrijk proces gaat waarbij veel belangen tegen elkaar moeten worden afgewogen. Dat geldt zeker in een dichtbevolkt land als Nedeland met zijn vele functies. Dat betekent dat vaak een compromis moet worden gesloten waarbij hoe dan ook volledige of partiële concessies moeten worden gedaan. Er zal dan ook altijd reden tot ontevredenheid blijven.

Ik neem afstand van de suggestie dat ik persoonlijk, gelet op de breedte en de relevantie van bepaalde onderdelen van mijn portefeuille, niet toekom aan het onderhavige onderdeel. Persoonlijk geef ik daar hoge prioriteit aan. Het is dan ook bij wijze van uitzondering geweest dat wij vorige keer de UCV moesten uitstellen, overigens op grond van nationale besluitvorming. Dat wil niet zeggen dat ik het niet betreur dat ik deze keer een paar brieven erg laat heb verstuurd. Dat is straks aan de orde geweest. Ik beschouw dat toch een beetje als een slordigheid van onze kant. Ik wil dat zeker niet als een structureel element zien, maar vanmorgen pas brieven versturen was wat laat.

De heer **Eisma** (D66): Ik wil wel aantekenen dat twee maanden geleden precies hetzelfde gebeurde.

Minister **Braks**: Ja, maar u heeft soms ook vragen gesteld die nog nauwelijks in de maatschappij leven. En dan moet ik ze eergisteren al beantwoord hebben. U moet er ook voorzichtig mee zijn om zo'n sfeertje op te roepen.

De heer **Eisma** (D66) Ik ben wel dankbaar voor die pluim op de hoed, maar ik heb aangegeven dat de uitkomst van een aantal besluitvormingsprocessen bij het ministerie ons voor de vorige datum van de UCV zou bereiken. Maar ook die kregen wij pas twee dagen voor die UCV. Ik heb de voorbeelden genoemd; ik zal ze niet herhalen. Het is dus niet incidenteel, maar zo langzamerhand structureel.

Minister **Braks**: Ik hoop dat wij allebei een beetje gelijk krijgen, maar niet in de absolute vorm zoals u dat nu presenteert. In de gang van zaken zijn wij natuurlijk ook gebonden aan interdepartementaal overleg en dergelijke. Ik wilde slechts erop wijzen, dat de ambtelijke diensten en de politieke leiding van het departement zeker geen lage prioriteit geven aan dit onderdeel in de brede verantwoordelijkheid van het departement.

Het meerjarenprogramma natuur- en landschapsbehoud dat wij vandaag bespreken, houdt een bijstelling in van de feiten en cijfers van het eerste meerjarenprogramma. Dat eerste meerjarenprogramma bespraken wij een jaar geleden. De bespreking in dit huis en de adviezen van de Rijksplanologische commissie en de Natuurbeschermingsraad hebben ertoe geleid dat het tweede meerjarenprogramma op een aantal punten is aangepast. Zo is, waar mogelijk, de prioriteitsstelling verscherpt. Dit is bij voorbeeld het geval bij de toepassing van de Natuurbeschermingswet op natuurgebieden. Zo krijgen duinen, buitendijkse terreinen en heidevelden voorrang bij de toepassing van deze wet. Ook is een paragraaf toegevoegd waarin wordt ingegaan op de uitvoering van onderdelen van het structuurschema natuur- en landschapsbehoud die in het eerste meerjarenprogramma niet apart waren behandeld. Voorts wordt dieper ingegaan op de betrokkenheid van landinrichting bij de uitvoering van het natuur- en landschapsbeleid. Toepassing van de mogelijkheden die de Landinrichtingswet biedt, kan in bepaalde situaties een belangrijke bijdrage leveren aan natuurbehoud en natuurontwikkeling, bij voorbeeld wanneer het gaat om het scheppen van voorwaarden voor een goed beheer van terreinen of om verbetering van de ecologische infrastructuur in een gebied. Zoals in het meerjarenprogramma is vermeld, wordt in het kader van het natuurbeleidsplan verkend waar toepassing van de Landinrichtingswet ten behoeve van natuur en landschap gewenst en ook mogelijk is. Ondanks deze aanvullingen is het thans voorliggende programma beperkter – ik erken dat – van omvang dan het voorgaande. Dit komt omdat beschouwingen over de uitgangspunten die aan de uitvoering van het beleid ten grondslag liggen, reeds in het eerste meerjarenprogramma zijn gegeven. De uitgangspunten zijn nu niet meer opgenomen, maar zij blijven wel onverkort van kracht. Het voorliggende programma beperkt zich tot de concrete feiten en voornemens inzake de realisering van het beleid en richt zich nu dus meer in het bijzonder op de uitvoering ervan.

Wat de uitvoering betreft, is er een spanning tussen de beleidsvoornemens en mogelijkheden aanwezig. In het meerjarenprogramma is deze spanning op een aantal onderdelen ook zichtbaar. Echter, op dit moment reikt onze polsstok niet verder. Ik zal er evenwel alles aan doen om het binnen de budgettaire mogelijkheden van het in het structuurschema geformuleerde beleid ook daadwerkelijk tot uitvoering te brengen. Gezien de toestand van 's Rijks financiën en de daaruit voortvloeiende budgettaire taakstellingen voor de begroting van Landbouw en Visserij, heb ook ik helaas niet kunnen ontkomen aan een relatief beperkte bijstelling van de rijksmiddelen voor het natuur- en landschapsbehoud. Ik maak hier evenwel de aantekening bij dat ik er toch in geslaagd ben deze middelen de afgelopen jaren onverlet te laten en op een aantal punten zelfs te doen stijgen. Er zijn inmiddels belangrijke stappen voorwaarts gezet. Ik wil hier noemen de uitbreiding van de regeling onderhoudsovereenkomsten landschapselementen. Deze regeling is daardoor van toepassing geworden op de gebieden die in het rijksbeleid hoge prioriteit hebben. Voorts wil ik noemen de experimenten gericht op het terugdringen van de eutrofiëring van plassen en moerassen. Deze betreffen onder meer de Nieuwkoopse plassen en de Kortenhoefse plassen. Ook wil ik hier memoreren dat inmiddels vijf nationale parken in oprichting zijn ingesteld. Hiervoor heb ik de nodige budgettaire ruimte bestemd.

Het meerjarenprogramma heeft raakvlakken met andere plannen, zoals het nationaal natuurbeleidsplan en natuurlijk ook het milieubeleidsplan. Hoe de verhouding tot deze plannen is, wordt beschreven in de inleiding van dit meerjarenprogramma. Verschillende afgevaardigden zijn in de schriftelijke vragen reeds ingegaan op een aantal aspecten van het nog dit jaar uit te brengen natuurbeleidsplan. De heer Esselink heeft vandaag de hoop uitgesproken dat van dit plan nieuwe impulsen voor het beleid zullen uitgaan. Ik deel die hoop en verwachting. Hij memoreert de noodzaak van enthousiasme en creativiteit en wijst op de benutting van het grote maatschappelijke draagvlak voor natuur- en landschapsbeleid. Ik ben bijzonder blij met deze uitspraken, omdat zij sporen met de visie, de aard en de inhoud van het nationaal natuurbeleidsplan, zoals wij dat op dit moment opzetten. Dit gaat als eerste verschijnen. Dit gebeurt uiteraard parallel met het milieubeleidsplan. Er zal uiteraard de nodige afstemming moeten plaatshebben. Door het feit dat wij deze plannen parallel ontwikkelen, hebben wij straks een over all visie op deze twee zo nauw met elkaar verwante beleidssectoren. Zonder ook maar enige breuk te willen suggereren met het tot nu toe geformuleerde beleid, ben ik van mening dat de huidige en nog te verwachten maatschappelijke ontwikkelingen in ons land vragen om een nadere bezinning van onze kant in het kader van het toekomstige natuur- en landschapsbeleid in totaliteit. Die bezinning moet uiteraard vertaald worden in concreet beleid en inzet van sectorinstrumenten. Ook doorwerking in andere beleidsterreinen zal aandacht krijgen. Dat geldt voor terreinen binnen mijn eigen beleidsverantwoordelijkheid, maar ook voor beleidsterreinen waarvoor andere leden van het kabinet verantwoordelijkheid dragen. Ik noem het milieubeheer en het waterbeleid. Daarom verwacht ik veel van de medeverantwoordelijkheid die de ministers van VROM en van Verkeer en Waterstaat voor het natuurbeleidsplan zullen dragen. Ik zal het nationaal milieubeleidsplan en de derde nota waterhuishouding mede ondertekenen. Wat betreft de afstemming van het nationaal natuurbeleidsplan en een eventueel derde meerjarenprogramma, verwijs ik naar de brief die ik op 31 maart aan de Kamer heb verzonden. Daar is ook al aan gerefereerd.

Ik kom toe aan een aantal vragen die betrekking hebben op het natuurbeleidsplan en op enkele nota's. Mevrouw Swildens vroeg naar de positie van het natuur- en beleidsplan en de wettelijke status die noodzakelijk is. Welnu, het eerste natuur- en beleidsplan, dat dit najaar zal verschijnen, heeft geen expliciete wettelijke status. De ervaring die met het opzetten van dit plan wordt

opgedaan, zal worden geëvalueerd. Daarna zal worden bezien, of nadere regelingen in het kader van de Natuurbeschermingswet zinvol zijn. De eerste opzet heeft nog geen wettelijke basis.

De heer Esselink vraagt of in het natuurbeleidsplan helderheid wordt verschaft over de totale omvang van de voor het beleid beschikbare financiële middelen. Het natuurbeleidsplan zal op hoofdlijnen inderdaad aangeven, welke beleidsprioriteiten worden gesteld, uiteraard voor de duur van de planperiode. De consequenties van de in het plan gemaakte keuzen voor de inzet van middelen zullen inderdaad eveneens worden aangegeven. Het wordt dan tevens mogelijk, over de totale omvang van de voor het beleid beschikbare middelen een oordeel uit te spreken, namelijk over de vraag of het al of niet toereikend is en hoe eventueel in een tekortschietend budget kan worden voorzien.

De heer Esselink verzoekt in het natuurbeleidsplan de financiële consequenties aan te geven voor het relatienotabeleid van de tempoversnelling die op grond van de evaluatiebeheersregelingen wordt beoogd. Het ligt in de bedoeling, de financiële consequenties van de versnelling van het relatienotabeleid in het natuurbeleidsplan aan te geven. Daarbij zal zowel op het beleidsonderdeel beheersovereenkomsten als op het onderdeel reservaatvorming – dat zijn immers de twee componenten in het beleid – worden ingegaan.

Er is gevraagd, hoe doublures in de toekomst voorkomen kunnen worden als voortgangsrapportages over het natuurbeleidsplan, samenhangend met het meerjarenprogramma natuur en landschap, worden gepresenteerd. Mijnheer de Voorzitter! Doublures moeten hoe dan ook worden voorkomen. Vandaar dat we nu streven naar integrale plannen. Dat zal ook gebeuren, want zoals ik heb aangekondigd ligt het in onze bedoeling, in 1989 een eerste integraal meerjarig uitvoeringsprogramma natuur- en landschapsbeleid uit te brengen, niet naast, maar consequent volgend uit het beleidsplan.

De heren Esselink en Eisma vragen naar de stand van zaken ten aanzien van een aantal toezeggingen van vorig jaar, zoals de nota Ganzenbeheer – ook mevrouw Swildens heeft daarover gesproken – en die over natuurontwikkeling, die in 1987 niet zijn verschenen. Mevrouw Swildens twijfelde of sprake was van een jacht-, dan wel een ganzennota, maar ik heb een ganzennota toegezegd, en die toezegging doe ik gestand. De verwerking van de omvangrijke informatie over de ganzenschade – op een geautomatiseerde wijze – vraagt tijd; dit aspect is wat tegengevallen. De besluitvorming over de ganzennota staat deze week op mijn agenda. Ik ben voornemens om, voordat de nota aan de Kamer wordt toegezonden, deze ook nog voor advies voor te leggen aan de Jachtraad en aan de Natuurbeschermingsraad. Dat betekent dat die nota na het reces aan de Kamer kan worden gepresenteerd; het zal echter in ieder geval in dit begrotingsjaar gebeuren.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): U sprak over de nota Natuurontwikkeling en de ganzennota als nog niet verschenen stukken. De ganzennota komt na het reces. Wanneer verschijnt de nota Natuurontwikkeling?

Minister **Braks**: De ganzennota zal, na de adviesaanvrage en de procedurele afhandeling in de ministerraad, zo snel mogelijk verschijnen. Het reces is veel dichterbij dan wij denken, maar de nota komt in elk geval vroeg in het najaar, dus direct na het reces. Mijn opmerking over het begrotingsjaar had betrekking op de nota Natuurontwikkeling. Het betreft dus dit kalenderjaar. Deze nota zal voor de derde dinsdag in september verschijnen. Het wetsvoorstel Beheer landbouwgronden hield onder andere ook een wijziging van de Pachtwet in. Over dat totale complex van aangepaste wetgeving, de wet Beheer landbouwgronden, heeft de Raad van State reeds een advies uitgebracht. Het wetsvoorstel is vervolgens vereenvoudigd. Omdat nu eigenlijk alleen nog maar een wijziging overblijft van de Natuurbeschermingswet en de Pachtwet, zullen de voorstellen ter zake de Kamer op korte termijn bereiken; voor het reces.

De heer Eisma vroeg wanneer de herziene Natuurbeschermingswet voor advies naar de adviesorganen wordt gestuurd. Dit zal binnen enkele maanden gebeuren. Daarna zullen wij snel een aanpak plegen, zodanig dat de feitelijke wetswijziging in overleg met de Tweede Kamer snel tot stand kan komen. Ik durf geen datum te noemen, maar er wordt voortvarend aan gewerkt.

Er is een aantal vragen over de toepassing van de Natuurbeschermingswet gesteld. De heer Eisma ging er nogal indringend op in. Hij vroeg meer in het bijzonder wanneer de Waddenzee zal worden aangemeld, met name in het licht van de EG-Vogelrichtlijn. Hij stelt voor, dit gebied aan te melden, met uitzondering van het Eems/Dollard-grensgebied. Hij doet dit met opzet natuurlijk, omdat dit gebied de belangrijkste vertragende factor is geweest. Hij was wat kritisch over het aantal gebieden, dat wij bij de EG hebben aangemeld. Wij zijn met een procedure bezig om ervoor te zorgen, dat wij dit voortdurend kunnen doen, natuurlijk na bestuurlijke afweging. Nederland kan natuurlijk niet alle vogelgebieden in de EG aanmelden. De gebieden die worden aangemeld, moeten natuurlijk wel aan bepaalde voorwaarden voldoen. Er moeten bestuurlijk zodanige afspraken zijn gemaakt, dat de voorwaarden die in de EG-richtlijn worden gesteld, kunnen worden nagekomen. Daarom moet het aantal aanmeldingen altijd worden bezien in het licht van de bedoelingen van de EG-Vogelrichtlijn. De aanwijzing van de Waddenzee als speciale beschermingszone in het kader van die richtlijn is inderdaad vertraagd, niet alleen vanwege de Eems/Dollard-problematiek, maar ook vanwege de situatie met betrekking tot Noord-Friesland buitendijks, dus Ferwerderadeel en dergelijke. Zodra de procedures die op deze gebieden betrekking hebben, zijn afgerond, kan de definitieve begrenzing van de beschermingszone worden vastgesteld en zal het aanwijzen van het gehele PKB-gebied Waddenzee plaatsvinden. Aangezien de bescherming van het gebied op dit moment reeds is verzekerd door middel van de Natuurbeschermingswet, acht ik het niet efficiënt om als het ware met een partiële aanmelding, dus in twee fasen, in het kader van de EG-Vogelrichtlijn te beginnen. Wij zitten nog met een paar procedures die moeten worden afgerond. Ik ben van mening, dat wij dan een veel eensluidender beleid voeren, ook naar de EG toe, dan wanneer wij het in fasen doen. Ik herhaal nog eens, dat de Natuurbeschermingswet al in overwegende mate in het Waddengebied wordt toegepast.

Er is ook gevraagd naar de

toepassing van de Natuurbeschermingswet op de Oostduinen in Den Haag. Met name mevrouw Swildens refereerde daaraan. De wettelijke procedure voor aanwijzing als beschermd natuurmonument van dit gebied – het gaat om de niet-staatseigendommen, meer in het bijzonder Harstenhoek – is november 1987 gestart. Naar verwachting zal de definitieve aanwijzing nog dit najaar plaatsvinden.

De heer Esselink heeft gewezen op de toepassing van de Natuurbeschermingswet. Hij meende dat er in 1986 slechts tot vier aanwijzingen is besloten. Hij vroeg evenals mevrouw Swildens en de heer Eisma bijzondere aandacht voor de duinen. Ik wijs erop dat in 1986 negen terreinen definitief zijn aangewezen op grond van de Natuurbeschermingswet met een totale oppervlakte van 11.000 hectare. Dit betreft vier aanwijzingen als beschermd natuurmonument en vijf aanwijzingen als staatsnatuurmonument. Voorts zijn in 1986 voor negen terreinen aanwijzingen in overweging genomen. Dat is het begin van de procedure.

In het Rijksmeerjarenprogramma Natuur- en landschapsbehoud 1988-1992 is duidelijk uiteen gezet in welke situaties de Natuurbeschermingswet wordt toegepast en welke prioriteiten daarbij gelden. In dit programma zijn de duinen opgenomen in het overzicht van gebieden waar de Natuurbeschermingswet voorrang krijgt. Dit heeft reeds in de praktijk zijn beslag gekregen. Voor drie duinterreinen is in 1987 de wettelijke procedure tot aanwijzing gestart. Het tempo van het tot stand komen van beheersplannen op basis van artikel 14 van de Natuurbeschermingswet is mede afgestemd op het tempo van aanwijzen en op de noodzaak van en belangstelling voor deze plannen. Vooralsnog kan met dit tempo geheel tegemoet worden gekomen aan de belangstelling voor dergelijke beheersplannen.

Verschillende sprekers vroegen wat er met de Voordelta gaat gebeuren. De Voordelta ontwikkelt zich tot een gebied met belangrijke natuurwaarden. De regering zal in samenwerking met de betrokken lagere overheden een integraal beleidsplan opstellen voor dit gebied, dat gebaseerd zal zijn op het veilig stellen van de natuurlijke ontwikkeling, waarbij uiteraard rekening wordt gehouden met de kustbescherming. In dit plan zal worden aangegeven in hoeverre andere gebruiksmogelijkheden, zoals toerisme, recreatie, energie-opslagruimte en ook de visserij, mijnheer Te Veldhuis, inpasbaar zijn in de voorgestane ontwikkeling van dit gebied. Te zijner tijd kan aanmelding van de Voordelta als wetland van internationale betekenis in het kader van de conferentie van Ramsar worden overwogen. Op grond van de huidige natuurwaarde voldoet de Voordelta reeds voor een aantal volgelsoorten aan de criteria die daartoe in dat kader zijn geformuleerd.

Er is gevraagd hoe ik oordeel over de brief van de Waddenvereniging over het GEN Kollumerwaard en de inpassing van de onveilige zone rondom het schietterein in het inrichtings- en beheersgebied. De Kollumerwaard maakt inderdaad deel uit van de grote eenheid van het natuurgebied Lauwersmeer. Zoals de Waddenvereniging al aangeeft, is de komst van een militair schietterein een volledig afgewogen beslissing. Dit is een vaststaand gegeven. Geluidsoverlast is daarbij natuurlijk onvermijdelijk. De onveilige zone behoort tot dit GEN. Dit staat los van de vraag wie het gebied in eigendom heeft. Bij het beheer van het GEN behoort naar mijn mening de onveilige zone integraal te worden betrokken. Hierover wordt thans ambtelijk overleg gevoerd waarbij ook gebruiksalternatieven worden bezien. Verdergaande initiatieven, waar mevrouw Swildens op doelde, zijn thans nog niet aan de orde. Het overleg is gaande.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Het is mogelijk dat tijdens het overleg naar voren komt dat er behoefte is aan nader onderzoek naar inrichtingslocaties en gebruiksalternatieven, dus dat er behoefte is aan een MER. Ik neem aan dat u daaraan dan actief zult meewerken.

Minister **Braks**: Ik sluit dat bepaald niet uit. Ik heb gezegd dat dit "thans" nog niet aan de orde is. Het overleg met de Defensie verloopt over het algemeen niet vijandig, al klinkt dit misschien wat vreemd. Ieder heeft uiteraard zijn eigen doelstellingen en er zullen zeker spanningen ontstaan, maar ik stel vast dat Defensie niet alleen bij schietoefeningen maar ook als beheerder van natuurterreinen niet slecht scoort. Wij hebben een vreedzame relatie met Defensie, hoe vreemd het ook moge klinken.

De heer Te Veldhuis vroeg om een hernieuwing van het beleid in het kader van de distelproblematiek naar aanleiding van een door mij aan akkerbouwers gebracht bezoek. Het is een zeer bijzondere problematiek. Ik kan mij de ergernis van de akkerbouwers in deze grensgebieden zeer wel voorstellen. Bij dat bezoek was ik onder de indruk van de mate waarin het land onkruidvrij is. Dat was in het verleden niet het geval, maar door de wijze waarop de akkerbouwers dit land in de loop der jaren hebben beheerd, is het uitermate zuiver geworden. Dan wordt er door de overheid beslist dat deze akkerbouwers – overigens met goede bedoelingen; de waarde voor de natuur zal ook door niemand worden bestreden – in hun buurt een natuurterrein krijgen. Voorts moeten er voor het ontwikkelingsproces van dat natuurterrein een tijd land distels worden getolereerd, die de natuurlijke eigenschap hebben meegekregen om via kleine parachutes zaden over grotere afstand te verwijderen. Dat heb ik ter plaatse ook waargenomen aan de hand van kiemplanten. Dan kan ik mij de indringendheid van de problematiek, die zich heeft gemanifesteerd in de vorm van ergernis, wel voorstellen. Ik heb niet nagelaten erop te wijzen dat wij elkaar in dit dichtbevolkte land, met onze vele functies, van tijd tot tijd tegenkomen en dat het een kwestie zal zijn van geven en nemen. Dat zal dan ook afgewogen moeten worden tegen de beoogde natuurontwikkeling in het markizaat.

Ik meen dat het goed is om zulke situaties in ogenschouw te nemen. Ik kan hierover op dit moment geen nieuwe mededelingen doen. Wij zijn ook nog verwikkeld in schadeprocedures. Daarom is het uitermate onverstandig om hierover al te duidelijke uitspraken te doen. Ik heb naar aanleiding van het bezoek wel verzocht, nog eens meer in detail de overwegingen te kennen die ertoe hebben geleid dat wij eerder geen vergunning konden geven voor het gebruik van groeistoffen als bestrijdingsmethodiek. Er moeten echter ook mechanische methodieken mogelijk zijn.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Wanneer worden er dan maatregelen genomen? Praten over spuiten is tegenwoordig min of meer een

taboe. Ik erken ook wel dat daar de nodige haken en ogen aan vastzitten. Aan de andere kant erkent de minister dat er grote problemen zijn. Boeren hebben zelf hun land schoon gemaakt en opeens worden zij, doordat er een natuurterrein in de buurt komt, weer geconfronteerd met vervuiling van hun land, in die zin dat zij niet alle gewassen kunnen verbouwen die zij zelf willen. Er moeten toch mechanische dan wel andere methodes denkbaar zijn om dit probleem op te lossen? Daarvoor is over en weer ook goede wil voor nodig. Welke maatregelen overweegt de minister op korte termijn? Ik vrees dat het probleem anders gierend uit de hand loopt.

Minister **Braks**: Het probleem is oplosbaar voor zover het de last van groeiend onkruid in de op het veld staande gewassen betreft. Het bestrijden van de akkerdistel als onkruid in het graan is op geen enkele wijze verboden. Het probleem is dat er natuurlijk extra geld voor nodig is.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! Sterker nog, op grond van de provinciale distelverordening moeten de akkerbouwers de akkerdistel bestrijden.

Minister **Braks**: De ergernis is dus niet alleen daarin gelegen, maar veel meer nog in de omstandigheden waarin men op deze manier is terechtgekomen: het stagnerend overleg en, niet te vergeten, de voortdurende last van de pluizen. Die pluizen vliegen werkelijk als sneeuwwolken in en om het huis, in alle hoeken en gaten.

Ik heb geconstateerd dat er vorig jaar, tegen de opvattingen in, stiekem hier en daar toch is gespoten en dat de distels weg zijn. Maar er is ook gemaaid en dan zijn de distels ook weg. Wij moeten nu een afweging maken. Ik doe daarover op dit moment nog geen uitspraak. Het bezoek heeft nog te kort geleden plaatsgevonden. Er moet echter wel op korte termijn een besluit worden genomen, want de distels dreigen in de bloem te schieten en dan dient het probleem zich snel weer aan. De indringendheid van de problematiek laat zich dit jaar overigens minder ernstig aanzien dan twee jaar geleden toen de distelwasdom wel erg groot was. Maar dat zijn allemaal relatieve kanttekeningen. In ieder geval hebben wij het desbetreffende dossier als het ware weer bovenop tafel gelegd.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Ik begrijp dat u een inspanningsverplichtig op u neemt om dit probleem echt op korte termijn aan te vatten.

Minister **Braks**: Wij zullen het inderdaad aanvatten, maar of dat ook met zich brengt dat de distels het loodje leggen, weet ik niet. Ik hoop het.

De heer **Esselink** (CDA): De beheerder, Het Brabants Landschap, heeft toch geen bezwaren tegen bestrijding van de distels?

Minister **Braks**: De beheerder heeft het vorige jaar een spuitvergunning aangevraagd, maar die hebben wij geweigerd op grond van onze verantwoordelijkheid voor de natuur. Ik zal maar niet ingaan op de vraag, in hoeverre die houding van ons door de aanvrager werd verwacht. Ik zou daarmee op de procedure ingaan maar duidelijk is dat dergelijke spelletjes zich ook afspelen tussen gecentraliseerde en gedecentraliseerde verantwoordelijkheden.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Als de minister deze keer de zijde van de boeren kiest, zal hij de fractie van de VVD zeker aan zijn zijde vinden.

Minister **Braks**: Voorzitter! Een soortgelijke afwegingsproblematiek is van belang voor de Groote Peel. Wij hebben daarover op 24 maart gesproken en daarbij werden enkele afspraken gemaakt. In de eerste plaats zou het gebied binnen de grenzen worden aangemerkt als beschermd staatsnatuurmonument en zouden de overige niet-staatsgronden aan de Natuurbeschermingswet worden onderworpen. De concept-beschikking tot aanwijzing is thans onderworpen aan het overleg. In de juni-vergadering van het overlegorgaan nationaal park zal het eveneens aan de orde komen. Ik hoop dat men vervolgens snel tot deze aanwijzing zal komen. In de tweede plaats werd afgesproken dat een inrichtings- en beheersplan zou worden opgesteld. Voorzitter! Dat moet natuurlijk nog verder worden ontwikkeld. Ik heb er financiële middelen voor gereserveerd en ik hoop dat men voorspoedig te werk gaat. Er moet echter heel wat afgewogen worden, zoals de plaats van het reservoir in samenhang met de pleisterplaats voor de kraanvogels. Ik reken erop dat wij dit plan op korte termijn ter hand kunnen nemen.

Ik zeg niet dat er geen relatie is tussen drainage en waterniveau. Die relatie is er natuurlijk maar deze is, gelet op de natuurlijke schommelingen, zeer beperkt. Men kan dan ook beter kiezen voor beheersinrichting en Natuurbeschermingswet dan het zeer vèrgaande besluit nemen, de Natuurbeschermingswet hier externe werking te geven. Ik heb de verwachting uitgesproken dat het met dat draineren verder wel mee zal vallen. Ook mij hebben de verontrustende berichten van de werkgroep die zich bezighoudt met de bescherming van de Groote Peel bezighoudt, bereikt. Ik denk dat er sprake is van een zekere spanning tussen de boeren en de vertegenwoordigers van deze groep en dat men in die sfeer al snel tot uitspraken komt in de sfeer van: we zullen jullie voor zijn. Voorzitter! De boeren zijn ook niet gek en als het werkelijk niet kan, plegen ze deze investeringen niet. Ik denk dat het nodig is dat ik er zelf eens naar toe ga om die zaak in de sfeer van de voorlichting ter hand te nemen. Een datum noem ik niet omdat ik op heel véél plaatsen moet verschijnen. Ik zal er naar toe gaan om nog eens duidelijk te maken dat men geen gekke dingen moet doen.

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Dat zei de minister in maart ook al maar intussen geven allerlei voorbeelden aan dat men gewoon doorgaat met die drainage.

Minister **Braks**: Ik heb nooit gezegd dat drainage niet meer zou voorkomen. Wij zouden drainage ontraden en door middel van voorlichting ook argumenten aandragen tegen drainage. Daaruit zou ook moeten blijken dat deze werkwijze lang niet altijd tot rendabele consequenties leidt.

De heer **Eisma** (D66): Ik moet toch constateren dat het door de minister in maart beleden stand-still-beginsel in feite is verlaten, gelet op de vele voorbeelden die ons nu bereiken.

Minister **Braks**: Nee, het is nog steeds de bedoeling, het tempo van het draineren te vertragen en uiteindelijk tot stilstand te brengen. Er is nooit gezegd, dat het niet meer

zou gebeuren. Daar hebben wij de middelen niet voor, dus heb ik dat ook nooit kunnen zeggen. Wij hebben de voorlichting ingeschakeld en zullen het ook om bestuurlijke redenen nog eens nadrukkelijk onder de aandacht van de boeren brengen. Maar wij hebben enige tijd nodig en dat zou ook zo zijn geweest in andere situaties. Als ik de Natuurbeschermingswet met externe werking van toepassing had verklaard, zou op dit moment precies dezelfde situatie bestaan. De wet zou dan immers niet van toepassing zijn geweest en men zou dus ook in dat geval door kunnen gaan met draineren. Ook dan zouden inspraakprocedures moeten worden gevolgd. Wij zouden dan in precies dezelfde situatie zitten.

De heer **Eisma** (D66): Met als grote verschil dat voor de toekomst de zaak dan was veilig gesteld.

Minister **Braks**: Ik kan dat altijd nog beoordelen als het de spuigaten uitloopt. Ik heb indertijd een zorgvuldige afweging gemaakt. Drainage heeft inderdaad bepaalde effecten, die echter zeer gering zijn ten opzichte van de natuurlijke fluctuaties. Daarvoor hebben wij hulpmiddelen aangeboden.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Gaat de minister wèl over op toepassing met externe werking als het de spuigaten uitloopt?

Minister **Braks**: Het loopt de spuigaten uit als door de drainage de natuurwaarden van de Groote Peel echt in het geding komen. Dit alles in combinatie met de nog steeds van kracht zijnde voornemens om met een inrichtings- en beheersplan te komen.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Prima, maar dan wijs ik erop dat de minister in strijd komt met de eerder gedane uitspraak dat de effecten van individuele drainages moeilijk zijn aan te tonen. Er zijn helaas nog geen "groepsacties" tegen gedaagden als groep. Vindt de minister dat de tijdens het mondelinge overleg genoemde argumenten niet meer opgeld doen als het de spuigaten uitloopt? Dan kan hij echter het argument niet handhaven dat het juridisch moeilijk aantoonbaar is dat een individuele drainage tot een bepaalde onttrekking leidt. Dat vind ik wat opportunistisch. Als dat argument tijdens het mondeling overleg niet van kracht is, is het dat natuurlijk op dit moment ook niet.

Minister **Braks**: De argumenten van toen gelden nog steeds; de effecten van drainage en beregening zijn zeer gering in verhouding tot de normale fluctuatie. Ik blijf daarom van mening, dat ik de meest effectieve maatregel heb aangekondigd. Ik ben zelf verantwoordelijk voor het inrichtings- en beheersplan. Het van toepassing verklaren binnen het begrensde gebied van de Natuurbeschermingswet is het maximaal haalbare. De heer Eisma drong aan op een heroverweging van mijn standpunt. Hij wil dat de Natuurbeschermingswet alsnog extern van toepassing wordt verklaard.

De heer **Esselink** (CDA): Op voorhand! Dat is het essentiële verschil.

Minister **Braks**: Maar dat kunnen wij dan in de procedure niet waar maken. Het beoogde effect wordt niet gerealiseerd. Als het de spuigaten uitloopt, ben ik zelfs bereid ietwat "pesterig" op te treden en te zeggen: Ik zal alles doen om het jullie lastig te maken. Bovendien heeft de minister van Landbouw en Visserij nog wel meer instrumenten dan alleen de Natuurbeschermingswet om zijn beleid kracht bij te zetten. Maar dan moet hij soms tot het uiterste gaan!

De heer **Eisma** (D66): Zoals?

Minister **Braks**: Ik denk aan de mestwetgeving, maar die opmerking maak ik terzijde. Ik ken echter de boeren uit het gebied goed; ik zal ze eens gaan toespreken, want dat is op dit moment het meest effectieve. Maar het is een illussie te menen, dat wij door een externe toepassing van de Natuurbeschermingswet iets van onze doelstellingen op redelijke termijn kunnen bereiken. Dat was ook de voornaamste reden om het niet te doen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Esselink stelde dat verwerving en beheer van natuurterreinen door natuurbeschermingsorganisaties de beste methode is om die terreinen veilig te stellen. In toenemende mate zal dat naar zijn mening om meer overheidsmiddelen vragen. Hij constateert dat er op dit moment ook voor afrondingsaankopen onvoldoende geld is. Hij geeft in overweging om in voorkomende gevallen, waarbij ten behoeve van het totale beheer afronding van reservaten nodig is, desnoods ten laste van de post Beheer de aankopen dan toch maar door te zetten. De heer Te Veldhuis wenst daarentegen de beleidslijn aankoop van natuurterreinen fundamenteel bij te stellen ten gunste van beheer, en wel door middel van het omzetten van aankoopgelden in beheersgelden dan wel door het verkopen van staatseigendommen om zo beheersgelden te verkrijgen. Mevrouw Swildens heeft gezegd dat verwerving en een daarop volgend beheer van grote essentie zijn. Zij heeft ook gewezen op het probleem dat slechts 50% van de voor verwerving geschikte natuurterreinen kan worden gekocht. Zij heeft gesproken over de knelpunten die zullen ontstaan als gevolg van de koopplicht in het kader van de relatienota. Met de heer Esselink onderstreep ik dat de beleidslijn aankoop van natuurterreinen van blijvend groot belang is, en wel om vijf redenen.

1. Circa 90 % van de aankopen zijn uitbreidings- en afrondingsaankopen in bestaande beheersobjecten. Dergelijke aankopen zijn cruciaal om tot goed beheerbare eenheden te kunnen komen en daarmee de beheerslasten te kunnen drukken.
2. Een deel van de traditionele natuurterreinen is dermate waardevol en kwetsbaar, dat alleen met gespecialiseerd natuurbeheer door een professionele organisatie de waarden behouden kunnen blijven.
3. Voor aankopen van natuurterreinen in landinrichtingsprojecten geldt bovendien dat zij bestuurlijk en juridisch deel uitmaken van een totaalpakket van maatregelen waaruit men niet eenzijdig de natuurmaatregelen kan schrappen.
4. Ook met betrekking tot terreinen die normaal goed door particuliere eigenaren kunnen worden beheerd, bij voorbeeld landgoederen, kan verwerving nodig zijn, namelijk in geval van bedreiging, bij voorbeeld bij snipperverkavelingen.
5. Ook voor natuurontwikkelingsprojecten kan het nodig zijn dat de grond verworven wordt.

Uiteraard moet worden voorkomen dat de beheersinspanning onder het minimumniveau daalt. Dan zou onomkeerbaar waardeverlies kunnen optreden. In tegenstelling tot hetgeen de heer Te Veldhuis hierover

heeft opgemerkt, is hiervan echter nog geen sprake. Ik acht het voorts een onbewezen stelling dat bij gesubsidieerd beheer door particulieren het natuurrendement groter is dan bij beheer van terreinen in eigendom door gespecialiseerde terreinbeherende organisaties. Het verkopen van eigendommen van Staatsbosbeheer is in sommige situaties mogelijk. Een structureel financieel soelaas voor de financiering van beheerskosten zal dit echter niet bieden. De koopplicht, waarover mevrouw Swildens sprak, geldt niet voor natuurterreinen, landgoederen en bossen. Zij geldt slechts voor relatienotagebieden. Aan die koopplicht wordt, in voorkomende gevallen, nog steeds in volle omvang voldaan.

De heer Esselink vreest voor stagnatie bij de aankoop van relatienotareservaten. Hij vreest derhalve voor de geloofwaardigheid van het beleid. Ook mevrouw Swildens vreest dat niet aan de koopplicht kan worden voldaan. De heer Eisma heeft gewezen op de 50% die is genoemd in het meerjarenprogramma als percentage te koop aangeboden gronden die niet verworven kunnen worden. De aangehaalde stagnatie bij aankoop van relatienotareservaten vindt vooral haar oorzaak in het grote aanbod van deze gronden op dit moment. Bij concreet begrensd reservaatgebied is er sprake van een koopplicht, zoals ik zojuist al heb opgemerkt. Indien de hiervoor uitgetrokken middelen in het begrotingsjaar niet geheel toereikend zijn, vindt voorfinanciering plaats uit andere posten van de begroting van het bureau Beheer landbouwgronden. Hiermee wil ik aangeven dat de geloofwaardigheid van het relatienotabeleid tegenover boeren en natuurbeschermers naar ons gevoelen onverminderd in stand kan worden gehouden en ook moet worden gehouden. De heer Esselink heeft gevraagd of financiële middelen voor afrondingsaankopen door de Staat kunnen worden vrijgemaakt ten koste van het artikel Beheer staatsnatuurreservaten. Gelet op het huidige niveau van de middelen voor het beheer door Staatsbosbeheer acht ik het vrijmaken van aankoopmiddelen ten behoeve van deze beheersmiddelen niet gewenst. Een verlaging van de beheerskredieten met enkele miljoenen guldens per jaar voor essentiële afrondingsaankopen leidt naar onze mening tot onverantwoorde situaties in het beheer.

De heer Esselink vroeg naar de mogelijkheid, de natuurbijdrageregeling voor particuliere eigenaren weer operationeel te maken en verzoekt, deze mogelijkheid bij de voorbereiding van het natuurbeleidsplan in beschouwing te nemen. Ik heb verleden jaar in de uitgebreide commissievergadering over het eerste meerjarenprogramma reeds aangegeven dat ik helaas niet over de financiële middelen beschik om deze regeling weer in werking te stellen. Ook de ter zake ingediende motie van de heer Esselink heb ik toen moeten ontraden. Er zijn thans geen nieuwe argumenten om van dit standpunt terug te komen. Ik zeg de geachte afgevaardigde echter toe, in het kader van het natuurbeleidsplan nadrukkelijk op dit probleem van de financiering te zullen wijzen.

De heer Esselink vroeg naar de stand van het overleg over de waterschapslasten voor natuurreservaten. Ook mevrouw Swildens vroeg aandacht voor deze zware kostenpost in het natuurbeheer. Het overleg dat met de Unie van Waterschappen gevoerd wordt, heeft ten doel, begrip te kweken voor de zwaarte van de waterschapslasten voor het financiële beheer van terreinen van natuurbeschermingsinstanties. Het gaat op dit moment om informatief overleg. Het is de bedoeling dat de unie een soort van aanbeveling formuleert voor de bij haar aangesloten waterschappen om in hun tariefstelling natuurterreinen en bossen, waar dit nog niet gebeurt, volgens een gereduceerd te belasten. Meer dan een aanbeveling kan ik op dit moment niet doen, omdat de waterschappen zoals bekend nogal autonoom zijn en hun taak nauwkeurig omschreven is voor alle grondgebruikers in het desbetreffende waterschapsgebied. Hierbij is een onderscheid naar grondgebruikstype van origine niet gemaakt. Nogmaals, wij proberen via de unie bij de afzonderlijke waterschappen begrip ervoor te kweken dat het voor de beheerslasten van de terrein beherende organisaties een zware en in veler ogen opgelegde prioriteitspost is in het kader van de toch al geringe budgettaire ruimte.

De heer Esselink kan zich heel wel voorstellen dat een verzelfstandigd Staatsbosbeheer zich van een grotere financiële armslag voorziet door vergroting van de exploitatie-inkomsten door projecten aan te bieden voor sponsoring door het bedrijfsleven en door directe bijdragen uit de burgerij. De particuliere-terrein-beherende organisaties zijn hierin voorgegaan, met succes, zo zei hij. De door de geachte afgevaardigde geschetste voorstelling van zaken omtrent de grotere financiële armslag door sponsoring en door directe bijdragen uit de burgerij past in onze gedachtengang inzake de verder gaande verzelfstandiging van Staatsbosbeheer. Initiatieven in deze richting van de verzelfstandigde organisatie zullen straks dan ook niet op problemen bij ons stuiten, natuurlijk onder zekere voorwaarden.

De heer Van der Vlies, mevrouw Swildens en de heer Esselink hebben gesproken over de fameuze PM-post in het meerjarenplan. Ik heb al verschillende keren over deze post gesproken en moet eerlijk zeggen dat ik hem liever niet had gehad. Ik heb hem ook fel bestreden, omdat het voor de verwerving van gronden door particuliere organisaties absoluut nodig is dat een dergelijke garantiepost blijft bestaan. Ik heb dit leningenartikel een uitermate intelligent financieringsmechanisme gevonden.

De afspraken over de budgetdiscipline reiken echter slechts tot de periode dat het huidige regeerakkoord geldt. Daarom had vanaf 1990 eigenlijk niet een PM-post, maar een nul-post, een streepje, moeten worden opgenomen. Dit was de afspraak. Datgene wat wij bewerkstelligd hebben, is dat er een PM-post van is gemaakt om het signaal te geven dat hierin continuïteit dient te bestaan.

Wij zullen evenwel met zijn allen uitermate attent moeten zijn op het moment dat er nieuwe afspraken worden gemaakt voor een nieuwe regeringsperiode, opdat die PM-post opnieuw over geld gaat beschikken. Wat mij betreft zal dit op zijn minst op het niveau zijn dat wij nu hebben, want de opmerkingen over aankoopactiviteiten die hier gemaakt zijn, zijn ook wat mij betreft niet aan dovemansoren gezegd. Ik zal daar zeker initiatieven in nemen. Maar ik waag het er toch op in dit huis ook de politieke steun te vragen die daarvoor nodig is, omdat wij met onze plannen met betrekking tot terreinverwerving, meer in het bijzonder nu door de particuliere organisaties waarom het hier gaat, in

de knel komen als deze PM-post niet daadwerkelijk met geld zou worden belegd.

Een betere afweging tussen de verschillende activiteiten – aankoop, beheer en educatie – bij de particuliere natuurbeschermingsorganisaties zou gestimuleerd moeten worden, zo zei de heer Esselink. Hij deed een suggestie, het Rijk minder dan 50% in de verwervingskosten van natuurterreinen te laten subsidiëren. Het moge bekend zijn dat met name de provinciale landschappen geen noemenswaardige financiële reserves en substantiële eigen inkomsten hebben. Ook zijn hun jaarlijkse inkomsten niet van dien aard dat daaruit een eigen bijdrage voor aankopen op structurele basis geleverd kan worden. Sponsoring juich ik toe, maar dat zal voor deze organisaties slechts in incidentele gevallen kunnen slagen. Wel acht ik het van belang dat de organisaties actiever zijn, waar het gaat om het verwerven van gelden van donateurs en fondsen. Ik denk dat een eigen bijdrage in de aankoop van natuurterreinen uitermate moeilijk te realiseren is. Dit geldt ook voor het vrijmaken van middelen ten laste van het beheer. De beheerstoestand op dit moment is overigens vaak van dien aard, dat daar nogal wat geld voor nodig zal zijn. Wel zal ik de gedachte inbrengen in mijn reguliere overleg met de particuliere terreinbeherende organisaties, zodanig dat alle mogelijkheden die zich aandienen ook daadwerkelijk benut kunnen worden.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Sponsoring juicht de minister toe. Maar hij wil toch niet zo ver gaan, dat sponsoring zou betekenen dat uiteindelijk de sponsor ook inderdaad het terrein in handen krijgt, in eigendom verwerft? Het lijkt mij dat wij met elkaar moeten afspreken, dat zover niet gegaan wordt. Anders kun je net zulke situaties krijgen als bij Aqua Terra. Het is niet helemaal vergelijkbaar, maar je bent wel je grip als overheid op het geheel kwijt, alsmede de garantie dat beleid zoals het is afgesproken, ook wordt uitgevoerd. Sponsoring in de zin van geldelijke bijdragen is prima, maar daarbij mag niet worden overgegaan tot eigendomsoverdracht.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! Dat is toch een hele rare stellingname! Ik dacht dat de meeste terreinen – denk eens aan landgoederen – toch ook in particulier bezit zijn. Het doet er toch niet toe wie de eigenaar is? Het gaat er toch om dat het landgoed of het natuurgebied of waar het ook om gaat, als zodanig bewaard wordt? Het is toch volstrekt irrelevant of de overheid dat in handen heeft of een particuliere instelling of een bedrijf? Het gaat om de natuurbescherming. Wat krijgen wij nu?

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ik wendde mij zoëven reeds tot mijn directeur-generaal met de vraag of hij een aanduiding voor een antwoord had op de nogal indringende vraag in deze richting van de heer Te Veldhuis. De heer Te Veldhuis heeft dit private-public-partnership immers heel uitdrukkelijk aan de orde gesteld. Eerder deze week deed hij dit al in de publiciteit, niet voor de eerste keer overigens.

Ik herhaal dat ik daar niet afwijzend tegenover sta. Ik heb ook zelf in de praktijk een paar mooie voorbeelden ontmoet. Als wij terugdenken in de geschiedenis, kunnen wij vaststellen dat vele van de onderhavige terreinen particuliere terreinen zijn geweest. Zij werden door die particulieren zodanig ingericht en beheerd, dat wij ze nu zo waardevol vinden dat wij ze hebben aangekocht, c.q. aankoopwaardig hebben verklaard, omdat die particulier niet meer in staat is of nalaat de daaraan verbonden kosten te dragen. Maar van origine is het vrijwel altijd uit private omstandigheden ontstaan en niet uit publieke.

Inmiddels is die situatie niet meer aanwezig. De reden waarom Staatsbosbeheer almaar terreinen heeft moeten verwerven en een aantal terreinen ook in handen terechtgekomen zijn van particuliere natuurbeschermingsorganisaties – particulier wil hier zeggen dat het wel voor 100% door de overheden gefinancierd is geworden – is gelegen in een te kort schietende belangstelling van de zijde van de private sector. Met de heer Te Veldhuis ben ik van mening dat wij op dit moment op vele terreinen die private sector weer terug zien komen. Dit gebeurt ook bij de natuurterreinen. De heer Te Veldhuis noemde een voorbeeld in Engeland. Een blijkbaar kapitaalkrachtig bedrijf heeft het terrein verworven doch in beheer gegeven bij de National Trust. Ik had zelf vorig jaar het voorrecht met een helikopter over Nedersaksen te vliegen. Ik ben daarbij ook over de Lünenbergerheide gevlogen. De heide stond toen voortreffelijk in bloei. Ik heb snel gevraagd, of men de heide bewerkte met plaggen. Het antwoord was: nee, met schapen, zoals het hoort. Mijn volgende vraag was, hoe men er in slaagde dat te financieren. Toen bleek dat de terreinen aangekocht zijn door industriëlen uit het Roergebied en dat deze werden beheerd op basis van voorschriften van de overheid. Het zag er voortreffelijk uit. Ik kan niet anders zeggen. Heide moet immers blauw zijn in de herfst? Dat was het, het hele gebied!

De heer **Esselink** (CDA): U vloog toch niet over de Waddenzee?

Minister **Braks**: Wij zullen in voorkomende gevallen dergelijke transacties niet uit de weg moeten gaan. De zaken moeten wel uitdrukkelijk op hun merites beoordeeld worden. Er moet ook gekeken worden naar de bedoelingen van de verwerver. Er zullen voorwaarden aan een dergelijke verwerving gesteld moeten worden. Uiteindelijk heeft de overheid bepaald of het gaat om een natuurterrein of niet. Ook in het kader van het Wereldnatuurfonds is sprake van veel private activiteiten van een vaak wat kleinere schaal. Ik zou mij kunnen voorstellen, dat het recent gepresenteerde otterplan zo'n benadering zou kennen. De bever hebben wij zelf nog losgelaten. De daaraan verbonden kosten hadden echter ook op de manier die wij nu bespreken gefinancierd kunnen worden. Wij zijn voornemens, dit onder de aandacht van het bedrijfsleven te brengen. Wij zullen echter uitdrukkelijk de uitvoerbaarheid van een en ander toetsen.

De heer Esselink zei, dat het aantal begrazingsexperimenten wordt uitgebreid voordat de vorig jaar toegezegde evaluatie is verschenen.

Er vindt geen uitbreiding van het aantal begrazingsexperimenten door Staatsbosbeheer plaats voordat die evaluatie heeft plaatsgevonden. Wel wordt bij de particuliere bosbeherende organisaties geleidelijk meer bosbegrazing toegepast. Het evaluatierapport van het Rijksinstituut voor natuurbeheer en De Dorskam is over één à twee maanden te verwachten. In dat rapport wordt gekeken naar de effecten van

bosinstandhouding en -ontwikkeling op de natuurwaarden en natuurlijk naar de kosten/baten-verhouding in een twintigtal terreinen. Aan de hand van dat rapport zal ik mijn standpunt bepalen. Ik zal dat ook met de Kamer bespreken.

Mevrouw Swildens en de heer Esselink hebben gevraagd naar de voortgang van het overleg met de minister van Verkeer en Waterstaat inzake oeververdedigingsprojecten in het Haringvliet/Hollands Diep. De heer Esselink stelt zelfs, dat de minister van Verkeer en Waterstaat de eerst verantwoordelijke is in deze aangelegenheid. Mevrouw Swildens vroeg naar de omvang van de bedragen voor Verkeer en Waterstaat en Landbouw en Visserij.

Welnu, de verantwoordleijkheid voor de oeververbinding in het Haringvliet/Hollands Diep is een gedeelde verantwoordelijkheid. Er ligt natuurlijk een nadrukkelijke verantwoordelijkheid bij de minister van Verkeer en Waterstaat en bij de verschillende oevereigenaren. Ons departement heeft eigendommen – Staatsbosbeheer – en is hierbij tevens betrokken vanwege de grote natuurbelangen die daar gelden. Het gaat daarbij om een totaal bedrag van niet minder dan ƒ 31 mln. Dit is verdeeld over twee fasen: 1986-1991 en 1991 en later. Het overleg met de minister van Verkeer en Waterstaat over de aanleg van oeververdedigingswerken in het Haringvliet/Hollands Diep is inderdaad nog niet afgerond. Op de uitkomst van dit overleg kan ik dan ook niet vooruitlopen. Ik ben zelfs niet in staat, precies het tijdstip aan te geven waarop dat wel het geval kan zijn. Ik wijs nogmaals op de nogal relevante financiële post die hierbij in het geding is.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! In eerste termijn heb ik al gezegd, dat als het overleg nog lang duurt, het niet meer nodig is. Ik had gevraagd hoe die kostenpost tussen de ministeries is verdeeld.

Minister **Braks**: Dat is natuurlijk onderwerp van bespreking.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Ik begrijp wel dat u de boot probeert af te houden. Dat zou ik ook doen in uw situatie. Maar wat is de inzet en wat is de bottle-neck?

Minister **Braks**: Ook om onderhandelingstechnische reden zeg ik u dat niet. Ik heb alleen het misverstand weg willen nemen, dat het hierbij alleen de verantwoordelijkheid van Verkeer en Waterstaat zou betreffen. De gronden zijn nu eenmaal in eigendom en beheer bij het departement van Landbouw en Visserij, meer in het bijzonder bij Staatsbosbeheer. Het is een kwestie van met elkaar onderhandelen en daarbij uitzoeken wie moet betalen. Ik vind de situatie overigens niet uitzichtloos. Ik wijs ter illustratie op de kwestie van de zoetwaterverbinding in Zeeland. Toen hebben wij op een gegeven moment een compromis gesloten. Daartoe moeten wij natuurlijk in een dergelijk overleg bereid zijn. Ik ben met mevrouw Swildens van mening dat het overleg niet oneindig lang kan duren, want de afkalving gaat door.

De heer Eisma vroeg om te zamen met de Lepelaarsplassen de Oostvaardersplassen als wetland aan te melden. Wanneer zou dat gebeuren? Aanmelding van de Oostvaardersplassen in het kader de EEG-Vogelrichtlijn is in voorbereiding. Ook de aanmelding als wetland is in voorbereiding. Aanmelding van de Lepelaarsplassen zal geschieden nadat de Natuurbeschermingswet in dit gebied van toepassing is geworden. Wat de tussenliggende verbindingszone betreft: op zichzelf sta ik positief tegenover de idee van een dergelijke verbindingszone, maar de bestemmingen in dit gebied liggen, zoals u weet, thans vast in bestemmingsplannen. Wanneer er planologische ruimte ontstaat om de ontwikkeling van een verbindingszone te verwezenlijken, zullen wij die zeker benutten. Hierbij is echter sprake van een bestuurlijk gecompliceerde situatie, omdat de bestemmingsplannen reeds zijn vastgesteld.

De heer **Eisma** (D66): De minister zei dat de aanmelding van deze plassen als wetland en in het kader van de EG-Vogelrichtlijnen in voorbereiding is. Kan de minister aangeven wanneer zij als zodanig aangemeld worden?

Minister **Braks**: Mijn ambtenaren zeggen: dit jaar. Dat hadden zij ook wel op mijn briefje kunnen zetten. Het is dus dichtbij.

De heer **Eisma** (D66): Dit kalenderjaar?

Minister **Braks**: Jawel. Normaal is "dit jaar" dit kalenderjaar.

De heer Van der Vlies ging nogal indringend in op de vergrassing van de heidevelden. Hij vroeg of met meer intensiteit gewerkt kan worden aan het mechanisch plaggen. Hij heeft ook gewezen op de positie van de bedrijven. Voor het heidebeheer en het beleid ter zake wordt door een landelijke werkgroep voortvarend gewerkt. Nog medio dit jaar verwachten wij een advies van die landelijke werkgroep. Eerst dan kunnen wij het beleid bepalen. In het advies zal zeker ook aandacht worden besteed aan de noodzaak van heide plaggen in het kader van inhaalbeheer en permanente beheersvorm. Daarmee kan voor de effecten van luchtverontreiniging en dus ook voor de vergrassing ten dele compensatie worden geboden. Tevens zal in het advies ingegaan worden op de mogelijkheden van heidebeheer door middel van begrazing en op de financiering van dat beheer. Daarbij doel ik natuurlijk zowel op begrazingsactiviteiten en als op mechanische beheersactiviteiten.

De **Voorzitter**: Ik wil graag even op het volgende wijzen. De minister is inmiddels ruim een uur aan het woord en ik verwacht dat hij nog wel enige tijd nodig heeft voor de rest van zijn beantwoording. De commissie wil ik nu op twee mogelijkheden wijzen.

Wij kunnen vergaderen tot zes uur en daarna schorsen tot half acht. De vergadering wordt dan hervat en verder afgerond. Wij kunnen ook doorvergaderen tot uiterlijk half acht en dan de vergadering sluiten. Dat wil ik eigenlijk de leden voorstellen. Dit is, in samenwerking met de medewerkers van de Stenografische Dienst, mogelijk. Met de bewindslieden kunnen wij de afspraak maken, dat zij een aantal technische vragen schriftelijk beantwoorden. Dat is niet ongebruikelijk. Deze methode zouden wij ook kunnen toepassen bij de behandeling van het volgende agendapunt.

Er is nog een bijkomend probleem. De griffier die vanavond in UCV over de grote-stedenproblematiek aanwezig is, heeft mij laten weten dat hij er de voorkeur aan geeft vanavond hier te vergaderen. Deze UCV zou aanvankelijk in de Zuilenzaal worden gehouden, maar daar is de temperatuur zeer hoog. Ik stel

daarom de leden voor, door te vergaderen tot half acht, de minister tot enige spoed te manen en te vragen de technische vragen schriftelijk te beantwoorden.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Wij hebben nog één agendapunt op de agenda staan. Als wij net als de vorige keer daarvan alleen de eerste termijn kunnen houden, wat absoluut niet werkt, dan stel ik voor om dat laatste punt van de agenda af te voeren en daarvoor een nieuwe datum af te spreken.

De heer **Eisma** (D66): Weer uitstel?

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Aan een halve UCV hebben wij ook niets.

De **Voorzitter**: Het is mij bekend dat de bijdrage van de verschillende fracties over het Rijksmeerjarenprogramma Openluchtrecreatie en toerisme 1988-1992 beperkt is. Bovendien is van een aantal fracties de spreektijd bijna opgesoupeerd. Mij dunkt dat het moet kunnen lukken om er voor half acht uit te komen.

Overeenkomstig het voorstel van de Voorzitter wordt besloten.

□

Minister **Braks**: Voorzitter! Ik zal proberen om de aan de orde gestelde zaken zo kort mogelijk te beantwoorden. Als het onvoldoende is, dan hoor ik het wel.

De heer Te Veldhuis zegt dat het relatienotabeleid papieren beleid is, want een en ander kan pas op zeer lange termijn worden gerealiseerd. Ik moet erkennen dat de uitvoering van dit beleid aanvankelijk moeizaam is verlopen. Daar zijn vele redenen voor. Het was ook nieuw beleid en de desbetreffende procedures zijn gecompliceerd. Wij hebben ook moeten besluiten om een aantal elementen aanmerkelijk te vereenvoudigen. Bovendien is het niet gemakkelijk geweest om voldoende functionele middelen in stand te houden. Maar ik ben van mening dat wij de laatste jaren aanzienlijke vorderingen hebben gemaakt. Ik meen dan ook dat de beoogde realisatie voor de eerste fase zodanig is, ook financieel, dat wij in de pas lopen met de doelstellingen. Wij zullen daarop uiteraard nader ingaan in het kader van het beleidsplan. Het is evenwel nooit beoogd, dat de relatienota onmiddellijk werd gerealiseerd. Het waren doelstellingen die op langere termijn tot stand moeten komen.

Het beheer en de reservaatvorming grijpen ook op elkaar in. Wij kunnen de natuurwaarden beschermen op een moment dat er nog niet tot aankoop wordt overgaan, door tijdelijk met beheersmaatregelen te werken zonder dat daarmee van de aankoop wordt afgezien. De heer Eisma zegt dat het succes van het relatienotabeleid niet groot is. Ik ben niet zo somber. Hij zegt ook dat met betrekking tot de graslanden slechts 0,3% van de totale oppervlakte onder een beheersgebied valt. 0,3% van 1,2 miljoen hectare land is 3.600 hectare. In werkelijkheid ligt er echter voor bijna 3% ofte wel 35.000 hectare een goedgekeurd beheersplan. Op 40% van deze 35.000 hectare is het relatienotabeleid effectief. Voor 25% ofte wel 9.000 hectare is een overeenkomst gesloten. 15% ofte wel 5.000 hectare is als reservaat verworven. De omvang is dus tien keer groter dan wat de heer Eisma heeft gepresenteerd.

De heer **Eisma** (D66): Dat is niet het geval als ik de cijfers van 31 december 1987 neem. Ik heb het hier alleen over de oppervlakte afgesloten beheersovereenkomsten in beheersgebieden. Ik heb de oppervlakte van de reservaten in spé niet meegerekend. Ik heb het nu echter over het duurzaam boeren en natuurbeheer. Daarop slaat mijn berekening. Ik heb natuurlijk alleen maar de graslanden genomen. Je kunt vragen: waar zijn de akkerbouwgebieden? Daar wordt het nog veel erger, maar ik heb mij even beperkt tot die graslanden. Dat is dan een heel aardige indicatie van het heel magere verloop van deze regelingen. Dat erkent ook iedereen, maar dat moeten wij wel goed inzien.

De **Voorzitter**: Dit lijkt mij overigens typisch zo'n vraag die heel gemakkelijk schriftelijk zou kunnen worden beantwoord.

Minister **Braks**: Ik denk dat ook. Ik heb in het begin al gezegd dat het traag op gang is gekomen. Het zit nu in een versnelling. Er is ook niet beoogd dat vrijwel al het grasland onder de beheersregelingen komt. Het gaat desalniettemin om een substantieel aantal. Zelfs de eerste 100.000 hectare maken echter maar 5% van het totale landbouwareaal in Nederland uit. Pas als het voor 200.000 hectare is gerealiseerd, halen wij de 10%. Het gaat wel met name om grasland; dat heeft iedereen van begin af aan onderkend. Dat is het meest karakteristieke, ook naar natuurwaarde gemeten, van het bij de landbouw in gebruik zijnde landelijk gebied. Daarom is het wel juist dat u zich daarop concentreert. Wij zullen de cijfers nog eens een keer met elkaar vergelijken. U heeft mij ook een notitie doen toekomen. Het is echter minder somber dan u voorstelt. Het slaat op dit moment beter aan. Ik ben dus optimistischer gestemd.

De heer Esselink heeft gevraagd of het CBL inmiddels geadviseerd heeft over de uitbreiding van de bergboerengebieden. Dat advies is nog niet gereed. Het streven is erop gericht in september of oktober tot een afgerond advies te komen. Daarna zal ik onmiddellijk mijn standpunt bepalen.

De heer Te Veldhuis zegt dat er 37 jaar nodig zal zijn om het reservaatelement in de relatienota tot stand te brengen. Ik acht het in het meerjarenplan 1988-1992 over de grondverwerving van relatienotagebieden gestelde realistisch. Door het sluiten van beheersovereenkomsten in reservatengebieden — ik zei het al — blijft de aankoopwaardigheid, ook al duurt het lang, op termijn gewaarborgd. De versnelling van het relatienotabeleid ten gevolge van de vereenvoudiging zal het behoud van de aankoopwaardigheid van de reservaatgebieden overigens mede gaan bevorderen. Dat is ook een belangrijke reden waarom wij die vereenvoudiging hebben doorgevoerd. Ook mevrouw Swildens heeft de vereenvoudiging aan de orde gesteld. Voor waterland wordt thans een overgangsregeling voorbereid. Ik heb hier al eerder gezegd dat dat zou gebeuren. Hierbij wordt de provinciale commissie natuurlijk nauw betrokken.

Ik zeg nogmaals dat wij laat hebben gereageerd op de natuurproduktie. Ik heb echter duidelijk aangegeven waarom ik het thans niet verantwoord vind om hiermee aan het werk te gaan. Dit neemt niet weg dat ik het onderzoek dat op dit moment plaatsheeft, met grote belangstelling zal volgen. Als dat onderzoek is afgesloten, komt pas de

vraag van een eventuele proefneming aan de orde. Ik zal een proefneming onder omstandigheden, als het onderzoek daar positief over is, niet uit de weg gaan.

Er is intussen een selectie toegepast van vragen die mondeling c.q. schriftelijk zullen worden beantwoord. Deze blijft natuurlijk arbitrair. De heer Esselink heeft gevraagd welke mogelijkheden ik zie om in de komende jaren meer middelen beschikbaar te krijgen. Anderen hebben daar natuurlijk om gevraagd, al hebben zij dat niet zo direct gezegd. In het verzuringsbeleid wordt de aanpak van de bronnen van verontreiniging als uitgangspunt gebruikt voor het principe "de vervuiler betaalt". In de tussentijdse evaluatie verzuring die op 25 april in de Kamer is besproken, is aangegeven dat de effectgerichte maatregelen zullen worden uitgewerkt in een programma dat zal worden gekoppeld aan de definitieve evaluatie van het verzuringsbeleid dat omstreeks eind 1988 wordt verwacht. Daarbij zal ook inzicht worden gegeven in de kosten van die maatregelen en de financiering ervan. Het zal natuurlijk uitermate moeilijk blijven om een juridische relatie te leggen tussen de veroorzaker van de verzuring en de problematiek die wij hier aan de orde stellen.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Daarom steekt het ook zo nauw dat de minister die koppeling beleidsmatig legt en ervoor zorgt dat het natuur- en milieubeschermingsbelang aan zijn trekken komt. De juridische koppeling zal inderdaad moeilijk te leggen zijn.

Minister **Braks**: Dat is juist. Het probleem is er echter. Wij zullen daar financiële middelen voor moeten hebben. Als er verzuringsmiddelen zijn, dan zou ook dit soort aspecten aan de orde kunnen komen. Ik begrijp de opmerking van de heer Esselink. Ik voel mij daardoor aangemoedigd in voorkomende gevallen.

Ik ben het met de heer Esselink eens dat concrete maatregelen ter bescherming van de leefomgeving van soorten en planten van groot belang zijn. Men moet echter wel weten wat veilig moet worden gesteld en hoe dat moet gebeuren. De soortenbeschermingsplannen geven juist aan wat er moet gebeuren en hoe en waar welke instrumenten moeten worden ingezet. Soortenbeschermingsplannen zijn geen abstracte plannen, maar concrete actieplannen. De soortenbeschermingsplannen zullen worden gerealiseerd met de beschikbare instrumenten en binnen het raam van de beschikbare financiële middelen. Naar onze mening is dat mogelijk. Mevrouw Swildens zei dat de beschikbare middelen te bescheiden waren. In dat verband noemde zij de positieve reactie van het ministerie van Verkeer en Waterstaat op het plan-Ooyevaar en de aanpak hiervan. Laat er geen misverstand over bestaan, wij staan ook positief ten opzichte van het plan-Ooyevaar. De uitvoering daarvan zal echter moeten plaatshebben met respect voor de eigendoms- en gebruikersverhoudingen. In de uiterwaarden zijn er echter nogal wat natuurbeheerders die geen particuliere eigenaars zijn met als gevolg dat een aantal activiteiten op basis van die gegevenheid ter hand genomen zou kunnen worden. Uiteraard moet zo'n plan verder ontwikkeld worden, waarbij het de vraag is, hoe een en ander moet worden gefinancierd. Het is uiteraard de bedoeling dat dit met Verkeer en Waterstaat wordt besproken. Ik ben blij dat dit ministerie, als belangrijke beheerder van de uiterwaardengebieden in Nederland, dit idee zo omarmd heeft.

Ik kom toe aan het voorstel van de VVD-fractie om de bosbouw een zweepslag te geven door 35 mln. te reserveren uit de verkoop van woningwetwoningen. Als dat een reële bron is – ik wil daar nu geen uitspraak over doen – en het geld zou aangewend mogen worden voor het geven van een hogere prioriteit aan de bosbouw in Nederland, dan zal ik dat niet uit de weg gaan. Ik denk dat maatschappelijk gesproken een dergelijke aanwending – onder de zojuist door mij genoemde voorwaarde – inderdaad gunstig zal vallen. In toenemende mate word ik erop aangesproken – door mensen uit alle lagen van de bevolking – dat bij het gegeven van de overcapaciteit van de landbouwproduktie, bosbouwplanning – al dan niet van snelgroeiend hout – een hoge prioriteit moet hebben. Wij zullen dat overigens ook heel uitdrukkelijk aan de orde stellen bij de verdere uitwerking van het braakliggingsprogramma, het set-aside-programma, in het kader van de EG. Het gaat daarbij om de vraag, hoe braakliggingkan worden doorgevoerd en de boeren ertoe kunnen worden aangezet, de grond langduriger uit produktie te nemen door er bosbouw op toe te passen.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Mag ik hieruit begrijpen dat u zich in de kabinetsdiscussie over de verkoop van woningen als financieringsbron niet afzijdig zult houden en daarbij een positieve grondhouding zult aannemen?

Minister **Braks**: Nee, ik heb niet voor niets een voorwaarde genoemd. In dit land heeft een minister twee verantwoordelijkheden: hij is lid van de ministerraad – daarmee draagt hij een algemene verantwoordelijkheid – en hij is politiek beheerder van een departement. In die laatste functie sta ik volledig achter uw idee. Hoe ik echter zal reageren in de eerste functie, zal het afwegingsproces moeten uitwijzen. Ik kan 35 mln. als zweepslag voor de bosbouwsector goed gebruiken.

De heer Van der Vlies is geïnteresseerd in de juridische en financiële aspecten van het onttrekken van wegen aan de openbaarheid. Er is een scala van bestuurlijk-juridische mogelijkheden om het verkeer op zandwegen te beperken. In concrete gevallen worden bestaande mogelijkheden in goed overleg gebruikt, zoals dat op de Veluwe het geval is. De bestuurlijk-juridische mogelijkheden zullen in de toekomst nog worden verruimd middels de wijziging van de Wegenverkeerswet, die momenteel bij de Tweede Kamer in behandeling is. Ik denk dat wij niet vooruit moeten lopen op die behandeling. Dit is een wat formeel antwoord, maar de situatie is nu eenmaal uitermate complex.

Ten slotte nog een antwoord op de vraag van de heer Esselink, hoe het staat met de reorganisatie van Staatsbosbeheer. Welnu, ik kan de Kamer meedelen dat het besluit tot uitvoering van het beleidsvoornemen met betrekking tot de verzelfstandiging van Staatsbosbeheer deze week wordt vastgesteld. De vaste commissie zal een kopie van het besluit worden toegezonden.

De **Voorzitter**: We zijn nu toe aan de tweede termijn van de Kamer. Ik heb zojuist al gezegd dat een aantal partijen al een flink gedeelte van hun spreektijd hebben opgesoupeerd. Verder merk ik op dat er straks nog een agendapunt aan de orde komt.

Vandaar dat ik de leden vraag, zich enigszins te willen matigen, althans wat de spreektijden betreft.

□

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Ik dank de minister voor zijn toch veelal zeer concrete beantwoording van vragen en opmerkingen die door mij zijn gesteld respectievelijk gemaakt. Een aantal van die opmerkingen liep enigszins vooruit op de vormgeving van het natuurbeleidsplan en de verwachtingen die althans bij onze fractie daarover leven. Ik vind dat de minister daarop positief heeft gereageerd en dus zijn mijn verwachtingen – die al hooggespannen waren – nog hoger gespannen.

Ik kom toe aan natuurproduktiebetaling en de brief die we daarover van de minister hebben ontvangen. Ik ben het op zichzelf met de benadering die de minister in die brief kiest, wel eens, met de aantekening dat bedacht moet worden dat het systeem van beheersovereenkomsten conform de relatienota en het door de afdeling Milieubiologie van de Rijksuniversiteit Leiden gesuggereerde systeem van natuurproduktiebetaling twee verschillende instrumenten zijn. Ik bespeurde bij de collega's zojuist ook wat verwarring op dat punt, maar het gaat om twee verschillende instrumenten. Ik ben het met de minister eens, dat het goed is om het weggetje van natuurproduktiebetaling in de sfeer van verder onderzoeken maar eens "te laten afwandelen". Ik ben er wel voor om dit toe te spitsen op een concreet gebied, want anders wordt het een papieren exercitie waarbij wij niet meer met beide benen op de grond staan. Ik zie veel liever dat wij een heel concreet experiment doen. Wellicht dat er mogelijkheden zijn in de ganzenbeheersnotitie om zo'n concreet gebied te kiezen, dus buiten een relatienotagebied. Daar gaat mijn voorkeur in ieder geval naar uit.

Dan de Groote Peel. Op 24 maart jongstleden heb ik het standpunt ingenomen, dat externe werking van de Natuurbeschermingswet op voorhand – daar ging het mij om – vanuit de eerstverantwoordelijke minister niet hard gemaakt kan worden. Ik denk dus dat er, in die omstandigheid, op dit moment geen sprake is van een wijziging. Ook ik pleit er nu voor – dat is echter wat anders – om op zeer korte termijn – de minister heeft aangegeven, dat het wellicht over een maand zover is – tot een concrete aanwijzing te komen. Dit schept namelijk voor derden – in dit geval een milieu-organisatie – de mogelijkheid om te toetsen, of de minister die externe werking terecht op voorhand niet van toepassing heeft verklaard. Daar hecht ik aan, want die organisatie staat dan ook voor de vraag en het risico om eventueel "neen" te krijgen bij de AROB-rechter. Die organisatie moet dus inschatten, of men dat risico van "neen" willen lopen. Mij lijkt dat de koninklijke weg om zicht te krijgen op de vraag of een concrete drainage in het landbouwgebied, binnen twee kilometer, juridisch aantoonbaar effect heeft op de natuur en natuurwaarden binnen de Groote Peel. Ik blijf dus hetzelfde oordeel houden, maar ik zou graag met spoed voor derden de mogelijkheid gecreëerd zien om dit te toesten.

Dan de sponsoring. In mijn wijze van zien – daarop waren mijn suggesties gericht en ik ben blij dat er in het kader van het natuurbeleidsplan op wordt teruggekomen – moet de zeggenschap – dit behoeft niet samen te vallen met de eigendom – bij verwerving van natuurterreinen in alle gevallen onvoorwaardelijk bij de natuurterreinbeherende organisatie komen te liggen. Het is essentieel bij natuurbescherming en natuurterreinbeheer dat je op lange termijn kunt denken. Mijn opmerkingen waren erop gericht om met name particuliere organisaties – wanneer de minister dit in gesprekken met die organisaties ter sprake wil brengen, vind ik dat prima – nog eens uit te dagen – ik reken er gemakshalve Staatsbosbeheer in verzelfstandigde vorm ook toe – om het instrument van sponsoring en het aanboren van meer particuliere middelen creatief op te pakken. Andere tijden vergen namelijk andere middelen. De bedoeling van mijn opmerking is niet – en dat heeft men uit de context van mijn verhaal ook niet kunnen halen – om te bezuinigen op de overheidsinspanningen gericht op verwerving. Ik wil alleen maar, dat particuliere inspanningen en overheidsinspanningen samen een groter effect krijgen dan tot nu toe het geval is. Het maakt mij niet zoveel uit, of men naar de Lüneburger Heide kijkt of naar een mooi gebied in Engeland. Het gaat in Nederland concreet om het veilig stellen via aankoop en aanvullend beheer van natuurterreinen.

De uitvoering van de relatienota wordt op twee manieren versneld, zowel op het gebied van de inventarisatie – dit is een taak van de provincies en de landinrichtingscommissies – als op het gebied van de vereenvoudiging van de procedures. Heb ik de minister goed begrepen dat beide doelstellingen van het relatienotabeleid, namelijk reservaatvorming en beheersregelingen onaangetast blijven? Als dat het geval is, attendeer ik hem erop dat beheersovereenkomsten voor het behoud van natuurwaarden slechts voor een beperkte tijd kunnen gelden. Die beheersovereenkomsten gelden voor vijf jaar. In de praktijk kan die termijn nog heel wat korter zijn. Als een boer van zijn grond af wil, kan hij eerst een beheersovereenkomst aangaan en daarna een beroep op de koopplicht doen. Dan is de overheid verplicht de grond aan te kopen. Dat is al binnen een jaar mogelijk.

Minister **Braks**: Op elk aanbod om grond aan te kopen in relatienotagebieden moeten wij ingaan. Dat doen wij overigens nu ook al. Iemand die zijn grond niet te koop aanbiedt, terwijl het om een gebied met een hoge natuurwaarde gaat, kunnen wij tot het aangaan van een beheersoverkomst verleiden. Op die manier beschermen wij de natuurwaarde van het gebied tot het moment dat de desbetreffende grond wel te koop wordt aangeboden. De aankoopplicht geldt alleen voor relatienotagebieden.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! De minister en ik zijn het eens. Ik wilde dit alleen met nadruk naar voren brengen.!

Sommige provincies en landinrichtingscommissies hebben problemen met de beperking van de eerste fase voorrangsinventarisatie van de relatienota tot 100.000 hectare. Voor de geloofwaardigheid van het relatienotabeleid lijkt het mij goed dat vooruitlopend op de openstelling van de tweede fase – daarvoor is een regeringsbeslissing nodig – wordt toegestaan dat in sommige gevallen overschrijding van de grens van 100.000 voor de eerste fase kan plaatsvinden. Mijn fractie heeft dit een- en andermaal naar voren gebracht. Om over ons standpunt geen onduidelijkheid te laten

bestaan, leg ik de Kamer de volgende motie voor.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

overwegende, dat de eerste fase van 100.000 ha. in de voorrangsinventarisatie van de relatienota geheel is ingevuld;

van mening, dat de voortgang van het relatienotabeleid met name in landinrichtingsprojecten en in uiterwaarden stagneert;

nodigt de regering uit, vooruitlopend op de openstelling van de tweede fase, in voorkomende gevallen medewerking te verlenen aan incidentele overschrijding van de eerste fase van de voorrangsinventarisatie relatienota,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Esselink, Swildens-Rozendaal en Eisma.
Zij krijgt nr. 5 (20203).

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! Als ik het wel heb, is van de eerste 100.000 hectare pas voor ongeveer 15.000 hectare een financiële regeling getroffen. Op papier ligt de overige 85.000 hectare wel vast, maar de financiële consequenties daarvan zijn nog niet bekend. Het is bekend dat onze financiële middelen gebrekkig zijn. Over de aankoop van reservaatsgebieden zouden wij 37 jaar moeten doen en over de beheersgebieden 24 jaar. Is er niet wat voor te zeggen om in de gebieden waar wel behoefte is aan aanwijzing maar waar het geld ontbreekt, een verschuiving tussen provincies toe te staan, waarbij de huidige grens van 100.000 ha wordt gehandhaafd? Als wij nu de grens van 100.000 hectare overschrijden, terwijl de financiële consequenties van de aanwijzing van 85.000 hectare nog niet bekend zijn, zijn wij werkelijk met een "papieren" beleid bezig.

De heer **Esselink** (CDA): Voorzitter! Ik heb op 24 maart en in mijn bijdrage van vandaag het volgende aangegeven. Er is in de inventariserende fase geen directe relatie gelegd tussen wat er begroot wordt voor aankoop en beheer en wat er via voorrangsinventarisatie ruimtelijk wordt aangeven voor de toepasbaarheid van de relatienota. Ik zie het financiële probleem dus in het geheel niet. En ik heb dit ook niet horen weerleggen door de minister.

□

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister voor de uitgebreide beantwoording. Bijna alle door mij gestelde vragen zijn de revue gepasseerd. In antwoord op een van mijn vragen stelde hij dat hij zich in zijn functie van bewindsman voor landbouw, voor natuur- en landschapsbehoud en voor openluchtrecreatie — met al die petten op — wèl bevindt. Uiteraard vindt hij dat, want hij heeft mooi de mogelijkheden in huis voor het voeren van een integraal beleid. Dat gevoel wil ik hem ook niet afnemen. Mijn vraag was echter of hij zich prettig voelde met de hoogte van de beschikbare middelen. De minister antwoordde daarop dat hij alles in het werk zal stellen om in ieder geval het beleid in het kader van het structuurschema natuur- en landschapsbehoud uit te voeren.

Dan komt er wel een probleem naar voren, omdat het nationaal natuurbeleidsplan in eerste fase geen wettelijke basis krijgt. Wel zal er op hoofdlijnen worden aangegeven welke prioriteiten er worden gesteld. Wellicht weet men nog niet — ik verwijs naar de concept-PKB bij de vierde nota — of de structuurschema's openluchtrecreatie en toerisme en natuur- en landschapsbehoud blijven voortbestaan. Ik vroeg mij af of wij via dit beleid niet in een vacuüm terechtkomen. Ik ga ermee akkoord als de minister hierop schriftelijk wil reageren.

Vervolgens kom ik bij de Kollumerwaard. Op het moment wordt de MER nog niet aan de orde gesteld. Ik ben blij met het vreedzaam overleg dat de minister met zijn collega van Defensie voert. Ik had echter toch nog een vraag aan de minister. Het van toepassing zijn van de Natuurbeschermingswet op dit gebied is in voorbereiding. Hoe verhoudt zich de externe werking van de Natuurbeschermingswet tot de geconstateerde geluidsoverlast? Ik vraag de minister nogmaals om geen gronden over te laten dragen voordat er duidelijkheid is over de effecten en over de mogelijkheden om die te voorkomen. Op het moment dat je gronden uit handen geeft, is je positie en je invloed namelijk aanzienlijk verminderd.

Ik ben blij dat de minister nog een keer op bezoek gaat in de Groote Peel. Hij deed de uitspraak dat hij overweegt om een externe werking aan de aanwijzing te geven als een en ander de spuigaten uitloopt. Dan laat hij zijn argument dat de schade juridisch niet aantoonbaar is blijkbaar vallen. Daarbij loopt hij ook bewust het risico dat hij een rechtszaak eventueel verliest. Of geeft hij nu toe dat het argument juridisch gezien van het begin af aan niet steekhoudend was? Ik wil er verder niet over bekvechten. In beide gevallen vind ik het een buitengewoon moedige uitspraak van de minister en daarvoor heb ik veel waardering.

In het mondeling overleg deed ik de suggestie — ook de heer Esselink stelde dit voor — om een eventuele externe werking, dan wel het niet in de aanwijzing opnemen van die werking, te toetsen bij de rechter. Dat kan pas in een latere fase van de procedure van aanwijzing. Daarom moet er ook zeer grote haast gemaakt worden met de voortzetting van die procedure.

De minister zei over het sponsorschap in navolging van de heer Te Veldhuis dat het niet uitgesloten moet zijn om eventuele gronden in eigendom over te dragen. Dan wijs ik op de discrepantie die ontstaat bij het verlenen van subsidies als het gaat om aankoop van natuurterreinen van overheden. Steeds wordt gesteld dat een en ander niet subsidiabel is omdat overheden een eigen verantwoordelijkheid hebben ten aanzien van natuurbehoud. Met andere woorden: eigendomsoverdracht door overheden aan welke natuurbeschermingsinstantie ook wordt niet gewaardeerd. De taak van de overheid impliceert ook dat men daar niet te gemakkelijk mee omgaat. Wat daar ook van zij, de heer Te Veldhuis heeft een vergelijking gemaakt met een natuurgebied in een Angelsaksisch land. Ik moet hem erop wijzen dat, waar het gaat om het scheppen van voorwaarden en zeggenschap bij de overheid, die vergelijking niet mag worden gemaakt. Het Angelsaksische rechtssysteem is op een heel andere basis gegrond dan het onze. Dat kan men vooral ook merken bij het

hoofdstuk recreatief medegebruik. Met betrekking tot het publieke voetpad kan men in Engeland geen juridische belemmeringen aanvoeren terwijl wij in ons land soms grote moeilijkheden ontmoeten om het recht van overpad te regelen. Ik breng dit naar voren omdat het zo gemakkelijk is, je te spiegelen aan andere situaties.

De minister is ingegaan op zijn overleg met zijn collega van Verkeer en Waterstaat over de oeververdedigingswerken. Voorzitter! De minister heeft mij wat dit betreft niet tevreden gesteld. Ik heb er begrip voor dat hij deze zaak niet in de openbaarheid wil brengen. Dat is op zichzelf niet onjuist maar daardoor worden de mogelijkheden voor de Kamer om hier actie te ondernemen toch beperkt. Ik overweeg dan ook, de minister van Verkeer en Waterstaat hier op aan te spreken.

Voorzitter, enkele door mij gestelde vragen zijn nog niet beantwoord. Ik meen dat dit geen probleem behoeft op te leveren. De ambtenaren kunnen immers over de Handelingen beschikken zodat er later een schriftelijk antwoord kan worden uitgebracht.

De **Voorzitter**: Dat zal zeker gebeuren.

□

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Ook ik ga ervan uit dat wij alsnog schriftelijk antwoord krijgen op nog niet behandelde vragen. Ik dank de minister voor de wèl door hem gegeven antwoorden.

De kwestie van aankoop of beheer van gronden blijft ons, ondanks het antwoord van de minister, met zorg vervullen. Hij heeft een aantal argumenten gegeven waaruit moet blijken dat in sommige gevallen aankoop gewenst is. Sommige van die argumenten kan ik onderschrijven maar bij andere argumenten zet ik vraagtekens. Een probleem blijft bij aankoop dat men tweemaal met kosten wordt geconfronteerd: de aankoop- èn de beheerskosten. Dit levert een dubbelzware financiële druk op. Waar er mogelijkheden zijn om met dezelfde financiële middelen méér natuur- en landschapsrendement te behalen, blijf ik ervoor pleiten, het optimale middel aan te grijpen en daarvoor aankoop maar eens te laten schieten.

Zowel in zijn brief van 27 mei jl. als in zijn beantwoording vandaag toont de minister zich afwachtend, bijna afhoudend ten opzichte van voorstellen, door ons gedaan om tot een meer actieve benadering van natuurproduktie over te gaan. Ik zou hem nog eens willen voorstellen om hieraan het voordeel in plaats van het nadeel van de twijfel te geven en niet af te wachten hoe het onderzoek in Gelderland afloopt. Hij kan ook zelf projecten stimuleren in de sfeer van onderzoek. Wij bepleiten een meer positieve benadering van deze produktiemogelijkheden.

Ongetwijfeld zal er schriftelijk worden gereageerd op mijn opmerkingen over de schaduwschade. Voorzitter! Ik constateer dat de gedachte van de natuursponsoring gelukkig ook bij andere partijen en bij de minister is aangeslagen. Ik ben blij, dat iedereen redelijk positief over dit punt denkt. Ik zie hier zelf nogal wat perspectieven nu de overheid te weinig geld heeft. Voor socialisering, zoals gesuggereerd door mevrouw Swildens, voel ik niet veel. Wij moeten kijken naar het netto rendement van natuur- en landschapsbeheer. Als wij daar particuliere investeerders voor kunnen winnen, moeten wij dat beslist niet nalaten. Het gaat tenslotte om het behouden en waar mogelijk creëren van waardevolle natuur- en landschapselementen.

De heer **Esselink** (CDA): Vindt de heer Te Veldhuis ook dat eventuele extra mogelijkheden — door sponsoring bij voorbeeld — niet in mindering moeten worden gebracht op de inspanningen van de overheid? Vindt hij ook dat ze bovenop de overheidsinspanningen moeten komen?

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Dat heeft de heer Esselink uitstekend begrepen. Het gaat duidelijk om aanvullende mogelijkheden.

Ik ben ook blij met de positieve houding van deze vakminister ten aanzien van het voorstel van de VVD-fractie, een zweepslag voor de bosbouw te geven. Ik zie uiteraard met zeer grote belangstelling de reactie van het kabinet op het voorstel van de heer Voorhoeve voor verkoop van woningwetwoningen tegemoet. Als de heer Braks mogelijkheden ziet, vertrouw ik erop dat hij een pleidooi terzake zal voeren in het kabinetsberaad.

Mijnheer de Voorzitter! Ik verwacht schriftelijke antwoorden op mijn vragen over de averechtse werking van de ecologische richtlijn en over de stroomlijning van subsidies aan milieugroeperingen. Ik neem aan dat ik ook een schriftelijk antwoord krijg op mijn vragen over het nationale landschap de Veluwe, waar zeer intereressante ontwikkelingen gaande zijn. Ik vind het jammer dat de minister zijn kruit droog heeft gehouden als het gaat om de distelproblematiek in het Markiezaatsgebied. Ik hoop dat hij op korte termijn een beslissing durft te nemen, ook al heeft hij twee petten op. Wat de VVD-fractie daarvan vindt, is de minister duidelijk.

□

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister voor de vele antwoorden. Drie maanden geleden zei hij, dat hij op korte termijn met de wijzigingen van de Natuurbeschermingswet naar de Kamer zou komen. Nu hoor ik hem weer spreken over "enkele maanden". Ik wil niet flauw doen, maar zie dit toch wel als een indicatie dat er gewoon geen menskracht is voor het effecturen van die wijzigingen en van aanwijzingen in het kader van de Natuurbeschermingswet, de wetlandgebieden en de EG-Vogelrichtlijn. Ik wilde dat de minister dat eens erkende. Hij zou zijn ambities dan ook maar wat moeten terugschroeven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik meen dat de redenering van de minister ten aanzien van de Waddenzee niet klopt. Hij zei, dat de Natuurbeschermingswet overwegend van toepassing is op het Waddengebied. Dat is echter niet het geval, want in Harlingen heeft hij afgelopen zaterdag nog gezegd dat hij van plan is, de werking van de Natuurbeschermingswet die nu slechts op 60% van het Waddengebied betrekking heeft, uit te breiden. Wij kunnen op onze vingers natellen hoe lang dit weer gaat duren gezien de anderhalve menskracht die dat moet gaan doen. Vandaar dat ik op dit punt een motie indien.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat het Waddengebied nog steeds niet is aangemeld onder de EG-Vogelrichtlijn;

constaterende, dat het PKB-gebied van het Waddengebied slechts voor 60% onder de Natuurbeschermingswet valt;

constaterende, dat de Raad van State uitspraak heeft gedaan over de regeringsbeslissing om geen buitendijkse inpoldering bij Ferwerderadeel toe te staan en derhalve de territoriale grens in verband met het Eems/Dollard-verdrag als enige onzekerheid overblijft voor de grensvaststelling voor de EG-Vogelrichtlijn;

verzoekt de minister, het Waddengebied op korte termijn onder de EG-Vogelrichtlijn aan te melden, met uitzondering van het grensgebied, vallend onder het Eems/Dollard-verdrag,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de heer Eisma.
Zij krijgt nr. 6 (20203).

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil ten slotte nog iets zeggen over de Groote Peel. Wij kunnen geen stand-still-beginsel garanderen. Dat moesten wij concluderen, terwijl de minister in het mondeling overleg in maart heeft gezegd dat vanuit dit oogpunt een stand-still – het betreft een drainage in het landbouwgebied om dat natuurgebied de Groote Peel – wenselijk zou zijn. Hij heeft vervolgens gezegd dat de verwachting gerechtvaardigd is dat drainage en beregening niet sterk meer zullen toenemen. Ik heb in mijn geschreven tekst een aantal voorbeelden staan, die aangeven dat het maar doorgaat in die landbouwkundige gebieden. De enige echte oplossing die de minister noemt, is dat hij zijn buurtgenoten zal toespreken. Nu acht ik het redenaarstalent van de minister groot, maar daar mag je het natuurlijk niet bij laten. Daarom zou ik de volgende motie willen indienen, die mede is ondertekend door mevrouw Swildens.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging;

constaterende, dat op het natuurgebied de Groote Peel internationale verplichtingen – als gevolg van het verdrag van Ramsar en de EG-Vogelrichtlijn – rusten;

kennis genomen hebbend, dat het Overlegorgaan Nationale Park i. o. de Groote Peel en de Natuurbeschermingsraad van mening zijn dat behalve door technische maatregelen in het natuurgebied, drainages en overige ingrepen in de waterhuishouding in het omringend landbouwgebied moeten worden gestopt;

van mening, dat de verdere uitbreiding van drainage en beregening in een zone van 2000 m. rond het natuurgebied de waterhuishouding van de Groote Peel ongunstig beïnvloedt;

voorts constaterende, dat drainage en beregening in dit gebied in de afgelopen maanden niet is verminderd en dat te verwachten is dat deze landbouwkundige werken in de toekomst zullen worden uitgebreid;

verzoekt de minister van Landbouw en Visserij, de vergunningplicht volgens artikel 12 van de Natuurbeschermingswet van toepassing te doen zijn op het landbouwgebied dat in een zone van 2000 m. rond het natuurgebied de Groote Peel is gelegen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **Voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Eisma en Swildens-Rozendaal.
Zij krijgt nr. 7 (20203).

De heer **Eisma** (D66): Mijnheer de Voorzitter! Ik behoud mij het recht voor om op de natuurproduktiebetaling en op alle andere onderwerpen die zijn besproken in de twee brieven die ons vandaag hebben bereikt, in een later stadium terug te komen. Ik heb al de vorm van een mondeling overleg genoemd. Ik vind het ongepast om finaal over brieven te spreken die mij vanochtend pas hebben bereikt. Ik ben wel flexibel, maar het moet niet te gek worden.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de Voorzitter! Ik dank de minister voor zijn beantwoording. In zijn algemene benadering trof ik als het ware twee polen aan. De ene was dat de aankoop van blijvend en groot belang is voor de vervolmaking van goede gebiedseenheden. De andere was dat de beheersinspanning niet onder een minimumniveau kan dalen. Dan ontstaat immers het risico van onherstelbare schade. Ik erken die twee polen. Ik wil ook wijzen op de randvoorwaarde van de budgettaire ruimte, die beperkt is. Namens mijn fractie verbind ik daaraan de conclusie, die ook doorklonk in mijn eerste termijn, dat blijkbaar creativiteit en inventiviteit nodig zijn om op een voldoende inspanningsniveau te blijven opereren, een inspanningsniveau dat ook adequaat is, gelet op de aanwezige belangen en de noodzaak van bescherming etcetera.

Ik heb ook met erkentelijkheid kennis genomen van de intentie van de minister op het gebied van het leningartikel, waarvoor in de plaats de pro-memoriepost vanaf 1990. Dat is namelijk de intentie van continuïteit. Ik wil dat nog eens onderstrepen.

Bij de heidevelden en het heidebeheer bestaat een grote achterstand. De minister heeft gerefereerd aan enkele werkbezoeken en contacten met het veld. De SGP-fractie heeft die ook wel eens. Vandaar onze aandacht vandaag voor deze zaak. In die sector troffen wij grote zorg aan. Daarom wilden wij daar stem aan geven. De minister heeft gezegd dat een plan wordt opgesteld. Medio dit jaar komt er een advies. Kan dat advies nog een rol spelen bij het natuurbeleidsplan, dat het aanstaande najaar wordt verwacht? Kan dit advies ook een rol spelen bij de begroting voor 1989, waarin de financiële inspanning op dit punt – ik zal niet zeggen "gemarginaliseerd" – in elk geval heel duidelijk is getemporiseerd? Dat is ongunstig voor deze sector. Dus het niveau van 1986 en 1987 zou eigenlijk vanaf 1 januari aanstaande moeten worden hersteld.

□

Minister **Braks**: Mijnheer de Voorzitter! Ook om wille van de efficiëntie van onze gemeenschappelijke tijd is het nuttig dat wij vragen schriftelijk kunnen beantwoorden. Wij zullen dit zo snel mogelijk doen om geen discrepantie te laten ontstaan tussen datgene wat

mondeling beantwoord is en datgene wat schriftelijk beantwoord is. Wij zullen de Handelingen nalopen op de punten waarop geen antwoord is gegeven.

De heer Esselink en anderen hebben weer over het natuurbeleidsplan gesproken. Dit is natuurlijk heel relevant voor het presenteren van ons beleid. Het is normaal, als je hiermee bezig bent, dat er van allerlei kanten signalen komen over punten waaraan aandacht gegeven moet worden. Hoewel deze discussie misschien soms wat in details gaat en breed is, wat ik gemakkelijk beantwoord met de opmerking dat het in het natuurbeleidsplan komt, is zij dus toch relevant. De heer Van der Vlies kan ik bij voorbeeld zeggen dat het heidebeheer in het natuurbeleidsplan komt.

Verscheidene afgevaardigden zijn teruggekomen op het voorstel voor natuurproduktiebetaling. Inderdaad kan dit nu niet afgerond worden. Ik ben het met de heer Esselink erover eens dat het om twee verschillende instrumenten gaat. Wij hebben elementen uit het relatienotabeleid gebruikt, zoals de beheersovereenkomsten, om aan te geven hoe een en ander werkt, maar het zijn volstrekt verschillende zaken. Ik ben er blij om dat het hier zo duidelijk naar voren is gebracht. Het nadere onderzoek naar natuurproduktiebetalingen, dat naar mijn mening nodig is, zullen wij onafhankelijk van het relatienotabeleid beoordelen. Als het onderzoek aanleiding is tot een proef, zullen wij deze ook onafhankelijk ervan opzetten. Het lijkt mij goed dat het dan in een concreet, duidelijk te signaleren gebied gebeurt. Ik heb goed gezien dat er in deze Kamer brede steun is voor een dergelijke gang van zaken.

De heer Esselink gaf een weergave over de Groote Peel. Het is inderdaad precies zo geweest. Wij hebben op voorhand gezegd dat het zo niet zou werken. De desbetreffende werkgroep in het Peelgebied heeft toen onmiddellijk gezegd dat zij een procedure bij de Raad van State zou aankaarten. Hiervoor moesten wij natuurlijk een aanwijzing gegeven hebben en dit is alleszins reden om spoed te betrachten. Wij zullen dit doen, want zo was het toetsingsmechanisme. Ik ben overigens van mening dat onze benadering in de Groote Peel overeind blijft. Inderdaad zijn er signalen van dat de boeren daar maar doorgaan, al hebben wij de wenselijkheid van een stand-still uitgesproken. Ik ben er blij om dat dit woord gebruikt werd en zal eraan blijven werken dat dit zo goed mogelijk bereikt wordt. Het hydrologische onderzoek heeft echter uitgewezen dat er meer aan de hand is dan onttrekking voor drainage en dat ook de natuurlijke schommelingen een grote bedreiging vormen voor de gewenste ontwikkeling. Deze vormen een veelvoud van het eerste. Alles bij elkaar meen ik dat wij met de voorgestelde aanpak de natuurwaarden daar heel goed kunnen dienen, maar een en ander moet dan wel snel gebeuren. Daarom moet het beheers- en ontwikkelingsplan snel worden geconcretiseerd.

Sponsoring is opnieuw aan de orde gekomen. De zeggenschap over het beheer van aanwezige natuurwaarden mag niet teloorgaan. Dit kan ook bijna niet, want zij liggen bijna allemaal wettelijk vast. Het gaat natuurlijk om de vraag wie het beheer in handen heeft. Wij moeten hiervan echter niet al te grote verwachtingen hebben. Mevrouw Swildens zei terecht dat in Engeland heel andere eigendomsverhoudingen bestaan. In Duitsland is het vergelijkbaar met onze situatie, want daar is Napoleon ook geweest. Hierdoor wordt de grens ongeveer bepaald.

Maar ik ben ook van mening dat inspanningen in die richting eigenlijk alleen maar goed verdedigbaar zijn, als het additioneel is, als wij daar wat extra mee bereiken. Ik ontloop de uitspraak niet, dat wij zo langzamerhand grenzen bereikt hebben, minimumgrenzen, voor wat betreft de noodzakelijke financiële inspanningen, gelet op de ambitieuze plannen die wij met elkaar ontwikkeld hebben. Eigenlijk is het ook elders waar men over sponsoring spreekt, altijd iets additioneels. Ik denk dat anders de Anton Philipszaal hier niet in Den Haag gestaan zou hebben en dat anders het Brabants Museum op dit moment niet de allure zou hebben zoals het die heeft en waarbij ook duidelijk sprake is van publieksgericht functioneren. Ik noem nu twee voorbeelden die ik toevallig zelf weer eens gezien heb. Het doel moet derhalve zijn: een grotere inspanning te zamen.

De conclusie is juist, dat wat betreft de relatienota reservaatvorming en beheersactiviteiten pal overeind blijven. Zij liggen ook in elkaars verlengde.

Nu zitten wij natuurlijk wel met het probleem van de aanwijzingen. De heer Esselink heeft een motie ingediend die erop gericht is, reeds nu de grens van de 100.000 ha te passeren. Ik kan daar zonder een uitspraak van het kabinet niet op reageren. Ik ben niet geautoriseerd, op grond van een kabinetsbeslissing, om met betrekking tot de aanwijzing in de tweede honderdduizend binnen te gaan zonder een nieuwe beslissing. Als de Kamer deze motie zou aanvaarden, dan moet ik die aan het kabinet voorleggen.

Ik onderken de knelpunten in bepaalde provincies. Sommige zouden wat meer willen aanwijzen en andere wat minder. Ook binnen provincies zijn er wel grenzen. De heer Te Veldhuis deed min of meer de suggestie om dit dan maar binnen de provincies te voorzien, door verschuiving onderling. Dit kan alleen met die gebieden die nog geen concrete begrenzing kennen. Datgene wat vastgesteld is, geeft rechten aan de boeren. Bij voorbeeld het recht om tot een beheersovereenkomst te komen. Daar kunnen wij niet lichtvaardig aan tornen, want ook de rechtsbescherming van de boeren en van het gebied is natuurlijk een belangrijk uitgangspunt. Maar eerder hebben wij al wat oplossingen gevonden, ook met betrekking tot de reserves die nog in de 14.000 zaten, zoals het er later aan toegevoegd is.

Ik geef toe dat wij met betrekking tot de mogelijkheden tot aanwijzing zo langzamerhand toe zijn aan een uitspraak of wij verder gaan of niet. Dit staat los van de beschikbare financiële middelen of de realisatie, omdat aanwijzen en concretisering met zich brengt dat je rechten geeft aan boeren en burgers die in die gebieden wonen. Die dingen moeten wij goed tegen elkaar afzetten. Ook al is het dan nog niet gerealiseerd, het heeft wel een zodanige juridische structuur dat je er niet meer omheen kunt. Dat is ook de bedoeling, zo hoor ik mevrouw Swildens zeggen.

Ik moet op dit moment, gelet op de besluitvorming die tot dusverre in het kabinet heeft plaatsgehad, deze motie ontraden. Wordt zij aanvaard, dan zal ik haar aan het kabinet moeten voorleggen.

Als opgemerkt wordt dat de beschikbare middelen gering zijn, dan is dat waar. Maar ik wil er toch op wijzen dat wij juist binnen het departement van Landbouw gelukkig over nogal wat beleidsinstrumenten beschikken, met een budget, die een

direct raakvlak hebben met natuur en landschap. Dat is niet alleen Staatsbosbeheer, al is dit toch een belangrijke budgetpost, maar het is ook de landinrichtingsdienst. DBL functioneert toch in toenemende mate ook met dat accent. Zo zou ik nog wel een tijdje kunnen doorgaan. Als wij alles op een rijtje zetten, dan is met die accentverschuivingen binnen andere instrumenten dan alleen die van NNF een belangrijk extra accent gelegd bij het beschermen van onze natuur en het landschap. Dit is terecht, want in al onze besluitvorming, ook met de Tweede Kamer en anderzins, zijn wij tot de conclusie gekomen dat dit een hoge prioriteit moet hebben. Dat is een zaak die wij niet uit het oog moeten verliezen: het reikt verder dan de specifieke budgetposten die op de begroting staan.

Gevraagd werd hoe het gaat met de schema's, als het natuurbeleidsplan er is. Welnu, die blijven gewoon bestaan, maar het kan zo zijn dat zij als gevolg van dat natuurbeleidsplan hier en daar aangepast worden, waarbij het er met name om gaat of zij niet in aanmerking komen voor vereenvoudiging.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): In de vierde nota staat, dat nog niet besloten is of die schema's gehandhaafd blijven. Dat betekent dan toch, dat dit hele verhaal eventueel in de PKB bij de vierde nota komt te staan. Ik kan mij dat bijna niet voorstellen. Als dat het wettelijk kader wordt zonder dat het natuurbeleidsplan kracht van wet heeft, is er geen mogelijkheid om in de tweede fase het natuurbeleidsplan mèt wettelijke status zodanig aan te kleden, dat de PKB bij de vierde nota weer uitgeschakeld wordt. De minister hoeft hierop nu niet te antwoorden. Ik signaleer echter het probleem.

Minister **Braks**: Het is duidelijk dat de vierde nota hierbij een belangrijke rol speelt. Het is de vraag, hoe een en ander opeenvolgend aan de orde komt. Gelet op het feit, dat de vierde nota nog niet via de PKB tot besluitvorming is gekomen, redeneer ik nu vanuit het niet bestaan daarvan. Ook onafhankelijk daarvan zouden wij met een natuurbeleidsplan zijn gekomen. Mijn reactie nu is gebaseerd op die situatie. Als er besluitvorming komt als gevolg van de PKB bij de vierde nota, zullen wij daarop dienovereenkomstig moeten reageren.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Die procedure loopt namelijk iets eerder.

Minister **Braks**: Dat is maar goed ook, omdat deze, ruimtelijk gesproken, nogal relevantie kan hebben.

De aanwijzing tot staatsnatuurmonument of anderszins laat het bestaand gebruik onverlet. Dat geldt ook voor de Kollumerwaard. De bestaande geluidsoverlast is een gegeven. Met het toepassen van de Natuurbeschermingswet kan de geluidsoverlast niet ongedaan gemaakt worden, hoe wenselijk dit op zichzelf ook zou zijn.

Ik heb kennis genomen van de belangstelling voor de oeververdedigingen.

De heer Te Veldhuis blijft uit efficiency-overwegingen een voorkeur uitspreken voor beheer in plaats van voor aankoop. Ik begrijp dat wel. Wij hebben dat echter niet alleen voor het zeggen. De relatienota bij voorbeeld gaat namelijk uit van reservaatvorming dan wel beheer. De boer maakt uit, of hij het ons aanbiedt. Dan zijn wij koopplichtig. Ik denk dat er in toenemende mate aangeboden zal worden, omdat men het beheer op een gegeven moment van zich wil afschudden of vanwege allerlei mutaties in de eigendommen.

Over de effecten van de ecologische richtlijn krijgt u een schriftelijk antwoord.

Natuurlijk vraagt de kwestie van de Waddenzee enige tijd. Ik hoef de heer Eisma ook niet te wijzen op de uitermate publieke om niet te zeggen politieke gevoeligheid van dit gebied. Wij als centrale bestuurders dienen er rekening mee te houden, dat dergelijke situaties daardoor met grote zorgvuldigheid benaderd moeten worden. Ik geef nu nog geen oordeel over de motie met betrekking tot die aanwijzing. Wij zijn het stellig van plan. Wij hebben Ferwerderadeel en de Eems/Dollard duidelijk als reserve aangeduid voordat wij daartoe overgaan. Op dit moment is de Natuurbeschermingswet inderdaad nog niet op het hele gebied van toepassing. Echter gelet op de situatie van enkele jaren geleden geldt zij nu al voor een zeer substantieel deel.

In het kader van deze UCV zal ik zeer binnenkort een definitief regeringsstandpunt geven over alle ingediende moties, inclusief de motie waarover wij nu spreken. Gelet op de in het geding zijnde procedures wil ik een en ander goed afwegen voordat ik daarover een definitieve uitspraak doe. De intentie is hetzelfde; in de motie wordt aangedrongen op tempo. Ook ten aanzien van de opmerkingen over de Groote Peel zal ik nog met een nadere reactie komen. Ik heb de motie ter zake nog niet gezien. Ook daarover zal de Kamer een schriftelijk antwoord krijgen.

De heer Van der Vlies signaleerde twee polen. Zijn visie is de onze. Daar waar het om een zeer hoge natuurwaarde op bepaalde terreinen gaat, zal aankoop door de Staat en eventueel via sponsorship of langs andere wegen onvermijdelijk zijn. Daarmee wordt het beheer ondergeschikt aan eigendom. Daar waar de landbouw een hogere prioriteit kan hebben, wil ook ik doorgaan met de beheersactiviteiten. Ik wil dat ook daarom, omdat in toenemende mate beheerslandbouw gemeengoed gaat worden, niet alleen in Nederland, maar ook daarbuiten. Het is duidelijk dat onze aanpak in dezen elders inspirerend heeft gewerkt. Daarom is onze verantwoordelijkheid voor het op gang houden van deze activiteiten des te groter, ook met betrekking tot de financiële inspanning. Dat zal zeer veel creativiteit vragen, maar met publieke en politieke steun verwacht ik dat het ook onder moeilijke budgettaire omstandigheden mogelijk zal zijn een verantwoord niveau te handhaven.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Wij zijn thans toe aan de behandeling van het derde agendapunt: het Rijksmeerjarenprogramma Openluchtrecreatie en toerisme 1988-1992.

Ik herinner de leden aan het genomen besluit om deze UCV uiterlijk om half acht te beëindigen. Ik wil iedereen vragen, zich enigszins te beperken in zijn spreektijd.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Schartman** (CDA): Voorzitter! Ik wil u graag helpen om de ambitie waar te maken om deze zitting om half acht op de juiste wijze te beëindigen.

De CDA-fractie heeft waardering

voor de indiening van dit programma. Zij heeft op het juiste tijdstip plaatsgevonden. Dat is voor de eerste keer in de range van indieningen. Op zich zelf is dit begrijpelijk, maar het is mooi dat het dit jaar is gelukt.

Door de opstelling van de provinciale lijsten, is de inzichtelijkheid van het geheel goed vergroot. Beide punten betreffen wensen van de CDA-fractie. Het is plezierig dat de bewindslieden aan onze wensen tegemoet hebben willen komoen.

In deze UCV kunnen wij natuurlijk uitvoerig over het budget praten. Er heeft een bevriezing plaatsgevonden. Er is ook sprake van een vermindering. Als je een vergelijking treft met de taakstelling die in het structuurschema openluchtrecreatie was voorzien, blijkt dat er sprake is van een kleine vermindering. De ambities zijn groot, de aanvragen vele: het is dus een moeilijke opdracht om alle taken op tijd te realiseren. Een tussenbalans geeft daarop niet voldoende zicht, maar dat is logisch, want het is slechts een momentopname.

Voorzitter! Wij zijn op bezoek geweest bij een aantal directeuren van recreatieschappen. Daarbij is ons met grote overtuiging duidelijk gemaakt – bij ons kwam het althans overtuigend over – dat met name in het recreatiebeleid er toch sprake is van een zeer groot aantal, zeer rigide, soms stringente regels waarmee op een merkwaardige wijze door ambtenaren – ook door ambtenaren van recreatieschappen – wordt omgesprongen. Soms werken de regels tegen elkaar in. Zo vertaal ik in ieder geval de inleiding van het betoog dat bij ons bezoek werd gehouden. Het is hier niet de plaats en nu ook niet de tijd om hierop uitvoerig in te gaan. Bij de voorbereiding van de nieuwe Wet op de openluchtrecreatie is het goed aan dit punt aandacht te besteden. Mogelijkerwijs kan men komen tot grotere vrijheid voor schappen, budgettering en aanwending van middelen en is het ook mogelijk efficiënter en effectiever te werken en tot minder bemoeienis door de rijksoverheid te komen. Ik denk hierbij aan de kosten voor onderhoud en vervangingsinvesteringen. Deze zaken lopen nogal eens door elkaar. Op zichzelf zijn het zaken die het budget behoorlijk onder druk zetten. Door de regio's een grotere vrijheid te geven, zou er naar mijn mening met in ieder geval hetzelfde geld, meer gedaan kunen worden.

Voorzitter! In feite houden wij nu de tweede termijn van een UCV. De vorige keer heb ik gezegd, dat anders dan in een tijd van economische recessie, de mobiliteit een andere rol speelt. Bij het recreatiebeleid en het toeristisch beleid meenden wij toen dat het nodig was om voorzieningen heel dicht in de buurt van steden te plannen. Bij recreatie is dat het meest duidelijk. Langzamerhand blijkt dat mensen toch mogelijkheden vinden om naar de plekken te gaan in den lande waar men plezierig recreëert en ook toeristisch zijn vrijheid beleeft. Het is op dit moment de vraag of het zo stringent vasthouden aan een beleid dat gericht is op de stadsrandzone voor alle soorten voorzieningen wel helemaal juist is. Ik kom daar zo dadelijk in het kader van een bepaalde provincie nog op terug.

De onderbouwing van de recreatieplanning dichtbij huis zal toch regelmatig moeten worden getoetst aan allerlei maatschappelijke ontwikkelingen. Er is op dit moment meer behoefte aan mobiliteit dan wij hadden verwacht. Er is ook behoefte aan meer individuele recreatiemogelijkheden als gevolg van de toenemende vrije tijd. Er zijn verschijnselen die verschuivingen teweeg kunnen brengen in het recreatiebeleid en het toeristisch beleid. Hoe zien beide bewindslieden deze trends? Kun je daaruit bij voorbeeld consequenties trekken voor de verdeelsleutel Randstad versus overig Nederland?

Het in 1986 aangevangen onderzoek met betrekking tot het beheersvriendelijk ontwerpen en inrichten van recreatie- en bosgebieden, gericht op de Randstad-groenstructuur, beschouwt mijn fractie als een constructieve poging om de taakstelling conform het structuurschema te halen. In de in het vooruitzicht gestelde notitie over de beheerslasten willen wij duidelijk beantwoord zien, in hoeverre de normbedragen voor een eenmalige inrichting nog steeds als uitgangspunt kunnen worden genomen. Er wordt genoemd: ƒ 60.000 per hectare voor recreatiegebieden en ƒ 15.000 per hectare voor staatsboswachterijen. Honoreert de minister thans reeds verzoeken uit de zogenaamde oude recreatiegebieden om bij te dragen in nieuwe investeringen voor het vergroten van de aantrekkelijkheid van dat gebied? Indien daaraan randvoorwaarden worden gesteld, wil de minister daarover dan de Kamer informeren? De minister stelt in antwoord op vraag 43 dat niet kan worden ontkend dat voor bepaalde projecten het normbedrag moeilijk realiseerbaar is. Een slechte externe infrastructuur – de bereikbaarheid dus – en een plaatselijk slechte bodemgrondslag zijn daaraan debet. Inzichtelijkheid is geboden vanwege de financiële implicaties.

Uit de schriftelijke voorbereiding van de begroting van VRO voor 1988 blijkt dat met betrekking tot de grondverwerving in bufferzonegebieden op basis van algemene richtlijnen de huidige gelegenheidsaanpak moet worden beperkt en meer moet worden aangesloten op de inrichtingsbehoefte direct aan de Randstad. Dus wederom die recreatie dichterbij huis. En dit in het kader van een continue aanpak. Ik heb er net al iets over gezegd, maar in zijn algemeenheid kunnen wij ook die aanpak wel onderschrijven. Het vergemakkelijkt ook de entree tot het recreatiegebied en omgekeerd. De recreant kan milieuvriendelijk – dus per fiets – het recreatieproject bereiken. In het structuurschema openluchtrecreatie is aangegeven, dat het ministerie van Landbouw en Visserij een aantal experimenten wil steunen om de vervlechting van die "groene vingers" met het stedelijk gebied te bereiken. De gemeente Amsterdam is daarop ingesprongen en in Rotterdam is op dit moment onderzoek gaande. De vraag is, hoe dat ligt in bij voorbeeld de Utrechtse en Haagse agglomeraties.

De vorige keer heb ik ook gesproken over de provincie Zeeland. Ik sprak net over die mobiliteit. Er blijkt dat veel mensen uit de Randstad gemakkelijk die Randstad ook ontvluchten, zowel voor recreatief gebruik (een dagje eruit) als voor toeristisch gebruik (een weekend). Toen vond mijn fractie de beantwoording van de bewindslieden op een aantal structurele zaken niet erg royaal. Wij zien ook dat de provincie Zeeland in economische zin heel veel belang heeft bij het toerisme. Het is daar voor de werkgelegenheid nummer één. Wij zien ook dat het een provincie is die van nature gemakkelijk veel mensen kan aantrekken voor recreatie en toerisme. Het is dus de moeite waard om het nodige aan de infrastructuur te doen. Wij hebben de afgelopen week kennis kunnen nemen van het

beleidsprogramma dat de provincie heeft ontwikkeld. Daarin is zichtbaar dat er door de provincie en de gemeenten, maar ook door het bedrijfsleven samen met die overheden veel inspanningen worden verricht om het nodige te doen aan de aantrekkelijkheid van Zeeland op die beide beleidsonderdelen. Het is sneu om dan te ontdekken dat de middelen wegvallen. Dat gebeurt niet alleen in het regionale beleid. Ook in het aandachtsgebiedenbeleid vallen langzamerhand de mogelijkheden weg om op dat punt hulp te bieden. Daarnaast lopen ook de middelen vanuit het recreatiebeleid, de PPO-procedure, terug. Eerst was er 1,5 mln. beschikbaar, daarna 1,1 mln. en toen f 700.000. Ik heb begrepen dat de hele provincie het op dit moment met f 500.000 aan rijkshulp moet doen. Dat lijkt mij structureel onvoldoende. Ik laat hierbij het convenant dat rond de Grevelingen is gesloten, buiten beschouwing.

Staatssecretaris **Evenhuis:** U zei f 500.000?

De heer **Schartman** (CDA): Er gaat uit de recreatiepot f 500.000 naar Zeeland. Daarnaast is er nog het speerpuntenbeleid van Economische Zaken. Het is voor de provincie echter belangrijk om te weten – wij zijn daar ook nieuwsgierig naar – of dat ook na 1989 wordt voortgezet. Men weet dat er in het regeerakkoord staat dat het toeristische beleid voortgezet dient te worden. Ik denk dat er in het kader van de infrastructuur middelen beschikbaar zullen moeten blijven voor het hele land. Zeeland moet echter kunnen rekenen op een langdurige en wat consequente hulp bij de uitvoering van haar programma.

Voorzitter! In het Rijksmeerjarenprogramma 1988-1992 is vermeld dat wordt voortgegaan met de onderzoeken naar de effecten van de toeristisch-recreatieve investeringen. In het schriftelijke antwoord op vraag 28 kent de bewindsman grote waarde toe aan het onderzoek door het NRIT. Wij lezen daarin zelfs dat voortzetting afhankelijk wordt gesteld van de ervaringen met de huidige investeringen, zoals die uit dat onderzoek naar voren moeten komen. Daardoor worden dus heel hoge eisen gesteld aan de opzet en de reikwijdte van het onderzoek. Wij willen daar graag enige toelichting op krijgen. De bewindsman is hier redelijk positief over. Wij horen uit het veld echter wat meer, vooral genuanceerdere geluiden. Gezien de uit de beperkte middelen voortvloeiende noodzaak van een steeds scherpere prioriteitstelling, lijkt het mij goed dat de staatssecretaris nog eens nader toelicht of het wel zo mooi is als ons is verteld in de beantwoording van de schriftelijke vragen.

Het is interessant om te weten wanneer de Wet op de openluchtrecreatie komt. Ik heb al aangeduid dat er bij voorbeeld in de richting van de schappen naar een wat ander beleid gestreefd moet worden. Die minder rigide regelgeving zou in een Wet op de openluchtrecreatie geregeld kunnen worden met globale lijnen. Een nijpend punt op sommige plekken, met name aan de kust waar het toeristisch gezien erg druk is, is het kamperen bij de boerderij. Als de wet pas in het najaar of nog later komt en de behandeling ervan in de Kamer volgend jaar plaatsvindt, komen wij met een aantal knelpunten te zitten. De CDA-fractie heeft er behoefte aan om nu reeds uit te spreken dat zij haar medewerking zal geven aan een uitbreiding van de vijf plaatsen die thans bij de boerderij geoorloofd zijn, tot een aantal van tien. Nu te voorzien is dat de wetgeving waarin dit geregeld moet worden, te lang gaat duren, vinden wij het interessant om daar op dit moment al iets aan te doen en dus in de huidige wet een verandering aan te brengen. Er bestaat op dit moment op vele plaatsen een spanning tussen datgene wat de praktijk biedt en datgene wat de wet toestaat. Ik heb begrepen dat zowel particulieren, dus boeren, als gemeenten daar geweldig mee omhoog zitten. Als de maatschappelijke ontwikkelingen zo nijpend zijn, moeten wij met veranderingen komen die daarop aansluiten, als er ten minste een kamermeerderheid voor is om dit in toekomstige wetgeving te regelen.

□

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Hoewel de opzet van het meerjarenprogramma weer enigszins verschilt met beide voorgaande meerjarenprogramma's en nog niet in ieder opzicht even helder en duidelijk genoemd mag worden, wordt er aanzienlijk meer informatie gegeven (evaluatie en Randstad-groenstructuur). De vorige keer hebben we daar om gevraagd, dus daarvoor onze dank.

Omdat de UCV van 9 september vorig jaar slechts een eerste termijn – en dan nog alleen van de kant van de Kamer – kende, wil ik vandaag bij de behandeling ook een paar schriftelijke reacties van de minister betrekken. Hij schrijft: de coördinatie van het rijksbeleid en de daarmee samenhangende beleidsvelden krijgen vorm in de coördinatiecommissie. De vraag die ik stelde was echter, wanneer het wettelijk kader komt, waarin die coördinatie is geregeld. Het gaat ons immers om de gecoördineerde planning en het financiële kader dat daarbij hoort, ofte wel om de Wet openluchtrecreatie, waarin – zoals de minister toezegde bij de behandeling van de nota Recreantenbeleid – een kabinetsstandpunt over de interdepartementale studie "Vrije tijd, een visie?" zal worden verwerkt. Daar willen wij de minister natuurlijk graag aan houden.

In het meerjarenprogramma worden cijfermatig de beschikbare middelen plus de instrumenten ten behoeve van de realisering van het in het structuurschema verwoorde beleid (voor zover die zich laten programmeren) weergegeven. Een aanzetje is gegeven om ook de middelen van andere departementen over te nemen, zoals van Verkeer en Waterstaat, EZ, VROM en Defensie. De reactie van de minister was: overlapping met andere meerjarenprogramma's moet worden voorkomen in dit meerjarenprogramma. Toch zouden wij in het meerjarenprogramma openluchtrecreatie wel de effecten op het openluchtrecreatiebeleid (via een evaluatie) en de verwachte effecten (via programmering) van andere meerjarenprogramma's en beleidsvoornemens in andere sectoren, voor zover relevant voor het openluchtrecreatiebeleid en de uitvoering van het structuurschetsbeleid, willen zien opgenomen.

De minister zegt verder: wij zullen ons nog nader beraden over de verdere uitbouw van het programma met gelden, welke besteed worden voor andere recreatieve zaken. Mijn vraag is: waar heeft dit nader beraad toe geleid? Het programma is bedoeld als een ruimtelijke uitvoering van de structuurschets en laat een stukje integratie zien op het gebied van het toeristisch/recreatieve beleid. De voortgang van het

recreantenbeleid is echter niet te controleren. Reeds eerder heeft mijn fractie voor een voortgangsrapportage van ook dat beleid gepleit. Bedoelde de minister, toen hij zei zich nader te willen beraden, te komen tot een soort integraal meerjarenprogramma, waarin de structuurschets, het toeristisch beleid en het recreantenbeleid worden opgenomen? Op zichzelf zou ik daar niet tegen zijn, want de veranderende recreatiepatronen en -wensen door toename van de vrije tijd en door demografische ontwikkelingen, die ook doorwerken in het recreantenbeleid zelf, hebben direct invloed op de ruimtelijke invulling, het beheer en de inrichting van het meerjarenprogramma dat we nu bespreken. Denk bij voorbeeld aan waterrecreatie, de verblijfsrecreatie – de heer Schartman wees daarop – en de toename van de golfsport. Is de minister bereid, zowel op nationaal als op regionaal niveau onderzoek te laten verrichten naar de recreatiewensen? Dan kunnen we de zaak samen benaderen, wat zou kunnen leiden tot een betere afstemming van dag- en verblijfsrecreatie en kamperen bij de boer op andere vormen van recreatief medegebruik. Zo is niet alleen beter in kaart te brengen, hoe de diverse functies elkaar versterken en wellicht doelstellingen in de structuurschets dichterbij brengen, maar komen ook botsingen beter aan het licht. Waar het bij voorbeeld de belangen van natuur en landschap betreft, denk ik aan het maaien van fonteinkruid in de Gouwzee. Dit laatste is duidelijk van belang in het kader van natuur en landschap (het is een fouragegebied voor vogels), maar het is een hindernis voor de surfers. Een ander voorbeeld is, wanneer te veel verblijfsrecreatie bij elkaar ontwikkeld zou worden, waardoor een onevenwichtige situatie zou ontstaan, die bij voorbeeld niet is afgestemd op mede door het Rijk gefinancierde dagrecreatievoorzieningen. Te weinig dagrecreatievoorzieningen zou kunnen betekenen dat er een te grote overloop van verblijfsrecreanten naar de dan overvolle recreatiegebieden zal ontstaan.

Natuurlijk ligt hier een belangrijke taak voor de provincies. De directie NLO in de provincies zal uiteraard de vinger aan de pols houden waar het haar terrein betreft (namelijk strijd met de PKB, opgenomen in het structuurschema natuur en landschap). Maar bij de uitvoering van het beleid in het kader van het structuurschema openluchtrecreatie zijn dat soort ontwikkelingen buitengewoon belangrijk. Overigens herinner ik de minister eraan, dat hij nog iets zou zeggen over de microplanologische taak die zijn "provinciale" mensen hebben. Ik heb hier nu waarschijnlijk aan een half woord genoeg. Dat zal ook de Voorzitter gerieven. Zowel bij de eventuele integratie van het recreantenbeleid en de planprocedure openluchtrecreatie als bij de afstemming van het beleid van andere sectoren, bij voorbeeld het nationaal milieubeleidsplan – ik denk hierbij aan schoon water, schone lucht en schone bodem – op het openluchtrecreatiebeleid doet zich de behoefte aan een in de wet verankerde coördinatie van deze minister voelen. Nogmaals, wanneer mogen wij die Wet openluchtrecreatie tegemoet zien? Immers, een optimale inzet van instrumenten en middelen, ook van andere departementen en andere bestuurslagen is nodig om een echt recreantenbeleid in de ruimste zin te realiseren. Dat is niet alleen het uitvoeren van wat in het structuurschema openluchtrecreatie is afgesproken, namelijk 7.000 ha. en 20.000 recreatieplaatsen. Nogmaals, dat is een derde van de geconstateerde behoefte. Het kan ons dichter bij de doelstelling brengen: diversiteit, kwaliteit en betaalbaarheid naast kwalitatief en kwantitatief voldoende aanbod. Het uitgangspunt van mijn fractie blijft, dat openluchtrecreatie alles te maken heeft met het beleven van natuur en landschap en zelf ook het draagvlak van het natuur- en landschapsbeleid dient te versterken, zoals reeds in 1977 in de structuurvisie natuur- en landschapsbehoud werd uitgesproken. Gezien de versnippering, verzuring en verdroging van de gebieden met natuurwaarden – die baren ons uiteraard grote zorgen – ligt hier voor de coördinerend minister van openluchtrecreatie ook een taak.

Wij hebben 9 september jongstleden gevraagd om een overzicht van de gerealiseerde hectaren en plaatsen plus een lijst van aangemelde projecten die niet zijn gehonoreerd en de motivering daarbij. In dit meerjarenprogramma is voor het eerst een aanzet gegeven van de evaluatie over het jaar 1986. Dat stellen wij op prijs, maar wij moeten tegelijkertijd constateren, dat niet duidelijk wordt gemaakt in hoeverre de begrotingsgelden besteed zijn binnen het gestelde doel, met andere woorden of er sprake was van onderuitputting of niet. Uit de informatie bij de schriftelijke reactie werd ook niet duidelijk welke prioriteit de aangemelde, doch afgewezen projecten voor de desbetreffende provincies hadden. Ook hierover gaarne duidelijkheid. In de stukken staat verder geen motivering van het afwijzen van de projecten. Ook hierover gaarne wat meer licht.

Uit de evaluatie over 1986 constateren wij, dat het recreatief medegebruik voor een groot deel buiten de prioriteitsgebieden is gerealiseerd en dat de recreatieve inrichting voor ongeveer 35% buiten de prioriteitsgebieden tot stand is gekomen; een en ander uiteraard als gevolg van eerder gemaakte afspraken. Maar we zien ook dat er in totaal 300 hectaren zijn gerealiseerd, hetgeen betekent dat in dit tempo de 7.000 hectaren in het jaar 2000 niet gehaald zullen worden.

Het zal dan ook geen verbazing wekken, dat mijn fractie zich reeds bij de behandeling van de begroting 1988 heeft uitgesproken tegen het wederom korten op de gelden bestemd voor grondaankoop en inrichting, en wel met een bedrag van ruim 3 mln. ten opzichte van 1987. In het meerjarenprogramma 1987-1991 was voor het jaar 1988 nog 40 mln. gepland voor grondaankoop, recreatieprojecten, inclusief de kleinschalige voorzieningen. Nu moeten wij het dus doen met 37 mln., terwijl er in 1987 42 mln. beschikbaar was. Het meerjarenprogramma 1986 ging voor dat jaar nog uit van 44 mln. Dat afzettende tegen de 49 mln. voor 1986 constateer ik, dat de bezuinigingsoperatie de laatste jaren wel zeer evident is. Dat is een reden geweest voor mijn fractie om het desbetreffende artikel bij amendement met 4 mln. te verhogen tot het bedrag dat in het structuruschema structureel, dus jaarlijks, voor de uitvoering van beleid was aangegeven, namelijk 40 mln. Helaas wilde de meerderheid van deze Kamer anders. De vraag is nu, of de taakstelling van het schema niet wordt gehaald, of dat er een wijziging van het schema wordt voorbereid.

De evaluatie van 1986 laat ook zien, dat de taakstelling voor de Randstad-groenstructuur ruim-

schoots is gehaald. In 1987 – voor dit jaar werd reeds geknepen – zit geen extra ruimte en de bezuiniging voor 1988 betekent voor dit gebied 21 mln. in plaats van 23 mln. zoals was afgesproken met de provincies. Hoe valt een en ander te rijmen met de uitspraak van de minister dat daarbinnen – het gaat om de Randstad-groenstructuur – getracht zal worden om de toegezegde, maar door tijdelijke stagnatie verschoven gelden, in latere jaren te compenseren? Een en ander dient om de uiterst complexe uitvoeringsprocedure niet nodeloos onder druk te zetten. De ambtgenoot van de minister van VRO schijnt het hiermee eens te zijn. Ik zou dan verwachten dat gezien de complexiteit – ik denk aan de grondmarkt – juist voor latere jaren meer gepland wordt in het meerjarenprogramma.

Wat mij een raadsel is, is de opmerking van de minister dat gezien het feit dat de bezuinigingen ponds/pondsgewijs over de diverse gebieden verdeeld worden, in volgende jaren voor de gebieden buiten de Randstad-groenstructuur zal worden zorggedragen voor compensatie indien daar aanleiding voor is. Hoe verhoudt zich dit tot de eerdere uitspraak van de minister over de latere compensatie binnen de Randstad-groenstructuur? Waar komen later al die compenserende middelen vandaan? Wij gaan toch niet uit van de gedachte: wie dan leeft, die dan zorgt. Waarom is dit niet in het meerjarenprogramma opgenomen? Ik krijg hierop graag een reactie van de minister.

Vorig jaar ben ik ingegaan op problemen in Drenthe, maar dit jaar blijf ik wat dichter bij huis. In de Randstad zal de recreatiebehoefte van de bewoners moeten worden geregeld in het kader van de planprocedure openluchtrecreatie. In tegenstelling tot het toeristisch/recreatieve speerpuntenbeleid, waar dit beter in past, is in deze planprocedure veel minder of geen plaats voor publiek private samenwerking. De middelen voor de planprocedure openluchtrecreatie zijn voor de provincie Zuid-Holland 11,9 mln. in 1988, terwijl die provincie voor een bedrag van 15 mln. aan projecten in ontwikkeling blijkt te hebben genomen. Dit heeft een temporisering tot gevolg.

Het risico van kwaliteitsverlies door overgrote druk op de bestaande voorzieningen heb ik bij een vorige gelegenheid al uitvoerig aan de orde gesteld. Ik wijs er echter nogmaals op, te meer omdat de minister er toen nauwelijks op in is gegaan. Misschien wil hij dit vandaag wel doen.

Voorts pleit ik voor een flexibele benadering van de verhouding tussen de middelen voor aankoop en die voor inrichting. Hierbij heb ik vooral de Randstad op het oog in verband met de grondprijzen in dat gebied. In het recreatiegebied De Rottemeren konden in 1987 plotseling twee tuindersbedrijven worden aangekocht voor een bedrag van 5 mln. Het merendeel van de kosten betreft direct de uitvoering van het beleid in het kader van de Randstad-groenstructuur. Ik spreek met de provincie Zuid-Holland mijn zorg voor de realisering van dat beleid uit. Van mij mag de minister hierop reageren.

Vervolgens wordt prioriteit gegeven aan de stedelijke gebieden. Ik wijs het probleem dat na het realiseren van de groeikernen Arnhem, Duiven, Westervoort, Nijmegen en Beuningen-Ewijk dringend behoefte is aan garanties voor de rijksbijdragen nodig om in de nu volkomen oningerichte recreatiegebieden te kunnen investeren. Ook is er – mede ter ontlasting van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug – behoefte aan het realiseren van het project Maanderplas te Ede. Er is daar veel verblijfsrecreatie, maar de mogelijkheden voor amfibische recreatie ontbreken. Voor een provincie die veel toeristen trekt, is dit een reëel probleem. Dit lijkt mij een aardig voorbeeld van de problemen met de afstemming waarover ik aan het begin van mijn betoog repte. Graag verneem ik hierop een reactie.

De heer Schartman heeft al het een en ander gezegd over de provincie Zeeland. Wat denkt de minister van de suggestie bescheiden middelen beschikbaar te stellen voor projecten in het achterland, die mede dienen ter opvang van toeristen en recreanten uit de Randstad? Die projecten dienen uiteraard te passen in de planprocedure openluchtrecreatie en in het speerpuntenbeleid.

Zeeland is een bekend toeristenland. In de eerste plaats zal Economische Zaken aangesproken moeten worden. Wellicht kan dit een nieuwe vorm van regionaal beleid betekenen. Juist gelet op het zo dikwijls besproken rendement zal afstemming op de planprocedure openluchtrecreatie nodig zijn. Grote zorgen heb ik ook over de kosten van het beheer van recreatiegebieden. Aan de ruimte in een efficiëntere bedrijfsvoering en het meer beheersvriendelijk ontwerpen van projecten komt ook een einde. Toepassing van het profijtbeginsel heeft ook grenzen, gelet op de doelstellingen van betaalbaarheid en van openluchtrecreatie ten algemene nutte.

Er is voor het beheer van de rijksrecreatieschappen 4 mln. structureel beschikbaar. Naar mijn mening komt men daarmee de komende jaren in de problemen. Maar daar niet alleen. Dit geldt in versterkte mate voor de overige recreatieschappen die de lagere overheden moeten bekostigen. Ook de minister spreekt zijn zorg uit over de recreatie- en bosgebieden in de Randstand-groenstructuur. Hoe denkt hij dit probleem op te lossen wanneer alle beheersvriendelijke maatregelen zijn uitgeput? Zou hij bij de behandeling van begroting voor 1989 een nieuw amendement-Huys op prijs stellen? Hij kan natuurlijk ook zelf het initiatief nemen. Gaarne verneem ik zijn reactie hierop.

Voorzitter! In dit verband zijn wij extra bezorgd door het voornemen tot een samenbundeling over te gaan van de specifieke uitkeringen aan provincies en gemeenten. De oplopende kosten van beheer zullen ertoe leiden, dat deze de investeringen en de aankoop gaan verdringen. Het zal dus noodzakelijk blijven om voor de begrotingsbehandeling eerst vast te stellen wat de kosten van beheer zullen zijn.

Een ander nijpend probleem, met name voor de recreatieschappen die niet de status van rijksrecreatieschap hebben, ontstaat door de herinvesteringen vanwege veroudering of vanwege noodzakelijke functie-aanpassing van het gebied. De beleidslijn wordt gevolgd, dat herinvesteringen alleen subsidiabel zijn als zij leiden tot vergroting van het aantal recreatieplaatsen. Herinrichting kan ook meer ruimte voor de natuur betekenen, terwijl er elders capaciteit ontwikkeld moet worden om plaatsen op te vangen. Kan hij de problematiek van de subsidie op dit punt nog eens bezien?

Op zichzelf is het een goede zaak dat subsidie voor functionele herinvestering mogelijk is, maar uit welke pot moet dat betaald worden. Het mag geen verkapt beheer zijn.

Het zal dus de bedoeling zijn om een en ander te bekostigen uit de middelen voor verwerving en inrichting. Leidt dit naar de mening van de minister niet tot grotere vertragingen? Mijn fractie is van mening dat er voor herinrichting en renovatie – om verpaupering tegen te gaan – wellicht een ander budgetteringssysteem moet worden overwogen. Zij meent ook dat er extra middelen beschikbaar moeten worden gesteld wanneer een en ander uit de "pot-aankopen/inrichting" moet worden bekostigd. Voor 1988 lukt dat niet meer, maar de begroting van 1989 is in de maak.

Mijnheer de Voorzitter! Kan de minister meedelen wanneer hij de notitie over beheersbeleid zal aanbieden, waarin aandacht wordt besteed aan de problematiek van de vervangingsinvesteringen in recreatieschappen? Tijdens de vorig jaar gehouden UCV heb ik de minister gevraagd, de knelpunten te melden die hem bekend zijn voor de uitvoering van het nationaal landschappenbeleid. Uit zijn antwoord op mijn vraag blijkt dat het om verhoogde welstand zou gaan. Zijn dat echt de enige knelpunten? Ik verzoek de minister om, ook al wordt er op de begroting geen extra geld uitgetrokken voor de nationale landschappen en ook al worden zij alleen nog in het kader van het beleid voor openluchtrecreatie genoemd, in de volgende meerjarenprogramma's een evaluatie op te nemen van wat er niettemin in dat kader is gerealiseerd. Welke instrumenten en welke middelen worden daarvoor ingezet? Graag krijg ik ook een overzicht – dat is natuurlijk net zo belangrijk – van wat er niet kon worden gehonoreerd. Nu moet bij voorbeeld uit antwoorden op schriftelijke vragen blijken dat er in het kader van het gehele nationale landschappenbeleid op Terschelling iets heel aardigs tot stand is gekomen. Dat willen wij kunnen opmaken uit een meerjarenprogramma.

De inzet van de landinrichting – ook buiten de nationale landschappen – is een goede zaak, maar de in de Kamer besproken evaluatie toont een verlies van bestaande paden aan. Daarvoor verwijs ik naar de brief van de minister van 25 november van vorig jaar betreffende St. Oedenrode. Die kanttekening plaats ik toch bij het al te enthousiaste geluid van de minister in zijn schriftelijke reactie op het toenemen van mogelijkheden voor recreatief medegebruik door de landinrichting. Het omgekeerde geval is ook waar. Ik verneem graag van de minister of hij bereid is, het budget daarvoor, in geval van langdurige procedures, veilig te stellen?

Bij brief van 6 april jongstleden deelde de minister mede, dat bij een rendement van minder dan 5% ten behoeve van land- en tuinbouw in landinrichtingsprojecten, de herinrichting niet doorgaat tenzij deze investeringen rechtstreeks van belang zijn voor de optimalisering van niet-agrarische functies. Hoe wordt een en ander in de praktijk beslist? Wat zijn de criteria? Wie toetst er? Hoe wordt het belang van deze functies – en dan denken wij vooral aan openluchtrecreatie en natuur- en landschapsbehoud – veilig gesteld? Kan de minister daarop ingaan?

Dan kom ik bij de ontgrindingen. Hoe denkt de minister over het idee dat door de ANWB naar voren is gebracht om de locatie van ontgrindingsactiviteiten mede te laten bepalen door de recreatieve functie die het gebied na beëindiging van de werkzaamheden kan opleveren? Een ander probleem is dat de afwerking nu, zij het zeer minimaal, bij de werkzaamheden wordt meegenomen. De verdere inrichting van het gebied moet dan nog, veelal tegen hoge kosten, ter hand worden genomen. Hoe denkt de minister over reeds in de praktijk toegepaste ontgrindingen, waarbij de complete inrichting direct wordt verrekend? Voorwaarden, gesteld in de ontgrindingsvergunning, die daarop zijn gericht, zijn in de huidige Ontgrondingenwet niet toegestaan. Zou de minister dit eens met zijn collega van Verkeer en Waterstaat willen bespreken? Wellicht zou wetswijziging te overwegen zijn.

Over de toeristisch-recreatieve infrastructuur kan ik kort zijn. Van de opmerkingen van de minister over een flexibele aanpak heb ik goede nota genomen. De Rheder-laag vormt in dit verband een voorbeeld. Is de minister met mij van oordeel dat een geïntegreerde inzet van de middelen van EZ en Landbouw in het kader van het speerpuntenbeleid moet bijdragen aan het opheffen van achterstanden, zoals ze zijn genoemd in het SSO, zeker indien, zoals uit de evaluatie over 1986 blijkt, het begrote EZ-bedrag niet geheel wordt benut voor echte speerpuntprojecten? Gesteund door de heer Schartman vroeg ik om een analyse van de taken van Landbouw en EZ op dit terrein. Hier en daar zijn hierover wel opmerkingen gemaakt in het meerjarenprogramma maar moet ik nu concluderen dat deze analyse er niet komt? Van enige samenhang in het meerjarenprogramma is ook deze keer geen sprake.

Voorzitter! Uit de schriftelijke reactie, bladzijde 16, blijkt dat het onderzoek van het NRIT nog ruim een jaar wordt voortgezet. Inmiddels is wel duidelijk dat het van groot belang is dat tussen overheid en bedrijfsleven overeenstemming bestaat over het nut van projecten. Gemeenschappelijk overleg is gewenst en noodzakelijk. Samenhang op het speerpuntengebied is nodig. Deze wordt mijns inziens pas goed bereikt wanneer de samenhang, die door de provincies in hun plannen is ingebouwd, ook kan worden gerealiseerd. Voortgang van dit proces is ook van belang voor de projecten die nu ontwikkeld en uitgevoerd worden. Onzekerheid over de middelen na 1989 is fnuikend, juist voor het bedrijfsleven. Het stopzetten van de EZ-middelen per 1 januari 1990 kan de samenhang nu al verstoren. Volgens het regeerakkoord zou het beleid worden voortgezet. Aan de economische betekenis van het toerisme voor ons land, met name voor sommige specifieke regio's, zal in het kader van de vierde nota ruimtelijke ordening zeker de nodige aandacht worden gegeven. Van de staatssecretaris die het toerisme in zijn portefeuille heeft, mag men verwachten dat hij op deze discussie zal inspelen, althans daarover zal meedenken, en dat hij zich zal bezinnen op de wijze waarop het ingezette toeristische beleid nader kan worden geïntensiveerd en op de middelen die hij daarvoor wenst uit te trekken. Mijn fractie meent dat een en ander moet worden vastgelegd in een derde nota toeristisch beleid. Denkt de staatssecretaris daar ook zo over?

Voorzitter! Eind mei 1988 discussiëren over de inzet van middelen ten behoeve van openluchtrecreatie in het jaar 1988, is natuurlijk een dwaze zaak. Het nut van deze discussie kan slechts zijn het nogmaals onderstrepen van het belang voor onze samenleving van goede voorzieningen voor openluchtrecreatie. De in het meerjarenprogramma naar voren komende opzet van de coördinerend

minister voor dit beleid en de middelen die hij daarvoor denkt uit te trekken in de komende jaren baren mijn fractie grote zorgen. Wellicht vormt dit een aanleiding voor de minister om zich bij het opstellen van de voorjaarsnota – daarvoor is het nog niet te laat – ten behoeve van dit beleid en de andere zaken waarover wij vandaag hebben gesproken dapper te weren.

□

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Mijnheer de Voorzitter! Volgens het NBT is er in 1987 een opmerkelijke stijging van het aantal boekingen voor vakanties in het eigen land opgetreden. Die toename toont aan dat het beleid ten behoeve van toerisme en openluchtrecreatie, gericht op vergroting van de Nederlandse faciliteiten, kennelijk zoden aan de dijk zet. De inspanningen van financiële aard zouden misschien zelfs kunnen worden terugverdiend door Nederland nog aantrekkelijker te maken als vakantieland voor de eigen bevolking. Onderschrijven de bewindslieden deze visie?

Tijdens de UCV van 9 september 1987 heeft mijn collega Van Erp gezegd dat de behandeling van het meerjarenprogramma 1987 in feite mosterd na de maaltijd was. Over het jaar 1987 kon namelijk geen enkele invloed meer worden uitgeoefend. In feite kunnen wij dit ook zeggen naar aanleiding van het programma dat nu voor ons ligt. Wij kunnen nog slechts discussiëren zonder dat nog fundamenteel concreet invloed kan worden uitgeoefend. Ik pleit er dan ook voor, de behandeling van het meerjarenprogramma in het vervolg plaats te laten vinden tijdens de begrotingsbehandeling. Dan kan de Kamer nog wèl invloed uitoefenen.

De heer **Schartman** (CDA): Het is toch een meerjarenprogramma met een uitstraling naar komende jaren?

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Het is een jaarlijks voortschrijdend programma; elk jaar kunnen andere bedragen en prioriteiten in beeld komen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik zou het op prijs stellen als in het vervolg de programma-overzichten in begrotingen over een aantal jaren heen worden geïntegreerd, zodat een vergelijking van de programma's wordt vergemakkelijkt.

Het meerjarenprogramma vertoont wederom een daling van de beschikbare gelden voor investeringen en voor aankopen en inrichting van gronden ten behoeve van de openluchtrecreatie. Altijd is gesteld dat de verlaagde taakstelling van het structuurschema openluchtrecreatie, deel d, een minimale investering vergt van 40 mln. per jaar. Voor de jaren 1988-1992 is daarvoor nu 38,2 mln. per jaar beschikbaar. Moet hieruit worden geconcludeerd, dat de taakstelling van het structuurschema niet gehaald kan worden? Moet het structuurschema dienovereenkomstig worden aangepast? Kunnen de doelstellingen wél worden gehaald door een herschikking van middelen, bij voorbeeld door (een gedeelte van) de investeringsgelden te bestemmen voor beheers- en exploitatiedoeleinden, zo mogelijk in public-private-partnership-verband? Of kan gedacht worden aan sponsoring, zoals ik ten aanzien van het landschap- en natuurbehoud ook al heb voorgesteld?

Mijnheer de Voorzitter! In het kader van de nota Toeristisch beleid is gemiddeld 12 mln. per jaar beschikbaar voor de uitvoering van toeristisch recreatief beleid. Kan de minister aangeven hoe dit geld wordt besteed? Kunnen deze uitgaven niet onder dit meerjarenprogramma gebracht worden zodat wij een meer geïntegreerd overzicht krijgen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom vervolgens bij het kamperen op de boerderij. Het kampeerseizoen is alweer in volle gang. Ook het kamperen op de boerderij gaat door en neemt zelfs in omvang toe. In 1987 ging het om ongeveer 80.000 mensen en 1100 à 1200 kampeerboerderijen. Gelet op die kennelijk "autonome" behoefte vindt de VVD-fractie dat de feitelijke en juridische basis daarvan moet sporen met de wettelijke regels, maar dat gebeurt momenteel niet. Al jarenlang worden in vele gemeenten 10 eenheden per boerderij getolereerd door gemeentebesturen, terwijl de Kampeerwet er slechts 5 toelaat. Met andere woorden: de wettelijke regels zijn niet in overeenstemming met de feitelijke praktijk. Ze moeten daarom worden aangepast; onze voorkeur gaat niet uit naar het in overeenstemming brengen van de praktijk met de wettelijke regels. Wij hebben een duidelijke voorkeur voor 10 eenheden op een boerderij met in tijden van topdrukte eventueel 15 eenheden.

Waarom die aandacht voor het kamperen op de boerderij? De VVD-fractie ziet hierin de mogelijkheid voor meer kampeer- en dus meer keuzemogelijkheden voor de burger. De kleinschaligheid, de eenvoud, de gastvrijheid en de sfeer op een boerenbedrijf spreken kennelijk veel mensen aan. Wellicht kan zelfs sprake zijn van een welkome kleine aanvulling op het inkomen van de boeren, dat in veel gevallen de laatste tijd toch al onder druk staat. Ik denk dat er nauwelijks sprake is van concurrentievervalsing. Het gaat immers om zo'n 80.000 mensen die bij de boer kamperen tegenover 2,7 mln. mensen op reguliere campings.

De ontwerp-Wet openluchtrecreatie, die 10 eenheden mogelijk gaat maken, begint tekenen van een slepend proces te vertonen. Als het een beetje meezit, komt het ontwerp eind 1988 naar de Kamer en als wij dan de normale parlementaire snelheid aanhouden, zal de wet pas na het kampeerseizoen 1989 effectief kunnen worden.

De heer **Schartman** (CDA): Hoe weet de heer Te Veldhuis dat de nieuwe Wet op de openluchtrecreatie 10 plaatsen bij de boer zal toestaan?

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Het is in veel toonaarden in allerlei gesprekken en in allerlei adviezen aan de orde geweest. Ik ga ervan uit dat zelfs de heer Schartman dat weet. In zijn betoog ging hij daar eigenlijk ook al een beetje van uit.

De heer **Schartman** (CDA): Ik wacht op de minister.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Het is altijd handig, je oren eens te luisteren te leggen bij het ambtelijk apparaat. Daar hoor je ook nog wel eens wat.

Voorzitter! Wij krijgen waarschijnlijk nog twee kampeerseizoenen – 1988 en 1989 – waarin formeel gezien sprake is van wetsovertreding. Dat vinden wij een ongewenste situatie. Daarom stel ik voor, snel met een noodwetje te komen ter wijziging van de Kampeerwet om de wet in overeenstemming te brengen met de feitelijke praktijk. De procedure van de Wet openluchtrecreatie duurt namelijk naar mijn gevoelen te lang. Het voordeel van zo'n noodwet-

je is dat snel duidelijkheid ontstaat, maar vooral ook dat snel rechtszekerheid ontstaat voor alle betrokkenen. Dan ontstaat rechtszekerheid voor de kampeerboeren die formeel in overtreding zijn, en voor de verschillende besturen die eigenlijk niet weten wat zij ermee aan moeten. Politie en justitie weten ook niet of zij wel of niet moeten optreden. Er ontstaat dan ook rechtszekerheid voor de kampeerders zelf en niet in de laatste plaats ook voor de Recron. Ik wil de minister dus uitdrukkelijk verzoeken om met zo'n noodwetje te komen. Zou hij dat niet willen doen, dan wil ik, ook gehoord de woorden van de heer Schartmann, de CDA-fractie uitnodigen om maar samen een initiatiefnoodwetje in te dienen voor 10 — en wat ons betreft voor topperiodes eventueel 15 — eenheden per boerderij. Daar kunnen wij echter over praten. Ik heb in dit beroep op de CDA-fractie overigens kunnen terugvallen op een aantal publikaties, volgens welke CDA-fractieleden deze aantallen ook al hebben bepleit tijdens werkbezoeken en spreekbeurten. In feite komt het erop neer dat wij de daad bij het woord moeten voegen. Als de minister "nee" zegt, is de VVD-fractie bereid om op dit punt, wanneer daarvoor een politieke meerderheid is te vinden, samen met de CDA-fractie een initiatiefwetje in te dienen, zodat wij op korte termijn die snelheid, die duidelijkheid en die rechtszekerheid kunnen krijgen. Op zichzelf is het een heel simpele operatie.

Het totale budget voor de openluchtrecreatie in Zeeland lijkt slecht in beperkte mate verminderd te worden. Wanneer wij echter de gegevens nader bestuderen, blijkt dat, afgezien van de budgetten voor de Grevelingen, voor Zeeland als toeristische en recreatieve provincie in totaal slechts ƒ 600.000 per jaar resteert. In totaal is immers 2,1 mln. per jaar uitgetrokken. Daarvan is 1,5 mln. geoormerkt voor de Grevelingen. Dan resteert dus ƒ 600.000 voor de rest van die recreatieve en toeristische provincie.

Staatssecretaris **Evenhuis**: De budgetten van Economische Zaken zijn ook aan te merken als toeristische budgetten voor Zeeland. Dat moet u erbij optellen.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Dat is juist. Met name in het speerpuntenbeleid zijn een aantal leuke zaken gedaan. Het gaat mij nu echter om de structurele bijdrage voor de openluchtrecreatie. De staatssecretaris krijgt ook nog volop gelegenheid om nog meer leuke dingen voor Zeeland te zeggen, hoewel... zoveel tijd is er niet meer.

Afgaande op de door het CBS geregistreerde overnachtingen, blijkt dat zowel voor de Westduitsers als de Belgen de provincie Zeeland in toeristisch opzicht thans de meest aantrekkelijke provincie van Nederland is. Het toerisme schommelt daar rond de 8,5 mln. overnachtingen per jaar. Daarnaast vindt er kennelijk ook nog een verschuiving plaats van het dagtoerisme van Zuid-Holland naar Zeeland. Vindt de regering het dan eigenlijk wel verantwoord om op deze manier Zeeland op het budget voor openluchtrecreatie te korten, terwijl het toerisme en de openluchtrecreatie in deze provincie nog steeds groeien? Past zo'n ombuiging eigenlijk wel in de filosofie van de vierde nota ruimtelijke ordening? Die nota, die in maart is gepresenteerd, bevat de gedachte dat sterke economische potenties van landsdelen verder moeten worden versterkt. Welnu, recreatie en toerisme vormen juist één van die sterke potenties. Dan is het toch onlogisch om zo fundamenteel om te buigen als nu gebeurt. Eigenlijk zou het omgekeerde moeten gebeuren. Daarom wil ik voor bijstelling van het beleid op dit punt pleiten. In feite geldt iets dergelijks ook voor de provincies Drenthe en Limburg. Mijn concrete vraag is of op korte termijn niet een herverdeling van gelden kan plaatsvinden door het budget voor de Grevelingen, namelijk 1,5 mln., ponds/pondsgewijs te verdelen over Zeeland en Zuid-Holland in plaats van het gehele bedrag alleen op Zeeland te laten drukken. Dan ontstaat namelijk een ruimte van ongeveer f 750.000.

De **Voorzitter**: Wilt u tot een afronding komen. Over 1 minuut expireert uw spreektijd.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Ik zal nu heel snel zijn. Voor de lange termijn is zeker een structurele oplossing nodig. Dat zal echter aan de orde moeten komen bij de discussie over de vierde nota ruimtelijke ordening.

Ik heb nog een vraag over Neeltje Jans, hoewel dat primair een provinciale zaak is. Ik heb het gevoelen dat de ontwikkelingen bij de feitelijke invulling stagneren. Dat is heel jammer. Ik zie zelfs provinciegrensoverschrijdende belangen, alleen al gelet op het feit dat de Nederlandse regering vaak met buitenlandse gasten daar komt om dat prachtige stukje waterstaatkundige know-how te laten zien. Welke mogelijkheden ziet de staatssecretaris om op dit punt nieuwe impulsen te geven? Ik meen dat de tijd er rijp voor is en Neeltje Jans moet niet langer braak liggen. Overleg tussen de regering en de provincie kan nuttig zijn.

Ik heb een korte slotvraag. Verkeersgedrag en mobiliteit staan momenteel nogal in de politieke aandacht met de vierde nota, het mobiliteitsscenario, de evaluatie van het beleid tegen de verzuring, de bevordering van het openbaar vervoer enzovoort. Is er wel eens onderzoek gedaan naar de relatie tussen toeristische ontwikkelingen en het reisverkeer? Kan het kabinet hierop eens ingaan?

□

De heer **Eisma** (D66): Voorzitter! Ik heb begrepen dat ik nog één minuut spreektijd heb. Dit noodzaakt tot heel snelle vragen.

Het meerjarenprogramma openluchtrecreatie heeft, zoals wij eerder hebben gezegd, een visie op arbeid en vrije tijd nodig. Deze ontbrak in het structuurschema openluchtrecreatie, wat zich jaarlijks in het programma wreekt. Als onderdeel van een vrijetijdsbeleid moet de openluchtrecreatie versterkt worden. Hiertoe is eens een poging op regeringsniveau gewaagd in de nota Vrije tijd en visie van WVC, maar dit is mislukt. Dit was geen visie, hoor ik de minister zeggen. Daarom vraag ik hem, een nieuwe poging te wagen en een echte nota Vrije tijd en visie op te stellen samen met zijn collega van WVC. Dit betekent dat zijn ministerie het voortouw neemt voor deze zaak. Het is echt nodig dat er een algemeen idee is over de ontwikkeling van de vrije tijd in de toekomst, vooral voor de openluchtrecreatie.

De begrote 40 mln. voor investeringen in de openluchtrecreatie is slechts een derde deel van het in het structuurschema gesignaleerde tekort. In 1988 blijkt slechts 38,2 mln. voor dit doel beschikbaar te

worden gesteld. De post voorzieningen en grondaankopen moet onzes inziens voor het volgende jaar met minstens 4 mln. worden verhoogd. Wij hopen dit in de komende begroting aan te treffen.

De geldstromen van Economische Zaken en van Landbouw en Visserij zullen moeten worden samengevoegd. De samenhang tussen toerisme en recreatie is nu zeer kunstmatig. De beleidsdoeleinden lopen uiteen en een en ander zal beter tot zijn recht komen, als het bedrag voor de toeristische infrastructuur ook kan worden gebruikt voor recreatieve infrastructuur. Wat is de mening van de bewindslieden over de samenhang, als geld dat bij Economische Zaken niet aan toeristische werken wordt besteed, niet ten goede komt aan de recreatie?

Kunnen de bewindslieden de suggestie in het meerjarenprogramma dat beschikbare middelen voor toeristisch-recreatieve infrastructuur niet geheel benut zijn, toelichten? Wanneer komt er duidelijkheid over de financiering van het toeristische beleid na 1989?

Voor de rest van de vragen sluit ik mij aan bij mijn collega Schartman, maar ik vraag de minister nog welke resultaten de evaluatie heeft gehad van de motie die ik indertijd heb ingediend voor verruiming van de norm van 10% voor commercialisering en privatisering van recreatiegebieden?

De **Voorzitter**: Ik stel voor dat beide bewindslieden maximaal vijftien minuten gebruiken voor hun antwoord in eerste termijn, onderling te verdelen. Ik herhaal nogmaals de suggestie van verschillende leden dat een aantal vragen schriftelijk wordt beantwoord. Dan resteert een vijftal minuten voor een heel korte tweede termijn, waarvan uitsluitend de fracties van het CDA en de PvdA gebruik kunnen maken, omdat de overige hun spreektijd verbruikt hebben.

□

Minister **Braks**: Voorzitter! U zegt maar wanneer ik moet ophouden. Alles wat ik dan niet gezegd heb, zal schriftelijk beantwoord worden. Het is immers de wens van de commissie, om half acht op te houden. Ik was uiteraard geprogrammeerd om door te gaan. Het is technisch ook moeilijk, een en ander snel samen te vatten. Ik zal zien hoever ik kom.

Het is relevant dat wij ook een keer mondeling met elkaar van gedachten wisselen over de openluchtrecreatie, omdat deze zich, naar het zich laat aanzien, op dit moment op een kruispunt bevindt. De maatschappelijke belangstelling en hiermee de vraag naar recreatiemogelijkheden is enorm groot. Vrijetijdsbesteding, ook buitenshuis, wordt meer en meer ontdekt, ook door het bedrijfsleven. Openluchtrecreatie en toerisme zijn sectoren die wij zonder meer sectoren met perspectief mogen noemen. Niet voor niets komt in onderzoek, bij voorbeeld van het Europees Parlement, tot uiting dat dit voor de komende twintig jaar de grootste groeisectoren in de Europese Gemeenschap zullen zijn.

Tegelijkertijd treedt de rijksoverheid wat terug en wil zij vooral voorwaarden scheppend optreden, maar niet veel meer.

Uitgangspunt van het rijksbeleid is dat er met name in de verstedelijkte delen van het land voldoende, gevarieerde, goed bereikbare en openbaar toegankelijke recreatiemogelijkheden bestaan. Anders gezegd: uitgangspunt is dat wij in ons land voor grote groepen van de bevolking kunnen spreken van recreatie zonder drempels.

Het Rijk concentreert zich conform het structuurschema openluchtrecreatie met name op het opheffen van tekorten buiten de bebouwde kom. Daartoe wordt ten behoeve van de realisering van recreatievoorzieningen een bijdrage van 75% in de kosten van inrichting en grondverwerving verstrekt.

Voorts is de situatie met betrekking tot de recreatie in Nederland als volgt. De gemeenten zijn primair verantwoordelijk voor het groen- en recreatiebeleid binnen de bebouwde kom. Zij zetten hier gezamenlijk jaarlijks niet minder dan 1,2 mld. in om. De schappen, provincies samen met gemeenten, dragen zorg voor de regionale planontwikkeling en -uitvoering van het recreatievoorzieningsbeleid in het landelijk gebied. De grondverwerving en -inrichting bekostigen zij ook voor 25% en het beheer veelal voor 100%.

Bedrijven beheren daarentegen de commerciële markt, met bungalowterreinen, attractieparken en bijzondere toeristisch-recreatieve voorzieningen. Verenigingen bieden zeer veelzijdige recreatiemogelijkheden van sport tot campings, van jachthavens tot het organiseren van tochten. En ten slotte ontwikkelen vele particulieren zelf initiatieven. Zo beschouwd, moet worden geconstateerd dat het recreatie- en het toeristische beleid in Nederland in zeer belangrijke mate gedecentraliseerd beleid is. Met ruim 38 mln. van ons departement aan investeringsbijdrage, de 4 mln. beheersbijdrage en de 12 mln. bijdrage voor het toeristisch beleid is het Rijk in staat nieuwe ontwikkelingen te stimuleren, zoals dat het geval is in de Randstadgroenstructuur. Ook om leemten te vullen zoals regionale projecten en padenstructuren; om zwakkere regio's en groepen extra onder de aandacht te brengen en, niet onbelangrijk, om diverse initiatieven op elkaar af te stemmen en onderling te versterken.

Uitgaande van de zojuist door mij gememoreerde situatie en de rijkstaak, ben ik ervan overtuigd dat de aanpak, met een rijksmeerjarenprogramma als referentiekader voor de lagere overheden en met de omvang en de verdeling van middelen, de door het kabinet beoogde stimulans geeft op de ontwikkelingen in de samenleving en in het landelijk gebied.

Ik kan mevrouw Swildens en de heren Te Veldhuis en Schartman dan ook expliciet antwoorden, dat de taakstelling van het structuurschema openluchtrecreatie kan worden gehaald, zij het wel met een verder verscherpte prioriteitstelling, door steeds te blijven zoeken naar nieuwe wegen en alternatieven. Versterking van de onderlinge samenwerking tussen de eerdergenoemde publieke en private instellingen en organisaties lijkt daarbij opnieuw een vruchtbare weg.

Natuurlijk ben ik mij ervan bewust dat dit geen gemakkelijke opgave is. Maar wij staan nu eenmaal voor de inderdaad moeilijke taak de ombuigingen op de rijksbegroting zo evenwichtig mogelijk te realiseren. In dat opzicht is er sedert de stemming over het amendement-Huys niets veranderd. Ik kan mevrouw Swildens en de heer Eisma, en daarmee de recreatiesector, dan ook geen hoop geven op een verhoging van het budget. Niet genoeg kan benadrukt worden dat de beleidsprioriteiten Randstad-groenstructuur, stadsgewesten, toeristisch-recreatieve aandachtsgebieden en nationale landschappen, zoals vastgelegd in

het structuurschema openluchtrecreatie, uitgangspunt zijn bij de programmering. Deze keuze houdt expliciet in dat een relatief groot gedeelte van het beschikbare budget in de Randstad zal worden ingezet.

Voor wat betreft de, bij de beperkte financiële mogelijkheden, relatief bescheiden budgetten die beschikbaar zijn voor gebieden buiten de Randstad, kan het volgende worden opgemerkt. De tekorten die in het structuurschema worden gesignaleerd zijn voor deze gebieden veel kleiner dan die voor de Randstad. Van het tekort van 384.000 recreatieplaatsen bevinden zich er niet minder dan 230.000 in de Randstad. Dit is ruim 60%. Hierbij komt nog dat de alternatieven voor het opheffen van de tekorten buiten de Randstad vaak eenvoudiger en daarmee goedkoper te realiseren zijn dan daarbinnen. Ik ben nog niet zover als de heer Schartman om te stellen dat een herijking zou moeten plaatsvinden. Toch valt natuurlijk niet uit te sluiten dat de regeringsbeslissing inzake de vierde nota op de ruimtelijke ordening straks tot accentverleggingen aanleiding zal geven.

Mijnheer de Voorzitter! De omvang en besteding van het rijksbudget dienen daarbij overigen niet alleen in relatie met de totale begroting van mijn departement en tegen achtergrond van de specifieke beleidsdoelstellingen van het structuurschema te worden beoordeeld. De complementaire verhouding tot de financiële inspanningen van de lagere overheden krijgt daarbij bijzondere aandacht. Deze aandacht is relevant omdat het veelal de lagere overheden zijn die verantwoordelijk worden voor het beheer en het onderhoud van voorzieningen die deels met steun van het Rijk tot stand zijn gekomen. Mede-overheden blijken soms moeite te hebben met de exploitatie van vooral de grootschalige dagrecreatieprojecten. Dank zij de vindingrijkheid van vele beheerders is gebleken dat het mogelijk is, het exploitatietekort terug te dringen. Men heeft oplossingen gevonden in efficiencyverhogende maatregelen, in de toepassing van het profijtbeginsel, in privatisering en ook in commercialisering.

Van rijkszijde wordt bij verlening van subsidie in de aanleg van recreatieprojecten als voorwaarde gesteld, dat het project openbaar, vrij toegankelijk en zoveel mogelijk ten algemenen nutte moet zijn. Het gaat immers om basisvoorzieningen die via de marktsector niet tot stand komen. Deze voorwaarde betekent een duidelijke beperking voor een andere exploitatie-opzet. Er zijn echter mogelijkheden om een deel van het object – circa 10% van de oppervlakte – te commercialiseren. Deze mogelijkheden en een verder optimaliseren van het beheer bieden, naar blijkt, toch vaak een goede basis voor een acceptabele exploitatie-opzet. Inzichten in de beheersfase opgedaan, dienen ook tot uitdrukking te komen bij het opstellen van nieuwe plannen. Ik heb dan ook opdracht gegeven te onderzoeken, hoe ontwerpen beheersvriendelijker kunnen worden opgesteld. Het is immers essentieel dat reeds in de planfase rekening gehouden wordt met toekomstige beheerslasten, door onder meer de omvang en lokatiekeuze van de voorzieningen, de materiaalkeuze en het opnemen van exploitabele elementen mee te nemen. Zo zal dit onderzoek tevens aangeven, op welke wijze de taakstellende inrichtingsniveaus van 60.000 en 15.000 kunnen worden gerealiseerd. De resultaten van dit onderzoek zullen mij deze zomer gerapporteerd worden. Ik zal de Kamer daarvan direct op de hoogte stellen.

Om de doelstellingen van het structuurschema te halen, is het nodig zowel voldoende voorzieningen aan te brengen als de bestaande voorzieningen in stand te houden. Verschuiving van investeringsgelden naar beheer is daarbij geen oplossing. Ik stel mij voor de Kamer hierover separaat te rapporteren in de aangekondigde notitie beheersbeleid. Deze notitie kunt u voor het einde van het jaar tegemoet zien. Daarin zal ik ingaan op de punten die de heer Schartman aanduidde als een "knellend rijkskeurslijf".

De heer Eisma kwam opnieuw met de vraag naar een visie op arbeid en vrije tijd. Wij hebben daarover in deze Kamer op 27 oktober 1986 eerder met elkaar van gedachten gewisseld. Het is geen probleem. Ik blijf echter van mening dat de bestaande beleidskaders: het structuurschema openluchtrecreatie en de nota Recreantenbeleid, voldoen; ook in deze tijd waarin vrije tijd inderdaad een wat andere klank heeft gekregen. Het is een uitermate complexe materie. Vanuit de invalshoek waarvoor wij verantwoordelijk zijn – het voorzien van onze samenleving van openluchtrecreatie-elementen – is dat naar mijn mening voorlopig voldoende.

De **Voorzitter**: Mag ik u hier onderbreken? U begint nu aan de beantwoording van concreet gestelde vragen. Dat kan ook schriftelijk gebeuren. Ik zou nu de staatssecretaris de gelegenheid willen bieden, een aantal opmerkingen te maken. Dan hebben wij nog even kort tijd voor met name mevrouw Swildens, die in tweede termijn nog een of twee opmerkingen wil maken.

Minister **Braks**: Ik wil graag aan uw verzoek voldoen. Wij zullen snel op de vragen reageren. De antwoorden liggen als het ware hier klaar.

□

Staatssecretaris **Evenhuis**: Alle leden hebben gesproken over de derde nota toeristisch beleid, die na 1989 van kracht moet zijn. Die nota komt er. Op dit moment is er intern een projectgroep bezig met de voorbereiding daarvan. Of deze nota dezelfde accenten zal krijgen als de tweede nota toeristisch beleid, moet worden afgewacht. Dat wordt nu bekeken. De infrastructuur speelt in die beoordeling een belangrijke rol. Wij onderzoeken in dit verband grondig de effecten van een tweetal projecten namelijk Cadzand en noord-west Overijssel. Een vijftiental andere projecten die vanaf 1985 klaar zijn, worden op een wat oppervlakkiger manier beoordeeld. Gekeken wordt daarbij, in welke mate daarvoor in de infrastructurele sfeer middelen moeten worden vrijgemaakt. Ik wil erop wijzen dat in het regeerakkoord wordt aangegeven, dat de plannen gelden voor de periode tot en met 1989. Een eventuele groei van de middelen dan wel het op peil houden daarvan moet met de begroting van Economische Zaken worden verwezenlijkt. Wij zullen dat, uiteraard in goed overleg met de Kamer, nader bekijken. Op de inhoud van de nota kan ik nu niet vooruitlopen. Ik zeg de Kamer wel toe dat de nota er komt.

Een aantal woordvoerders heeft over de Zeeuwse situatie gesproken. Aan het adres van mevrouw Swildens wil ik zeggen, dat de koppeling aan het regionaal beleid een betrekkelijke is. Indertijd was het regionaal beleid

wel eens gekoppeld aan het zogenaamde voorwaardenscheppende beleid. Zoals men weet, zal dat niet blijven gelden. Vanuit de toeristische invalshoek en zeker op grond van het beleid dat wij voeren, zullen wij in dezen de belissingen aan de regio's laten. Wij kunnen niet een regionaal beleid voeren.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Je hebt het toch zelf in de hand een dergelijk beleid weer gestalte te geven.

Staatssecretaris **Evenhuis**: Dat zou in strijd zijn met de geest van de nota Toeristisch beleid. Het gaat om het geven van steun bij het ontwikkelen van speerpunten.

Ik merk in dit verband nog op dat Zeeland in het geheel niet behoeft te klagen. Voor die 12 miljoen krijgt men daar in 1988 25%. Drie miljoen gaat naar Vlissingen. In het verleden hebben wij daarmee Cadzand verder geholpen. Dit jaar is hierbij ook Kabbelaarsbank betrokken. Dat ligt op de grens tussen Zeeland en Zuid-Holland, maar behoort duidelijk tot de Zeeuws-Zuidhollandse infrastructuur. Men komt daar dus voldoende aan zijn trekken. Zeeland wordt niet vergeten. Integendeel, het belang van Zeeland wordt onderstreept.

Mevrouw Swildens sprak bij haar opmerkingen over Zeeland van het achterland. Ik ben het op dat punt niet met haar eens. Ik vind dat Zeeland helemaal geen achterland is. Misschien is het wel een achterland van de Randstad, maar in die zin dat het andere gebieden zijn.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Ik heb gesproken over opvangland van de toeristen uit de Randstad. Het is geen achterland.

Staatssecretaris **Evenhuis**: Ik heb u toch over het achterland horen spreken. Ik vind het echter in toeristisch opzicht een voorland. Als zodanig zal het ook onze aandacht hebben.

Zeeland wordt dus in het beleid dat tot nu toe is gevoerd bepaald niet achtergesteld. Verhoudingsgewijs komt het heel goed aan zijn trekken. Dat is ook goed, want wij wensen geen provinciale toedeling van onze middelen. Wij wensen extra aandacht te besteden aan de ontwikkeling van de speerpunten, gelet ook op de beperktheid van het budget voor deze sector. In totaal staat voor de totale toeristische sector 60 mln. op de begroting van EZ. Voor dit onderdeel is 12 mln. beschikbaar. Zeeland komt dus goed aan zijn trekken.

De heer Te Veldhuis vroeg hoe ik dacht over de kwestie van Neeltje Jans. Hij vroeg mij om nog eens in overleg te treden met het provinciaal bestuur van Zeeland. Dat heb ik onlangs nog gedaan. Dat bestuur heeft met nadruk gesproken over het belang van Neeltje Jans. Ik merk hierover op, dat wij bedoelde kosten natuurlijk nooit geheel voor onze rekening zullen kunnen nemen. Dat moeten wij ook niet willen. Het gaat er nu om dat het bedrijfsleven in het kader van een PPP-project – mevrouw Swildens sprak daar ook over – nagaat welke mogelijkheden er zijn. In deze sfeer moet de oplossing gevonden worden. Alle woordvoerders, zelfs de heren Eisma en Schartman, hebben hierover gesproken.

De heer **Schartman** (CDA): Ik zou hierover gesproken kunnen hebben.

Staatssecretaris **Evenhuis**: Mijnheer Schartman, ik kan uw gedachten altijd lezen. Wij zijn het helemaal eens.

Wij moeten dus wachten op de rapportage van de NIB en de Nederlandse Middenstandsbank. Op grond daarvan moet de zaak operationeel worden gemaakt. Wij zijn overigens wel in deze zaken geïnteresseerd.

Ik wijs erop, dat ook Economische Zaken voor de eerste fase van het onderzoek vier ton beschikbaar heeft gesteld. Wij hebben dus, samen met het ministerie van Landbouw en Visserij het voortouw genomen.

In deze Kamer bestaat een groot misverstand ten aanzien van de uitputting van de EZ-middelen. Dat de middelen uitgeput zijn, wil zeggen dat zij gecommitteerd worden. Het bedrag dat jaarlijks beschikbaar is, wordt voor de uitvoering van projecten toegekend. Het komt voor dat een project later van start gaat en de betaling dus ook later geschiedt. In de sfeer van de kasbetalingen kan er wel eens sprake zijn van onderuitputting. Dat betekent echter niet, dat de gelden niet beschikbaar zouden zijn. De projecten moeten natuurlijk later wel betaald worden. Het is mogelijk dat in een bepaald jaar een groter bedrag nodig is dan werd verondersteld. Wanneer wij namelijk committering van een project hebben toegezegd, wil dat nog niet zeggen dat onmiddellijk met de uitvoering van het project wordt begonnen. Door de wijze van uitvoering wordt dus ook de betaling bepaald. Ik hoop hiermee het misverstand te hebben weggenomen.

Mevrouw Swildens heeft nog gesproken over de co-financiering. Dat betreft het doel van de EZ-middelen. Wij willen komen tot de ontwikkeling van speerpunten om juist in de particuliere markt investeringen te genereren. Denk aan het IJ-oever-project, denk aan het project Rotterdam-Waterstad, denk aan het project in Vlissingen. Ook het project in Cadzand vormt in dit opzicht een goed voorbeeld. Ook Rederlaag in het Gelderse vormt een goed voorbeeld. Kortom: dit is de wijze waarop wij het geheel willen financieren.

De heer **Schartman** (CDA): Voorzitter! Zo dadelijk valt de bijl. Eén vraag zou ik vandaag nog beantwoord willen zien.

Staatssecretaris **Evenhuis**: Ik heb nog een paar interessante mededelingen te doen, Voorzitter.

De **Voorzitter**: Nou, dat kunt u ook schriftelijk doen.

De heer **Schartman** (CDA): Voorzitter! Mijn ene vraag betreft de kampeerplaatsen, waar het klem zit. Ik vraag de minister of hij bereid is om in de huidige Kampeerwet artikel 21 dusdanig te veranderen, dat het aantal van 5 plaatsen wordt verhoogd naar 10 plaatsen.

□

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Ik pleit niet voor wat de VVD en het CDA voorstellen, namelijk om met een soort noodwetje te komen. Ik denk juist dat kamperen bij de boer in de integrale aanpak die in de Wet openluchtrecreatie wordt voorgestaan, moet worden bekeken. Anders kun je te maken krijgen met 10 van die tenteenheden of, nog erger, caravans bij één boerderij, ook in waardevolle gebieden. Juist de samenhang en het afwegingsmechanisme ben je dan kwijt. Dat wil ik ook het CDA, dat altijd over dat rentmeesterschap spreekt, nog even voorhouden. Ik

vraag de minister om daarop in zijn beantwoording in te gaan.

Het is mooi om van de staatssecretaris te vernemen dat de derde nota toeristisch beleid wordt uitgebracht. Dat hij mij niet volkomen goed heeft verstaan, komt door mijn geraffel op verzoek van de Voorzitter. Dat ligt dus geheel aan mij.

De minister zegt dat hij de heer Schartman en mij moet teleurstellen dat er geen ƒ 4 mln. extra komt. Eerlijk gezegd, had ik er zelf niet helemaal op gerekend. Maar betekent dit ook dat er niet ten opzichte van het vorige meerjarenprogramma wordt gekort nu de voorjaarsnota en de begroting voor 1989 worden voorbereid? Dat er niets extra's komt is jammer, maar ik wil de minister graag horen zeggen dat er geen korting zal plaatsvinden.

□

Minister **Braks**: Voorzitter! Ik wil meteen ingaan op die laatste vraag. Ik ben van mening dat wij zo langzamerhand de grenzen hebben bereikt. Ik wil niet op een cent afdingen, maar in zijn algemeenheid is het begrotingskader van een zodanige aard dat ik niet verwacht dat wij opnieuw met een belangrijke aanpassing worden geconfronteerd. Ik wil er niet verder op vooruitlopen, omdat een en ander natuurlijk nog gestalte moet krijgen.

Er is een belangrijke vraag gesteld over de ontwerp-Wet openluchtrecreatie. Het wetsvoorstel is inmiddels aan de hand van de adviezen geformuleerd. Er vindt op dit moment interdepartementaal overleg plaats met Economische Zaken, WVC, VROM, Binnenlandse Zaken, Justitie en Verkeer en Waterstaat. De indiening kan eind van dit jaar worden verwacht. In dit wetsvoorstel is voorzien in de mogelijkheid om bij één boerderij tien kampeermiddelen te plaatsen. Ik bevestig dus de geruchten. De huidige wetgeving voorziet in de mogelijkheid om dat ook te doen gedurende zes weken door middel van het verlenen van vrijstelling. Uiteraard kan men ook buiten die zes weken meer plaatsen toestaan, maar dan moet men aan de voorwaarden voldoen. Dat is natuurlijk niet de vraag. Ik ben zeer terughoudend om verder te gaan dan tien plaatsen, ook omdat dan allerlei effecten naar buiten moeten worden ingeschat. Ik denk dan aan het functioneren van de Hinderwet bij veehouderijbedrijven en aan de gevoeligheid van natuurgebieden. Ik denk ook dat het huidige wettelijke kader voldoende is om aan de gerezen problematiek tegemoet te komen totdat de Wet openluchtrecreatie is gerealiseerd. Ik ben dan ook bepaald geen voorstander van een noodwetje zoals dat hier is bepleit. Ik kan natuurlijk een initiatief niet tegenhouden, maar ik wijs er ook op dat de desbetreffende afdelingen met het voorbereiden van veel nieuwe wettelijke kaders al zodanig belast zijn dat het voortdurend aanleiding geeft tot vertraging. Nog weer een specifiek wettelijk kader voor een dergelijke noodvoorziening zou de belasting alleen maar vergroten. Wat dat betreft sluit ik aan bij de terughoudendheid van mevrouw Swildens.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Ik dank iedereen voor zijn of haar medewerking.

Sluiting 19.32 uur.